

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

Τμήμα Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών

Τμήμα Βαλκανικών, Σλαβικών και Ανατολικών Σπουδών

Ανωτάτη Διακλαδική Σχολή Πολέμου

ΔΙΑΤΜΗΜΑΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΣΦΑΛΕΙΑ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«Ανταγωνισμός και συνεργασία. Ανάλυση των τούρκο-ρωσικών σχέσεων μετά την
ανάδειξη του ΑΚΡ στην εξουσία, 2002 – σήμερα»**

Χριστόφορος Σκλάβης

Επιβλέπων Καθηγητής: Γεώργιος Χρηστίδης

Δεκέμβριος 2020

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

Στην οικογένειά μου

για την στήριξη που μου παρείχε.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η εργασία ασχολείται με τις διμερείς σχέσεις Τουρκίας και Ρωσικής Ομοσπονδίας στον πολιτικό, διπλωματικό και οικονομικό τομέα, κατά τη διάρκεια των ετών 2002-2020, περίοδος όπου παρατηρήθηκε ισχυρή ανάπτυξη και θεωρείται η καλύτερη στην ιστορία των δύο χωρών. Η παρουσία ισχυρών προσωπικοτήτων στα πολιτικά συστήματα των δύο χωρών και η στόχευση σε μια ισορροπημένη και αποτελεσματική εξωτερική πολιτική στο περιφερειακό περιβάλλον τους, συνείσφερε στην προώθηση και βελτίωση των διμερών σχέσεων και την εμβάθυνση της συνεργασίας τους. Η διεύρυνση της συνεργασίας σε διαφορετικούς τομείς και πεδία έχει επιφέρει τη συμφωνία στη διαχείριση αριθμού κοινών ουσιωδών ζητημάτων. Το βέβαιο είναι ότι οι σχέσεις Τουρκίας – Ρωσίας θα παραμείνουν σίγουρα ένα θέμα που θα απασχολεί την διεθνή κοινότητα.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

«Δηλώνω υπευθύνως ότι, όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάστηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου».

Χριστόφορος Σκλάβης

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ.....	i
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΜΙΑ ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΡΩΣΙΑΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ.....	3
Οι πρώτες επαφές.....	3
Δύο νεοσύστατα κράτη.....	5
Η περίοδος του Ψυχρού Πολέμου.....	6
Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης.....	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΡΩΣΙΑΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ.....	11
Μια συνεργασία με παρελθόν.....	11
Η περίοδος μετά την πτώση της σοβιετικής Ένωσης και προς τη συνεργασία με τη ρωσική ομοσπονδία.....	14
Εμπόριο και επενδύσεις.....	17
Ο κατασκευαστικός τομέας.....	21
Ο τουρισμός.....	22

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΡΩΣΙΑΣ – ΤΟΥΡΚΙΑΣ.....	23
Η υπόθεση του TurkStream.....	24
Οι διαφωνίες για τη διατίμηση του φυσικού αερίου.....	27
Η κρίση στη Συρία.....	30
Αποκατάσταση των σχέσεων.....	32
Προοπτικές.....	34
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ.....	37
Η ρωσική εμπλοκή στην Συρία.....	37
Οι κύριοι πυλώνες της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής στη Συρία.....	38
Το ενεχόμενο αλλαγής πλευσης της Ρωσίας.....	42
Με το βλέμμα στο μέλλον.....	44
Η αντιμετώπιση του εμφυλίου στη Συρία από την Τουρκία.....	46
Η αντιμετώπιση του ISIS.....	49
Η ρωσική πολιτική στην Λιβύη.....	53
Αναζητώντας τα αίτια.....	53
Η υποστήριξη στον Χαφτάρ.....	55

Η τουρκική πολιτική στην Λιβύη.....	57
Η περίπλοκη περιοχή του Καυκάσου.....	60
Ναγκόρνο - Καραμπάχ: ο γόρδιος δεσμός του νοτίου Καυκάσου.....	61
Ο ανταγωνισμός Ρωσίας - Τουρκίας στο Ναγκόρνο – Καραμπάχ.....	62
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΩΝ.....	66
Ο νέος Σουλτάνος.....	66
Ο πράκτορας που έγινε πρόεδρος.....	69
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΕΠΙΜΕΤΡΟ, ΜΙΑ ΑΜΦΙΡΡΟΠΗ ΚΑΙ ΕΚΡΗΚΤΙΚΗ ΣΧΕΣΗ.....	73
ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	77

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι διμερείς σχέσεις Τουρκίας και Ρωσικής ομοσπονδίας έχουν παρουσιάσει σταδιακή βελτίωση στα πεδία της οικονομίας και της πολιτικής από το τέλος του ψυχρού πολέμου. Η πρόοδος αυτή ήταν σταδιακή προς το τέλος του προηγούμενου αιώνα και ορισμένες φορές διακόπηκε από περιόδους έντασης, αντιπαλότητας και ψυχρότητας στις σχέσεις τους, εξαιτίας διαφόρων παραγόντων περιφερειακών, διεθνών και εσωτερικών. Και στις δύο χώρες οι σχέσεις έχουν πάρει το δρόμο της βελτίωσης από την άνοδο του προέδρου Βλαντιμιρ Πούτιν στην εξουσία το 2000, κορυφώθηκε με την επίσκεψή του στην Άγκυρα το Δεκέμβριο του 2004 και έγινε ανταπόδοση αυτής από τον Τούρκο πρωθυπουργό Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν στη Μόσχα τον Ιανουάριο του 2005. Η επίσκεψη του προέδρου Πούτιν ήταν η πρώτη φορά που Ρώσος επικεφαλής του κράτους έκανε επίσημη επίσκεψη στην Τουρκία. Αν και αυτές οι ανταποδοτικές επίσημες επισκέψεις ήταν σημαντικές για τα δικά τους συμφέροντα, δείχνουν επίσης τη σημαντική αλλαγή στην τάση για καλύτερη συμπεριφορά μεταξύ τους και επίσης σηματοδοτούν τις αλλαγές στην πολιτική, σε ότι αφορά την εξωτερική πολιτική και των δύο χωρών, σε περιφερειακό και διεθνές επίπεδο.

Το τέλος του ψυχρού πολέμου άλλαξε τις στρατηγικές παραμέτρους για την Τουρκία όπως και για τους δυτικούς συμμάχους της. Η Ρωσία ως διάδοχος της σοβιετικής Ένωσης εισήλθε στη διεθνή σκηνή ως ένας νέος δρώντας, παραμένοντας όμως μία από τις σημαντικότερες χώρες στην παγκόσμια πολιτική σκηνή της μετά ψυχροπολεμικής περιόδου. Έτσι οι εξελίξεις στις σχέσεις Τουρκίας - Ρωσίας έχουν επιπλοκές στην περιφερειακή ισορροπία ισχύος της περιοχής της Ευρασίας. Επομένως η συνεργασία μεταξύ των δύο χωρών σε διάφορα πεδία είναι σημαντική για αμφότερες, προκειμένου να διατηρήσουν και να προωθήσουν τα στρατηγικά συμφέροντα τους στην περιοχή. Αυτό δεν σημαίνει ότι η σχέση των δύο χωρών δεν έχει γίνει μάρτυρας εμφανούς ανταγωνισμού, αντίθετα έχουμε δει έντονο ανταγωνισμό στην Κεντρική Ασία, τον Καύκασο και την Κασπία θάλασσα. Ο ανταγωνισμός προήλθε

από το ζήτημα της μεταφοράς ενεργειακών πόρων από αυτές τις περιοχές προς τις παγκόσμιες αγορές, το πιο εμφανές σημείο τριβής της εξωτερικής πολιτικής της κάθε χώρας προς την άλλη. Όμως αυτός ανταγωνισμός δεν έχει επηρεάσει αρνητικά τις διμερείς σχέσεις τους και δεν εκμηδένισε τη συνεργασία μεταξύ των δύο χωρών, που συνειδητοποίησαν ότι ο ανταγωνισμός είναι αναμενόμενο πρόβλημα στα συγκεκριμένα πεδία, καθώς ο ανταγωνισμός στα θέματα ενέργειας έχει γίνει πολύ έντονος τόσο σε περιφερειακό όσο και σε διεθνές επίπεδο.

Αυτή η μελέτη έρευνα τις εξελίξεις και αναλύσεις στις οικονομικές και πολιτικές σχέσεις μεταξύ της Τουρκίας και της Ρωσικής ομοσπονδίας από την περίοδο 2002 ως σήμερα. Αυτή η χρυσή περίοδος για την βελτίωση των διμερών σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών, ειδικά με την εμφάνιση στην εξουσία των δύο ισχυρών ανδρών τους, φαίνεται ότι καταλήγει σε μία ισορροπημένη εξωτερική πολιτική μεταξύ τους. Επίσης συνειδητοποίησαν ότι ο καλύτερος τρόπος για να προστατεύσουν τα συμφέροντα και να προωθήσουν περαιτέρω τα στρατηγικά συμφέροντα στην περιοχή, θα επιτευχθεί με την δημιουργία ενός πλαισίου συνεργασίας των δύο χωρών σε διάφορα πεδία. Αυτή η συνεργασία αναπόφευκτα θα έχει θετικό αντίκτυπο στην ανάπτυξη των διμερών σχέσεων και επομένως θα δημιουργήσει καινούργιες επιλογές, και νέες περιοχές προς εκμετάλλευση, για την εξωτερική πολιτική των δύο χωρών ειδικά στην Ευρασία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΜΙΑ ΣΥΝΤΟΜΗ ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΡΩΣΙΑΣ - ΤΟΥΡΚΙΑΣ

Οι πρώτες επαφές

Οι σχέσεις Ρωσίας Τουρκίας έχουν μία ιστορία μεγαλύτερη των 500 ετών, δεδομένου ότι το 1492 το πριγκιπάτο της Μόσχας και το οθωμανικό κράτος είχαν την πρώτη διπλωματική επαφή σε επίπεδο πρεσβευτών. Η ιστορία αυτής της σχέσης φαίνεται ότι κυριαρχείται από συγκρούσεις και πολέμους, ενώ έχει βασιστεί στην καχυποψία και την έλλειψη εμπιστοσύνης, παρά στη φιλία και τη συνεργασία. Η τουρκική οπτική των σχέσεων με τη Ρωσία είναι γενικά αρνητική, μία αντανάκλαση των πολλών ηττών που υπέφεραν στους δώδεκα μεταξύ τους πολέμους στους οποίους ενεπλάκησαν κατά την οθωμανική περίοδο. Αυτή η αρνητική οπτική δείχνει και τη διαρκή πάλη ισχύος μεταξύ των δύο αυτοκρατοριών. Οι Τούρκοι ιστορικοί εστιάζουν σε περιστατικά και γεγονότα που μαρτυρούσαν εχθρότητα και διαμορφωνόταν από τον ανταγωνισμό, συνήθως ενάντια στα συμφέροντα της τουρκικής πλευράς. Οι κυβερνώντες του οθωμανικού κράτους δεν έδωσαν μεγάλη σημασία στην ανάπτυξη της Ρωσίας και συνήθως τις ρωσικές υποθέσεις χειριζόταν οι υποτελείς του Σουλτάνου στην Κριμαία ειδικά κατά τον 15ο και 16ο αιώνα, την πρώιμη περίοδο μπορούμε να πούμε των διμερών σχέσεων τους. Η αλλαγή αυτής της κατάστασης έγινε το 17ο αιώνα όταν οι Ρώσοι κινήθηκαν προς τη Μαύρη Θάλασσα και κατέλαβαν περιοχές του Καυκάσου. Από το ξεκίνημα του 18ου αιώνα η σχέση εξελίχθηκε σε μία ιστορία πολέμων και διπλωματίας, που διαμορφώθηκε από τη ανάγκη της Ρωσίας για έλεγχο των στενών του Βοσπόρου και τη στρατηγική της για γεωγραφική εξάπλωση κατά μήκος των τουρκικών συνόρων. Η οθωμανική αυτοκρατορία ευρισκόμενη σε παρακμή κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα βρέθηκε στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος των μεγάλων δυνάμεων, για τον τρόπο διαμοιρασμού των εδαφών της όταν πια οριστικά θα έπαυε να υπάρχει. Ήταν η περίοδος που ο αυτοκράτορας Νικόλαος ο Β΄ της Ρωσίας χαρακτήρισε την οθωμανική αυτοκρατορία ως τον «άρρωστο άνθρωπο της Ευρώπης» (Reynolds, 2011, pp. 24-49).

Την ίδια περίοδο θα υπάρξουν και προσπάθειες για αποκατάσταση της ισορροπίας στις διμερείς σχέσεις Ρωσίας – Τουρκίας, μία προσπάθεια στην οποία θα συμμετείχαν και άλλες δυτικές δυνάμεις. Η Μεγάλη Βρετανία και η Γαλλία πίστευαν ότι είναι πολύ σημαντική η διατήρηση της ισορροπίας ισχύος στην Ευρώπη και υποστήριξαν την οθωμανική αυτοκρατορία στον πόλεμο της Κριμαίας από το 1854-1856. Έτσι διασφάλισαν, προσωρινά, τη συνέχεια ύπαρξης της οθωμανικής αυτοκρατορίας και ταυτόχρονα περιόρισαν τις επεκτατικές βλέψεις της Ρωσίας. Ως αποτέλεσμα των παραπάνω η τουρκική ιστορική συνείδηση έχει καταγράψει τους Ρώσους ως τον κυριότερο εχθρό της χώρας, και τη Ρωσία σαν μία επεκτατική δύναμη που επιθυμούσε να ελέγχει μία περιοχή που εκτεινόταν από τη Μαύρη Θάλασσα έως τον Καύκασο και από τη Μεσόγειο ως τη Βαλτική, σε μία προσπάθεια να έχει πρόσβαση σε θερμές θάλασσες.

Την ίδια περίοδο η άποψη που είχαν οι Ρώσοι για τους Τούρκους ήταν αντίστοιχα αρνητική. Η τούρκικη ιστορία, που θεωρείται συνέχεια της οθωμανικής, χαρακτηρίζεται σαν επεκτατική, τυραννική και καταπιεστική, ειδικά σε ότι αφορά τα Βαλκάνια. Η κατοχή των στενών του Βοσπόρου και η απελευθέρωση της Κωνσταντινούπολης, ήταν πάντα ένας σημαντικός στόχος και σκοπός της Ρωσίας. Η Ρωσία θεωρώντας ότι έχει θρησκευτικούς και ιστορικούς δεσμούς προς τα εδάφη που κατέχει η οθωμανική αυτοκρατορία, ποτέ δεν έπαψε να ονειρεύεται την απόκτηση τους (Gingeras, 2016).

Η περίπλοκη και προβληματική δημογραφική κατανομή εθνικών ομάδων, αποτέλεσμα των πολεμικών συγκρούσεων, που χαρακτηρίζει την ευρύτερη περιοχή από τα Βαλκάνια ως τον Καύκασο και από την Μαύρη Θάλασσα έως τη Μεσόγειο, συμπεριλαμβάνοντας και την Ανατολία, είναι ίσως η πιο αξιομνημόνευτη παρακαταθήκη του διαρκούς αγώνα μεταξύ των δύο αυτοκρατοριών, που έχει απομείνει στη σύγχρονη Τουρκία και Ρωσία. Η παρακαταθήκη αυτή επηρεάζει ακόμα και σήμερα την περιοχή, λόγω των προβλημάτων που κληροδότησε στις ανεξάρτητες πρώην Σοβιετικές δημοκρατίες και επηρεάζει τις πολιτικές σχέσεις τους. Εν συντομία η

βαθιάς έλλειψη εμπιστοσύνης και η αρνητική αντίληψη που έχει ο ένας λαός για τον άλλον, είναι σημάδια του ανταγωνιστικού παρελθόντος τους, ενώ έχουν επιπτώσεις στις σημερινές διμερείς σχέσεις Τουρκίας - Ρωσίας.

Δύο νεοσύστατα κράτη

Παρά την αμοιβαία αρνητική αντίληψη και το γενικό κλίμα έλλειψης εμπιστοσύνης που χαρακτηρίζουν τη σχέση τους, δεν μπορούμε να πούμε ότι δεν υπήρξε περίοδος συνεργασίας μεταξύ τους. Οι αρχικές διμερείς σχέσεις μεταξύ της νεοσύστατης Τουρκίας και της επίσης νεοσύστατης Σοβιετικής Ένωσης, μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο είναι ένα καλό παράδειγμα τέτοια συνεργασίας. Η προσέγγιση των δύο νεαρών κρατών επηρεάστηκε από τις εμπειρίες που είχαν με την καπιταλιστική και αποικιοκρατική δύση, ενώ επέβαλε τη μεταξύ τους συνεργασία και την αλληλεγγύη (Askerov, 2018).

Οι δεκαετίες του 1920 και του 1930 μπορούν να θεωρηθούν ως η πρώιμη περίοδος των μοντέρνων διμερών σχέσεων τους, κατά την οποία οι κυρίες προτεραιότητες των δύο χωρών ήταν να εξασφαλίσουν την εδαφική ακεραιότητα, να δημιουργήσουν ένα σταθερό οικονομικό και πολιτικό περιβάλλον και να κερδίσουν διεθνή αναγνώριση. Οι συνθήκες της Μόσχας και του Καρς καθώς και το Τούρκο-Σοβιετικό σύμφωνο φιλίας και ουδετερότητας του 1925 δεν απλά καθόριζαν και εξασφάλιζαν τα σύνορα μεταξύ των δύο χωρών. Ήταν μία έκφραση παρόμοιων απόψεων των δύο χωρών για την παγκόσμια πολιτική και την επιθυμία τους να απέχουν από τη δημιουργία προβλημάτων εκατέρωθεν. Η συνθήκη του 1925 υπεγράφη σε μία στιγμή όταν η Τουρκία είχε διαφωνίες με τη Μεγάλη Βρετανία σχετικά με τη Μοσούλη, με την Ιταλία για θέματα στη Μεσόγειο και το Αιγαίο, και με τη Γαλλία για συνοριακές διαφωνίες γύρω από την Αλεξανδρέττα. Για το λόγο αυτό οι προαναφερόμενες συνθήκες ήταν σημαντικές για τη νεαρή τουρκική Δημοκρατία με την έννοια ότι σηματοδοτούσαν το πρώτο βήμα για τη δημιουργία δημιουργικών

ισορροπημένων σχέσεων με μία μεγάλη δύναμη της εποχής, την ίδια στιγμή που είχαν ανοιχτά θέματα με τις υπόλοιπες μεγάλες δυνάμεις (Hasanli, 2011).

Κατά την περίοδο μεταξύ των δύο παγκοσμίων πολέμων δεν υπήρχε κάποια σημαντική διαφωνία μεταξύ των δύο χωρών όμως επίσης δεν έγινε προσπάθεια για προώθηση της συνεργασίας προκειμένου να χτιστεί ένα καλύτερο κοινό μέλλον. Η Σοβιετική Ένωση δεν αντέδρασε στις διώξεις της τουρκικής κυβέρνησης ενάντια σε αριστερές οργανώσεις, λαμβάνοντας ως αντάλλαγμα την σιωπή της Τουρκίας για το μέλλον των Τουρκογενών πληθυσμών της Σοβιετικής Ένωσης.

Η πιο σημαντική συνέπεια της αποτυχίας διεύρυνσης της συνεργασίας την περίοδο του μεσοπολέμου, ήταν οι αρνητικές εξελίξεις προς το τέλος του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου. Η ενημέρωση από τους σοβιετικούς τον Μαρτίου του 1945 ότι η συνθήκη φιλίας του 1925 δεν θα ανανεωνόταν αύξησε την ένταση στις διμερείς σχέσεις. Η ένταση αυτή αυξήθηκε περαιτέρω όταν αργότερα η Σοβιετική Ένωση απαίτησε την αναθεώρηση του καθεστώτος ναυσιπλοΐας στα στενά του Βοσπόρου και υπέβαλε αίτημα ανάπτυξης στρατιωτικών δυνάμεων στην περιοχή, με τη δικαιολογία ότι η συνθήκη του Μοντρό ήταν πια ξεπερασμένη. Οι Σοβιετικοί επιπλέον απαίτησαν και εδάφη της Τουρκίας γύρω από το Καρς και το Αρνταχάν, αιτήματα που γρήγορα επανάφεραν το κλίμα έλλειψης εμπιστοσύνης στις σχέσεις των δύο χωρών. Η Τουρκία πιεζόμενη από την σοβαρή απειλή του κομμουνισμού το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1940, αναγκαστικά ενίσχυσε τους πολιτικούς, οικονομικούς και στρατιωτικούς δεσμούς με το Δυτικό κόσμο (Hall, 2014).

Η περίοδος του Ψυχρού Πολέμου

Η ξαφνική στροφή της Τουρκίας προς τη Δύση επέφερε αλλαγές και στο πολιτικό της σύστημα, μετέπεσε από μονοκομματικό σε πολυκομματικό σύστημα το 1946. Από το Μάη του 1950 ανήλθε στην εξουσία το δημοκρατικό κόμμα, για πρώτη φορά μετά από 27 χρόνια κυβέρνησης από το ρεπουμπλικανικό κόμμα του Κεμάλ, και ήταν η

τελευταία από μία σειρά αλλαγών και μεταρρυθμίσεων, σημαίνοντας την ριζοσπαστική διαφορά στον τρόπο λειτουργίας των δύο χωρών, σε ότι αφορά τις αξίες, την πολιτική κουλτούρα και τη δημοκρατία.

Η Τουρκία εισήγαγε αλλαγές στο πολιτικό της σύστημα συμπλέοντας με τις επιλογές της εξωτερικής πολιτικής αναμορφώνοντας το κράτος και την κοινωνική δομή, την ίδια στιγμή που οι κυβερνώντες παρουσίαζαν τη Σοβιετική Ένωση, για ακόμη μία φορά, ως μία απειλή που θα είχε καταστροφικές επιπτώσεις για την τουρκική επικράτεια και κυριαρχία. Η απειλή της Ρωσίας μεγάλωσε και από τις εξελίξεις σε διεθνές επίπεδο, καθώς η Τουρκία έγινε μέλος του NATO επισημοποιώντας την αντιπαλότητα των δύο χωρών και σε ιδεολογικό επίπεδο. Οι Σοβιετικοί από την πλευρά τους θεωρούσαν πλέον την Τουρκία ως την αιχμή της επιθετικής πολιτικής της Δύσης, που στόχευε το μαλακό υπογάστριο της λόγω γειτονίας και απέκλεισε οποιοδήποτε ενδεχόμενο συνεργασίας (King, 2005).

Ακόμα όμως και σε αυτή την περίοδο έντονης αντιπαλότητας υπήρχαν στιγμές επαναπροσέγγισης των δύο χωρών, οι οποίες ήρθαν σε στιγμές κατά την οποία η Τουρκία είχε διαφωνίες με χώρες της Δύσης, μία κατάσταση πολύ παρόμοια με τη σημερινή. Για παράδειγμα η Ρωσία παρουσιάστηκε ως μία εναλλακτική λύση όταν στην Τουρκία επιβλήθηκε εμπάργκο εξαιτίας της εισβολής στην Κύπρο. Επίσης αναφερόταν συχνά την ίδια περίοδο ότι η Τουρκία μπορεί να ακολουθήσει εναλλακτικές πολιτικές, ειδικά σε ότι αφορά την οικονομία και το εμπόριο ανεξάρτητα από τη δύση.

Ένα τελευταίο σημείο το οποίο πρέπει να αναφερθεί για την περίοδο είναι ότι η Σοβιετική Ένωση θεωρούνταν ένας πιθανώς συνεργάτης για οικονομική και εμπορική συνεργασία τόσο κατά την περίοδο του μεσοπολέμου όσο και μεσούσης του ψυχρού πολέμου. Η Τουρκία παρακολουθούσε στενά τις επιτυχίες της Σοβιετικής Ένωσης στη βιομηχανία και την γεωργία, θέλοντας να επωφεληθεί από την εμπειρία της στον εκμοντερνισμό της οικονομίας, την κεντρικά σχεδιασμένη ανάπτυξη και τη βιομηχανοποίηση της χώρας. Αυτό μπορεί να θεωρηθεί ως ένα κρίσιμος παράγοντας

που έθεσε τις βάσεις για τη δημιουργία διμερών σχέσεων στην μεταψυχροπολεμική εποχή, η οποία εστίασε κυρίως στα οικονομικά και εμπορικά συμφέροντα (Hall, 2014).

Η κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης

Οι αλλαγές στα σύνορα και η εμφάνιση νέων εθνών κρατών μετά το τέλος του ψυχρού πολέμου και την κατάρρευση Σοβιετικής Ένωσης, επέτρεψε στην Τουρκία να κοιτάξει υψηλότερα σε ότι αφορά τις γεωπολιτικές τις φιλοδοξίες. Για την Τουρκία το τέλος της Σοβιετικής Ένωσης σήμαινε την εξουδετέρωση μιας ιστορικής απειλής, τη διάλυση του υπ' αριθμόν ένα εχθρού και την παρουσίαση μιας ιστορικής ευκαιρίας που επέτρεπε την επανασύνδεση της με κράτη που είχαν τουρκογενείς πληθυσμούς, που είχαν απονήσει για χρόνια. Για τους κυβερνώντες στην Τουρκία η ευκαιρία παρουσιαζόταν με τη μορφή μιας ένωσης όλου του τουρκικού κόσμου από την Αδριατική έως την Κίνα, υπό την ηγεσία της Τουρκίας.

Με το τέλος του διπολικού συστήματος ισορροπίας στην παγκόσμια τάξη, επανακαθορίστηκε και ο τρόπος με τον οποίο αντιμετώπιζε σαν απειλή τη Ρωσία το τουρκικό κράτος. Η εξέλιξη βασίστηκε στην απαραίτητη αλλαγή όχι μόνο στη φύση και δομή των διμερών σχέσεων των δύο χωρών, αλλά και σε αυτή ολόκληρου του οικοδομήματος των διεθνών σχέσεων όλης της υφής. Η τουρκική ηγεσία πίστευε ότι είχε μία ευκαιρία να επανακαθορίσει τους πολιτικούς στόχους της Τουρκίας, σε μία περίοδο χωρίς την απειλή της Ρωσίας κάτι που θα άνοιγε νέους ορίζοντες ευκαιριών. Έτσι η Τουρκία προσπάθησε να επαναπροσδιορίσει στο σύνολο τις σχέσεις της με τους γείτονες της, με πρώτη από όλους τη Ρωσία. Η Ρωσία αν και διάδοχος της Σοβιετικής Ένωσης δεν ήταν ισοδύναμη με αυτήν και ο ρόλος που θα αναλάμβανε στη διεθνή σκηνή ακόμα δεν ήταν ξεκάθαρος. Η βασική ερώτηση που έπρεπε να απαντηθεί σε αυτή τη μεταβατική περίοδο ήταν «τι είδους κέρδη μπορούμε να έχουμε εις βάρος της Ρωσίας όσο καιρό αυτή είναι ακόμα σε αστάθεια και αδυνατεί να υπερασπιστεί το ρόλο της» (Aydin, 2019).

Η κυρία προσπάθεια της Τουρκίας στη μεταψυχροπολεμική εποχή ήταν να κερδίσει γεωπολιτικό και στρατηγικό πλεονέκτημα, βελτιώνοντας τις σχέσεις της με τις νεοσύστατες δημοκρατίες στην κεντρική Ασία και τον Καύκασο. Η Τουρκία ήθελε να παρουσιαστεί ως χώρα πρότυπο για αυτές τις δημοκρατίες και υπήρχαν πολλές ευκαιρίες που μπορούσε να εκμεταλλευτεί. Η τουρκική κοινή γνώμη υιοθέτησε αμέσως αυτή την πολιτική, με μία έντονα συναισθηματική στάση ως μεγάλου αδελφού που κατανοούσε τις υποχρεώσεις έναντι της ιστορικής τού μνήμης. Άμεση συνέπεια της παραπάνω στάσης ήταν η τήρηση έντονα αντί ρωσικής στάσης στον Καύκασο και αργότερα στις επιμέρους συγκρούσεις που ανέκυψαν στην Τσετσενία, το Ναγκόρνο - Καραμπάχ και το Νταγκεστάν, που χαρακτηρίζονταν ως συγκρούσεις εν υπνώσει. Η παραπάνω στάση αντανάκλούσε τη γενικότερη στάση της Τουρκίας κατά τη δεκαετία του 90 και διαμόρφωσε εκ νέου τις σχέσεις της Τουρκίας όχι μόνο με τη δύση αλλά επίσης και με τις τουρκογενείς χώρες (Tareq & Aydin, 2003, pp. 139-160).

Η Ρωσία δεν άφησε αναπάντητη αυτή την νέα προσέγγιση της Τουρκίας στην περιοχή και το επιβεβαίωσε το 1993 με το νέο δόγμα ασφάλειας και εξωτερικής πολιτικής. Το νέο δόγμα άφηνε ανοιχτό το πεδίο στη Ρωσία να έχει μία πιο παρεμβατική πολιτική προς τις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, εφόσον έβλεπε ότι απειλούνται τα συμφέροντά της. Γίνεται αντιληπτό ότι η περιοχή που αργότερα ονομάστηκε ως Ευρασία αποτελούσε πεδίο έντονου ανταγωνισμού μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας για την εξασφάλιση επιρροής και συμμαχιών. Προς τα τέλη της δεκαετίας του 1990 και στις αρχές του 2000 η Τουρκία θα υπαναχωρούσε στην ανταγωνιστική πολιτική που ακολούθησε μετά τον ψυχρό πόλεμο, καθώς πίστευαν ότι η Τουρκία εντέλει δεν επωφελήθηκε, τουλάχιστον πολιτικά, από τον ανταγωνισμό που είχε με τη Ρωσία στην περιοχή. Ο κύριος λόγος υπαναχώρησης της Τουρκίας στην ακολουθούμενη αυτή την πολιτική ήταν ότι αντιλήφθηκε την έλλειψη δυνατοτήτων της για να μπορέσει να ηγηθεί μιας τόσο ευρείας προσπάθειας. Η εξέλιξη των συγκρούσεων στο Ναγκόρνο – Καραμπάχ, την Οσσετία και την Αμπχαζία, ώθησε στην Τουρκία στο να αλλάξει ριζικά τη στάση της στα συγκεκριμένα ζητήματα. Επίσης η Τουρκία συνειδητοποίησε ότι προσπαθώντας να ανακατευτεί σε ζητήματα που η Ρωσία θεωρούσε ότι ήτανε στη δικιά

της αυλή, άφηνε τον εαυτό της εκτεθειμένο καθώς ήταν πολύ εύκολο για τη Ρωσία να υποστηρίξει τους Κούρδους στον αγώνα τους προκαλώντας δυσανάλογα πρόβλημα στην ίδια (Olson, 2001).

Σύντομα η αμοιβαία κατανόηση ότι οι εμπορικοί και οικονομικοί δεσμοί μεταξύ των δύο χωρών μπορούσαν να θέσουν τα θεμέλια για μία μακροπρόθεσμη παραγωγική συνεργασία, που επίσης θα μπορούσε να βοηθήσει και τις υπόλοιπες χώρες της περιοχής βοήθησε στη βελτίωση των σχέσεων. Η ενέργεια ήταν ο αποφασιστικός παράγων της περιόδου καθώς το φυσικό αέριο της Ρωσίας εξελίχθηκε στην κυριότερη ενεργειακή πηγή της Τουρκίας και βοήθησε την οικονομία της Τουρκίας να εισέλθει σε τροχιά ανάπτυξης που θα κρατούσε αρκετά χρόνια. Η ενεργειακή συνεργασία μεταξύ δύο χωρών ξεκίνησε με συμφωνίες που υπογράφηκαν τη δεκαετία του 1980 και ενισχύθηκε μετά την απόφαση κατασκευής του Blue Stream το 1997.

Αυτή η παραγωγική επαναπροσέγγιση των δύο χωρών οφείλεται στο γεγονός ότι οι κυβερνήτες αποφάσισαν να παραβλέψουν ζητήματα που προκαλούν ένταση και ενδέχεται να βλάψουν τις σχέσεις. Οι δύο χώρες αμοιβαία αποδέχθηκαν τη συνεργασία και τη σημασία που αυτή θα είχε σε μία σειρά από πεδία που θα αναπτύσσονταν λόγω των κοινών συμφερόντων. Επιπλέον θεσπίστηκαν διάλογοι επικοινωνίας που θα παρέμεναν ανοιχτοί για να διασφαλίσουν τη συνέχιση των σχέσεων, ακόμα και στην περίπτωση ξαφνικής κρίσης. Παρόλα αυτά ο αμοιβαίος φόβος, η έλλειψη εμπιστοσύνης και η καχυποψία, ακόμα παίζουν ρόλο ως οι βασικοί αποφασιστικοί παράγοντες των σχέσεων τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΡΩΣΙΑΣ - ΤΟΥΡΚΙΑΣ

Μία σύντομη ιστορία των οικονομικών σχέσεων Σοβιετικής Ένωσης και Τουρκίας από την αλληλεγγύη δύο επαναστατικών καθεστώτων, στον ψυχρό πόλεμο και προς το δρόμο της αλληλεξάρτησης.

Μια συνεργασία με παρελθόν

Αν και ο σημερινός όγκος και το εύρος των οικονομικών συναλλαγών μεταξύ των δύο χωρών δεν έχει ιστορικό προηγούμενο, η ύπαρξή τους δεν είναι κάτι νέο καθώς οι δύο χώρες είχαν σημαντικές οικονομικές σχέσεις καθ' όλη τη διάρκεια του 20ου αιώνα ακόμα και σε περιόδους που ήταν αντίπαλοι πολιτικά και ιδεολογικά. Στην πραγματικότητα η ιστορία της οικονομικής ανάπτυξης της Τουρκίας δεν μπορεί να γραφτεί χωρίς να γίνει αναφορά στα σοβιετικά δάνεια, τη μεταφορά τεχνογνωσίας και τις επιμέρους εμπορικές συμφωνίες, που προηγήθηκαν της συμφωνίας ορόσημο που υπεγράφη μεταξύ χωρών τον Σεπτέμβριο του 1984 (Yardimci, 2015). Κατά τη διάρκεια του τουρκικού πολέμου από το 1919 έως το 1923, η Τουρκία έλαβε σημαντική υποστήριξη από τους σοβιετικούς την ίδια στιγμή που οι ίδιοι μάχονταν για την ύπαρξή τους ενάντια στις δυνάμεις του λευκού στρατού. Υπό αυτές τις συνθήκες και εν μέσω του εμφυλίου πολέμου οι μπολσεβίκοι βοήθησαν οικονομικά την κυβέρνηση της Άγκυρας η οποία αντιπροσώπευε ένα εναλλακτικό κέντρο ισχύος στην Ανατολία, σε σχέση με την οθωμανική διοίκηση που βρισκόταν στην, υπό τον έλεγχο των συμμάχων, Κωνσταντινούπολη. Κατά τη διάρκεια του πολέμου στη Μικρά Ασία οι μπολσεβίκοι έστειλαν βοήθεια στην Άγκυρα σε χρυσό και οπλισμό, ενώ συνεπεία της συμφωνίας της Μόσχας του Μαρτίου 1921 οι Σοβιετικοί συμφώνησαν να ενισχύουν με 10 εκατομμύρια ρούβλια το χρόνο στην τουρκική κυβέρνηση. Συνεπώς η υπογραφή τον Μαΐο του 1922 της πρώτης εμπορικής συμφωνίας μεταξύ των δύο χωρών δεν αποτελεί έκπληξη, όπως επίσης δεν είναι έκπληξη το άνοιγμα το 1925 του πρώτου καταστήματος σοβιετικής τράπεζας στην Κωνσταντινούπολη. Με την υπογραφή της συμφωνίας για την εμπορική ναυσιπλοΐα τον Μάρτιο του 1927 ο εμπορικός όγκος των

συναλλαγών διπλασιάστηκε, αλλά καθώς η Σοβιετική Ένωση άρχισε να βαδίζει σταδιακά προς πολιτικές κολεκτιβοποίησης της οικονομίας της, η συμφωνία κατέστη μη λειτουργική και μερικά από τα άρθρα της τροποποιήθηκαν το 1931 (Hall, 2014).

Η επίσκεψη του πρωθυπουργού Ισμέτ Ινονού το 1932 είχε ως αποτέλεσμα την πρώτη ουσιώδη συνεργασία και οικονομική συμφωνία μεταξύ των δύο μερών. Οι σοβιετικοί συμφώνησαν στην επέκταση ενός ατόκου δανείου 10 εκατομμυρίων δολαρίων, το οποίο θα αποπληρωνόταν κατά τη διάρκεια 20 χρόνων με τουρκικά προϊόντα αντίστοιχης αξίας. Το δάνειο χρησιμοποιήθηκε για να χτιστούν δύο εργοστάσια κλωστοϋφαντουργίας στην Καισάρεια και το Ναζιλί, οι τεχνικοί των οποίων εκπαιδεύτηκαν στη Σοβιετική Ένωση, ενώ σοβιετικοί μηχανικοί βοήθησαν στην κατασκευή των εργοστασίων καθώς παρείχαν και επιτόπου εκπαίδευση στο προσωπικό. Η τουρκική αντιπροσωπεία εντυπωσιασμένη από το βαθμό της βιομηχανοποίησης που είχαν πετύχει σοβιετικοί, είχαν ετοιμάσει και οι ίδιοι μία πολιτική με το κράτος σε κεντρικό ρόλο, για να αντιμετωπίσουν τις προκλήσεις της μεγάλης ύφεσης και ετοίμασαν ένα πλάνο βιομηχανοποίησης της χώρας. Το πλάνο ήταν πενταετές, κατά ομοιότητα με τα αντίστοιχα σοβιετικά, και είχε συνταχθεί με τη βοήθεια σοβιετικών ειδικών ενώ έγινε γνωστό στο κοινό το 1934 (Masumona, 2018).

Κατά τη διάρκεια του δευτέρου Παγκοσμίου πολέμου και την περίοδο αμέσως μετά από αυτόν οι ρωσοτουρκικές οικονομικές σχέσεις δεν παρουσίασαν αξιοσημείωτη δραστηριότητα, με εξαίρεση ένα εργοστάσιο παραγωγής γυαλιού που ιδρύθηκε με σοβιετική χρηματοδότηση. Στην πραγματικότητα οι εδαφικές απαιτήσεις της Μόσχας επί δύο επαρχιών της Τουρκίας και το αίτημα για κοινό έλεγχο της ναυσιπλοΐας που θα περνούσε από τα στενά του Βοσπόρου, ώθησαν την Άγκυρα να ταχθεί με το μέρος των Ηνωμένων Πολιτειών και της Δύσης. Η δεκαετία του 1950 παρήλθε μέσα στην αντιπαλότητα του ψυχρού πολέμου και την έλλειψη οικονομικής συνεργασίας, ενώ εμφανίστηκε ξανά το βαθιά ριζωμένο αντί ρωσικό αίσθημα που διαπνέει την τουρκική κοινωνία, το οποίο συνδυάστηκε με το γενικότερο πνεύμα αντικομμουνισμού της εποχής και ενίσχυσαν την αρχέγονη εικόνα του ρωσικού εχθρού που προϋπήρχε (Masumona,

2018). Η κατάσταση ξεκίνησε να αλλάζει το 1960 καθώς η Τουρκία άρχισε να κινείται προς ένα μοντέλο ανάπτυξης βασισμένο σε ένα σχεδιασμό που ευνοούσε τη βαριά βιομηχανία, φιλοδοξίες που δεν έτυχαν θερμής υποστήριξης από τους συμμάχους της στη Δύση. Ευρισκόμενη σε άμεση ανάγκη για πηγές χρηματοδότησης και τεχνολογίας, η κεντροδεξιά κυβέρνηση του Σουλεϊμάν Ντεμιρέλ στράφηκε προς τη σοβιετική Ένωση, και αυτό ήταν το υπόβαθρο πίσω από την επίσκεψη του πρωθυπουργού Κοσούγκιν στην Τουρκία το 1966. Κατά τη διάρκεια αυτής της επίσκεψης οι σοβιετικοί υποσχέθηκαν να χρηματοδοτήσουν και να παρέχουν τεχνική βοήθεια στην τουρκική βαριά βιομηχανία, καθώς και να επενδύσουν σε ενεργειακά έργα. Η Τουρκία έλαβε ένα δάνειο 200 εκατομμυρίων δολαρίων για την κατασκευή ενός εργοστασίου σιδήρου και χάλυβα στην Αλεξανδρέττα, καθώς και εργοστασίου αλουμινίου, διυλιστηρίου αργού πετρελαίου και εργοστασίου λιπασμάτων σε άλλες περιοχές της χώρας (Yardimci, 2015).

Δέκα χρόνια αργότερα, δύο ακόμα συμφωνίες υπεγράφησαν για την περαιτέρω βελτίωση των οικονομικών σχέσεων και την βελτίωση της επιστημονικής και τεχνικής συνεργασίας. Οι σοβιετικοί θα βοηθούσαν με την κατασκευή ενός φράγματος, ενώ θα βοηθούσαν στην επέκταση των εργοστασίων σιδήρου, χάλυβα καθώς και αλουμινίου που λειτουργούσαν ήδη. Σε όλες αυτές τις συμφωνίες ήταν σημαντικό να αναφερθεί ότι η Τουρκία θα αποπλήρωνε τα δάνεια προς τη σοβιετική Ένωση με παράδοση αγροτικών προϊόντων. Το 1982 οι δύο χώρες υπέγραψαν ακόμη μία συμφωνία τροποποιώντας τους τρόπους πληρωμής της προηγούμενης και σύμφωνα με τη νέα συμφωνία τουλάχιστον ένα μέρος των πληρωμών θα γινόταν σε συνάλλαγμα.

Αυτοί οι οικονομικοί δεσμοί, οι διακανονισμοί πληρωμών και οι μορφές συνεργασίας έθεσαν το υπόβαθρο για μία συμφωνία ορόσημο που υπεγράφη τον Σεπτέμβριο του 1984, η σοβιετική Ένωση συμφώνησε στην πώληση φυσικού αερίου στην Τουρκία αρχομένης από το 1987, διαμέσου ενός αγωγού από Ρουμανία και Βουλγαρία. Η χρονική διάρκεια της συμφωνίας, με μία προοπτική για αυτόματη ανανέωση ανά πενταετία, ορίστηκε σε 25 χρόνια και η τιμή για το αρχικό ποσό του 1,5

εκατομμυρίου κυβικών μέτρων φυσικού αερίου, θα καθοριζόταν μεταξύ των δύο κρατικών εταιρειών φυσικού αερίου. Η αποπληρωμή όπως και σε προηγούμενες συμφωνίες θα γινόταν με την μορφή εμπορικών και γεωργικών προϊόντων. Όπως γίνεται αντιληπτό αρκετά σημεία αυτής συμφωνίας, που υπογράφηκε μεταξύ δύο αντιπάλων χώρων την εποχή του ψυχρού πολέμου και σε μία χρονική περίοδο που Ηνωμένες Πολιτείες υπό τον πρόεδρο Ρήγκαν ακολουθούσαν μία πολιτική υψηλών εντάσεων, ήταν ρηξικέλευθα (Yardimci, 2015). Δεν σήμαινε απλώς την έναρξη μιας περιόδου στενότερων οικονομικών σχέσεων μεταξύ των δύο χωρών, η τουρκική κυβέρνηση συνειδητοποίησε ότι η γεωγραφική θέση της παρείχε μία μοναδική ευκαιρία, να γίνει ένας ενεργειακός κόμβος για τη μεταφορά φυσικού αερίου από τον Καύκασο και την κεντρική Ασία. Επίσης σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι από τούρκικης πλευράς αρκετές ιδιωτικές εταιρείες, υπό το συντονισμό του Συμβούλιο Εξωτερικών Οικονομικών Σχέσεων της χώρας, πρωτοστάτησαν στη βελτίωση των οικονομικών σχέσεων και ειδικά στον κατασκευαστικό τομέα, καθιερώθηκαν ως πρωτοπόρες εταιρείες αρχικά στη σοβιετική Ένωση και αργότερα στη Ρωσία, όπου οι επενδυτικές ευκαιρίες βοήθησαν στη διεύρυνση του διμερών οικονομικών σχέσεων. Όπως αναφέρεται χαρακτηριστικά οι εξελίξεις στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 80, πριν από την κατάρρευση σοβιετικής Ένωσης και το τέλος του ψυχρού πολέμου, ήταν ένα πραγματικό σημείο καμπής στις σχέσεις Ρωσίας - Τουρκίας και δημιούργησαν τη βάση της οικονομικής συνεργασίας που αναπτύχθηκε τις επόμενες τρεις δεκαετίες (Ziya & Suhnaz, 2016).

Η περίοδος μετά την πτώση της σοβιετικής Ένωσης και προς τη συνεργασία με τη ρωσική ομοσπονδία.

Η αναπάντεχη διάλυση της σοβιετικής Ένωσης έφερε μία καινούργια περίοδο στην παγκόσμια πολιτική σκηνή και αναμενόμενα στις σχέσεις Ρωσίας Τουρκίας, μερικές από τις τάσεις που ήταν εμφανής στα τελευταία χρόνια της σοβιετικής Ένωσης πήραν μεγαλύτερη δυναμική και άρχισε να διαμορφώνουν τη δεκαετία του 1990, αναμφίβολα μία δεκαετία με πολλές ανακατατάξεις για τις δύο χώρες τόσο οικονομικά

όσο και πολιτικά. Οι οικονομικές σχέσεις μεταξύ Ρωσίας - Τουρκίας είχαν αναπτυχθεί τόσο επίσημα, όσο και ανεπίσημα αυτή τη δεκαετία. Το ανεπίσημο εμπόριο γινόταν μέσω ενός δικτύου που είχε αρχίσει να αναπτύσσεται τα τελευταία χρόνια της σοβιετικής Ένωσης και συνέχισε να μεγαλώνει καταγράφοντας ένα σημαντικό όγκο εμπορικών συναλλαγών μεταξύ της Τουρκίας και της Ρωσίας, αλλά και των υπολοίπων δημοκρατιών που είχαν ανεξαρτητοποιηθεί. Είναι η περίοδος την οποία εμφανίστηκε το λεγόμενο «εμπόριο της βαλίτσας» που αναπτύχθηκε γύρω από την συνοικία Λαλέλι της Κωνσταντινούπολης και συνήθως αγνοείται σε πολλές αναλύσεις των σχέσεων Τουρκίας – Ρωσίας αλλά εκτιμάται ότι πρέπει να τύχει ανάλυσης ώστε να έχουμε μία ολοκληρωτική εικόνα των διμερών οικονομικών σχέσεων.

Η οικονομική διάσταση των σχέσεων της Τουρκίας με τη Ρωσία σε διμερές επίπεδο ήταν πολύ εντυπωσιακή στη δεκαετία του 1990, το «εμπόριο της βαλίτσας» έπαιξε σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη των διμερών οικονομικών σχέσεων. Το είδος αυτό του εμπορίου ξεκίνησε στην εποχή της περεστρόικα και αναπτύχθηκε αργότερα όταν η ρωσική οικονομία υπέφερε τόσο τη διάλυση της σοβιετικής Ένωσης, όσο και από την περίοδο αστάθειας που έφεραν οι νεοφιλελεύθερες οικονομικές πολιτικές που εφαρμόστηκαν. Αυτό το ανεπίσημο εμπόριο το οποίο σταδιακά έφθινε λόγω των περιοριστικών μέτρων που επέβαλε η Μόσχα, εξακολουθούσε να έχει το 2014 αξία εξαγωγών ύψους 8,5 δισεκατομμυρίων δολαρίων για την Τουρκία (Aydin, et al., 2016).

Στη δεκαετία του 1980 στη συνοικία του Λαλέλι αναπτύχθηκαν μεσαίας κατηγορίας ξενοδοχεία και μικρά έως μεσαίου μεγέθους καταστήματα, που εμπορεύονται γενικά είδη χαμηλής ποιότητας. Η κατάρρευση της σοβιετικής Ένωσης και το άνοιγμα των συνόρων μεταξύ των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών και της Τουρκίας, γέννησε αυτό το είδος εμπορίου δημιουργώντας ένα άτυπο διασυνοριακό εμπορικό δίκτυο. Τα προϊόντα που διακινούνταν από αυτό το ανεπίσημο δίκτυο ήταν μία ευχάριστη εξέλιξη για τους καταναλωτές, καθώς ήταν δυνατό για αυτούς να αγοράσουν σχετικά φθηνά προϊόντα σε μία περίοδο μεγάλης οικονομικής κρίσης που επηρέαζε την καθημερινότητά τους. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο το εμπόριο της βαλίτσας

συνέχισε να αναπτύσσεται μέχρι το 1998, οπότε η Ρωσία πέρασε μία μεγάλη οικονομική κρίση η οποία είχε επιπτώσεις τόσο στους εμπόρους της συνοικίας αλλά και τους προμηθευτές αυτών σε αρκετές επαρχιακές πόλεις Τουρκίας.

Τα προϊόντα που διακινούνται σε αυτό το εμπορικό δίκτυο ήταν κυρίως καταναλωτικά προϊόντα, όπως υφάσματα, δερμάτινα είδη ή οικιακές συσκευές και στην κορύφωση του η αξία των εμπορευμάτων που διακινούνταν έφθανε περίπου στα 10 δισεκατομμύρια δολάρια ετησίως, ενώ εκτιμάται ότι τα περίπου 5.000 μαγαζιά της συνοικίας είχαν ετήσιο καθαρό κέρδος της τάξεως των 5 δισεκατομμυρίων δολαρίων. Ακόμα και μετά την νομισματική κρίση του 1998 το εμπόριο της βαλίτσας αποτιμόταν στο 10,3 τοις εκατό του συνολικού εξωτερικού εμπορίου της Ρωσίας (Eder, et al., 2003).

Παρά τον περιορισμό του περιθωρίου κέρδους, αρκετές χρεοκοπίες και ένα καθεστώς τελωνειακών ελέγχων που συνέχεια άλλαζε, αυτά τα διεθνή δίκτυα έχουν γίνει ιδιαίτερα ανθεκτικά, παρά την εύθραυστη και πρόσκαιρη εκ φύσεως ύπαρξή τους. Έτσι πλέον χαρακτηριζόταν ως μία διεθνής οικονομική κοινότητα εξαιτίας των κοινών πρακτικών και τρόπων λειτουργίας. Το εμπορικό δίκτυο της συνοικίας συνέχισε τη λειτουργία του για παραπάνω από 20 χρόνια βασιζόμενο κυρίως στην εμπιστοσύνη μεταξύ των δρώντων σε αυτούς σύστημα. Οι συμμετέχοντες σε αυτή την διεθνή αγορά αναπτύξαν τις δραστηριότητές τους οδηγούμενοι κυρίως από ένα συνδυασμό μακροοικονομικών παραγόντων όπως η φτώχεια και η έλλειψη επαρκούς απασχόλησης εκ μέρους των ανθρώπων που διεξήγαγαν το εμπόριο, καθώς και την έλλειψη επαρκούς εγχώριας ζήτησης και αγοράς εκ μέρους των καταστηματάρχων. Εν μέρει εξαιτίας της φιλελευθεροποίησης του εμπορίου που ξεκίνησε το 1980 και συνεχίστηκε και το 1990, η τουρκική κυβέρνηση σταδιακά ήρε τα διαδικαστικά εμπόδια σε τομείς όπως οι άμεσες ξένες επενδύσεις, η μετακίνηση κεφαλαίων καθώς και η μεταφορά προϊόντων. Η απότομη απορρύθμιση της αγοράς δημιούργησε πρόσφορο έδαφος για ανάπτυξη παραεμπορίου, στοιχείο ιδιαίτερα σημαντικό καθώς μείωσε την ανάγκη εξάρτησης από το κράτος, το οποίο με τη σειρά του οδήγησε σε μια αυξημένη διάδραση η οποία στηρίχθηκε στην εμπιστοσύνη που αναπτύχθηκε μεταξύ ανθρώπων

που λειτουργούν σε τέτοιο καθεστώς. Υπάρχουν μελετητές οι οποίοι σημειώνουν ότι οι οικονομικές κρίσεις που σημειώθηκαν στη δεκαετία του 90 και στις αρχές του 2000 και στις δύο χώρες, ανάγκασαν τόσο τους εμπόρους όσο και τους καταστηματάρχες να οργανωθούν πολύ καλύτερα ώστε να είναι πολύ πιο ανθεκτικοί σε οποιαδήποτε ρίσκα ή οι επικίνδυνες καταστάσεις που παρουσιάζονταν στην οικονομία. Παρόλα αυτά ο συγκεκριμένος τύπος εμπορίου δέχθηκε σημαντικό πλήγμα από τα πρόσφατα πολιτικά γεγονότα που επηρέασαν τις σχέσεις των δύο χωρών, καθώς το έτος 2015 ο όγκος του συγκεκριμένου τύπου εμπορίου είχε πέσει στα 5,5 δισεκατομμύρια δολάρια, μόλις το μισό σε σχέση με πριν από 2 χρόνια (Eder, et al., 2003).

Εμπόριο και επενδύσεις

Η τουρκική κυβέρνηση ανέμενε τις θεμελιώδεις αλλαγές που θα ερχότανε, γεωπολιτικά και οικονομικά, στην άμεση γειτονιά της καθώς η σοβιετική Ένωση υπό τον Μιχαήλ Γκορμπατσόφ προχώρησε σε ένα φιλόδοξο, αλλά εν τέλει όπως αποδείχθηκε μάταιο και καταστροφικό, οικονομικό πρόγραμμα αναδιάρθρωσης. Την ίδια στιγμή τουρκικοί οικονομικοί κύκλοι και ορισμένοι διπλωμάτες άρχισαν να βλέπουν την ευκαιρία που παρουσιαζόταν. Ο σοβιετικός οικονομικός χώρος ήταν μία περιοχή παρθένα, ανεξερεύνητη και ανοιχτή σε εκμετάλλευση από τουρκικά οικονομικά συμφέροντα. Υπό αυτή την οπτική μία από τις πιο σημαντικές πρωτοβουλίες που έλαβε η Τουρκία το 1990, ήταν η ίδρυση ενός οργανισμού που είχε σαν σκοπό τη δημιουργία μιας ζώνης οικονομικής συνεργασίας στην περιοχή της μαύρης θάλασσας. Υπό τον Τουργκούτ Οζάλ η Τουρκία διείδε την πτώση της σοβιετικής Ένωσης ως μία τεράστια ευκαιρία για την Τουρκία, ο Οζάλ πίστευε ότι με το τέλος του ψυχρού πολέμου και το μετασχηματισμό του σοβιετικού οικονομικού συστήματος σε μία οικονομία βασισμένη στους κανόνες ελεύθερης αγοράς, δημιουργούνταν πολλές ευκαιρίες οικονομικής συνεργασίας στις περιοχές που συνόρευαν με την Τουρκία (Elekdag, 1996).

Ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας Ευξείνου Πόντου έχει σαν σκοπό να ενσωματώσει οικονομίες από χώρες που ήτανε σε άμεση επαφή με την Μαύρη

Θάλασσα καθώς και άλλες που βρίσκονταν περιφερειακά αυτής. Ήταν πρωτοβουλία της Άγκυρας να συνασπίσει τις χώρες που είχαν σύνορα στη Μαύρη θάλασσα και να διερευνήσει τα οικονομικά συμφέροντα μετά την πτώση του σιδηρούν παραπετάσματος. Κύριος στόχος της Άγκυρας ήταν η δημιουργία ενός κλίματος συνεργασίας βασισμένο στην οικονομία, ως ένα μέσο πρόληψης μελλοντικών συγκρούσεων στην περιοχή της Μαύρης Θάλασσας. Επιπλέον η Τουρκία ήθελε να αυξήσει την οικονομική επιρροή της στη μετασοβιετική περιοχή, ενώ θα διευκόλυne την πρόσβαση της σε χώρες που είχαν σημαντικά αποθέματα πρώτων υλών καθώς και ενεργειακούς πόρους. Αρχικά ο κύριος σκοπός του οργανισμού ήταν η δημιουργία μιας ζώνης ελεύθερου εμπορίου, στα πρότυπα της Ευρωπαϊκής, Οικονομικής Κοινότητας στη Μαύρη θάλασσα όμως αργότερα αυτό μεταβλήθηκε προς ένα οικονομικό σχέδιο συνεργασίας (Aslan & Sharapov, 2014).

Ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασία Ευξείνου Πόντου ποτέ δεν κατάφερε υλοποιήσει αυτά που ιδρυτές του έλπιζαν, οι κύριοι λόγοι για αυτό ήταν τρεις, πρώτον ότι κανένα από τα κράτη δεν ήταν διατεθειμένο να παραχωρήσει εθνική κυριαρχία σε μία υπερεθνική οντότητα, δεύτερον η λειτουργία ενός τέτοιου οργανισμού απαιτούσε βαθύτερους δεσμούς και μία κοινή ταυτότητα οποία ήταν απύσα μεταξύ των χωρών της Μαύρης Θάλασσας και τρίτον ότι η περιοχή δεν είχε τις οικονομικές δυνατότητες για σημαντική μεταφορά πόρων από ένα μέλος σε κάποιο άλλο που θα μπορούσε να έχει απτά αποτελέσματα. Μόλις ο οργανισμός ιδρύθηκε, η Τουρκία και η νεοσύστατη Ρωσική Ομοσπονδία υπέγραψαν την πρώτη συμφωνία το 1992 πάνω στις βασικές αρχές των σχέσεων Ρωσίας και Τουρκίας διερευνώντας μια βαθύτερη πολιτική, οικονομική και πολιτιστική συνεργασία μεταξύ των δύο χωρών (Masumova, 2018, p. 36). Είναι ενδιαφέρον ότι τον ίδιο χρόνο ο αρχηγός του γενικού επιτελείου της Ρωσικής Ομοσπονδίας είχε προειδοποιήσει την Τουρκία με το ενδεχόμενο ενός τρίτου Παγκοσμίου πολέμου, εάν επενέβαινε στρατιωτικά στη σύγκρουση μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν στο Ναγκόρνο Καραμπάχ. Την περίοδο από το 1992 έως το 1996 περισσότερες από είκοσι συμφωνίες υπεγράφησαν μεταξύ των δύο χωρών που αφορούσαν την οικονομία, την τεχνολογία, την επιστήμη, τον πολιτισμό και τον

τουρισμό. Το εμπόριο μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας αναπτύχθηκε σταδιακά το 1990 και απογειώθηκε τη δεκαετία του 2000, παρά τα προβλήματα προκαλούνταν από τον γεωπολιτικό ανταγωνισμό μεταξύ των δύο χωρών. Ενώ το 1992 το εμπόριο μεταξύ των δύο χωρών ήταν στα 1,8 δισεκατομμύρια δολάρια, το 2018 είχε φτάσει στα 25 δισεκατομμύρια, αφού είχε στο ενδιάμεσο αγγίξει τα 38 δισεκατομμύρια το 2008 με την πτώση να οφείλεται στις ρωσικές κυρώσεις εναντίον της Τουρκίας για την κατάρριψη του ρωσικού μαχητικού. Αξίζει να σημειώσουμε ότι ενώ αρχικά το ισοζύγιο εμπορίου ήταν ισορροπημένο μεταξύ των δύο χωρών κατά τη διάρκεια του 1990, αργότερα η Τουρκία κατέγραφε συστηματικά ένα τεράστιο εμπορικό έλλειμμα εξαιτίας, κατά κύριο λόγο, των εισαγωγών φυσικού αερίου (Aydin, et al., 2016).

Η επίσκεψη του Ρώσου πρωθυπουργού τον Οκτώβριο 2000 ήταν ακόμη ένα σημείο καμπής στις σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών, ο Ρώσος πρωθυπουργός δήλωσε ότι «η Τουρκία και η Ρωσία δεν αντίπαλοι, είναι συνέταιροι και οι κυβερνήσεις μας θα αναπτύξουν τις διμερείς σχέσεις σύμφωνα με αυτή την αρχή». Εκείνη ακριβώς τη στιγμή ήταν κατά την οποία οι δύο χώρες αποφάσισαν να παραμερίσουν τη γεωπολιτική αντιπαράθεση της δεκαετίας του 90 και αποφάσισαν να διαχωρίσουν τις σχέσεις τους από τα ζητήματα που τους χωρίζουν, προχωρώντας σε ένα πλαίσιο συνεργασίας που θα βελτίωνε τους οικονομικούς και εμπορικούς δεσμούς. Πρέπει να σημειωθεί ότι το 2001 δύο σημαντικά βήματα ελήφθησαν προκειμένου να επισημοποιηθεί η βελτίωση των σχέσεων, μία ομάδα εργασίας δημιουργήθηκε η οποία θα εξέταζε το στρατηγικό τρίγωνο Μόσχας - Άγκυρας - Κεντρικής Ασίας, για να εντοπίσει και να προτείνει περιοχές πολιτικής και οικονομικής συνεργασίας. Αργότερα μέσα στο έτος κατά τη διάρκεια της γενικής συνέλευσης του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, οι υπουργοί εξωτερικών των δύο χωρών υπέγραψαν ένα σχέδιο που σκόπευε στη μετατροπή των σχέσεων των δύο χωρών, από μία διμερή συνεργασία προς μία πολυδιάστατη σύμπραξη. Τέτοιες πρωτοβουλίες θα συνεχιζόταν με την άρση της ανάγκης έκδοση βίζας για ταξίδια μεταξύ των δύο χωρών και το αποκορύφωμα αυτής της συνεργασίας ήταν η ίδρυση του ρωσοτουρκικού συμβουλίου συνεργασίας υψηλού επιπέδου το 2010 (Aslan & Sharapov, 2014).

Η ανάπτυξη στο εμπόριο ήταν εμφανής μετά το 2000 καθώς υπό τον πρόεδρο Πούτιν η ρωσική οικονομία άρχισε να ανακάμπτει τόσο γιατί άρχισε να βρίσκει ξανά τα βήματα της μετά την κατάρρευση του 1998, αλλά και γιατί εκμεταλλεύτηκε και την άνοδο των διεθνών τιμών του πετρελαίου, γεγονός που τη βοήθησε να διορθώσει τα οικονομικά της. Η Τουρκία από την πλευρά της μετά την οικονομική κρίση του 2001 γρήγορα ανέκαμψε και άρχισε να αναπτύσσεται ταχύτατα, εξετάζοντας τους τρόπους που θα μπορούσε να καλύψει τις αυξανόμενες ενεργειακές της ανάγκες. Ευρισκόμενη στη δεύτερη θέση παγκοσμίως πίσω από την Κίνα στην αύξηση ζήτησης για ενέργεια και ηλεκτρισμό, η τουρκική εξάρτηση από το ρωσικό φυσικό αέριο σήμαινε ότι οι εισαγωγές του, αυξήθηκαν σημαντικά αυτή την περίοδο. Όπως προαναφέρθηκε μέχρι το ξέσπασμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης του 2008 το διμερές εμπόριο ανήλθε στα 38 δισεκατομμύρια δολάρια ετησίως (Masumova, 2018).

Όπως έχει η κατάσταση σήμερα η ανισορροπία στις εμπορικές σχέσεις θα συνεχιστεί στο άμεσο μέλλον, για το 2018 η Ρωσία ήτανε στη 12η θέση μεταξύ των εξαγωγικών προορισμών της Τουρκίας με εξαγωγές αξίας 3,4 δισεκατομμυρίων, ενώ ήτανε πρώτη στις εισαγωγές αξίας 22 δισεκατομμυρίων. Η σύνθεση των τουρκικών εξαγωγών αποτελείται από κλωστοϋφαντουργικά προϊόντα, μηχανολογικό εξοπλισμό, αγροτικά προϊόντα και οικιακές συσκευές. Πρέπει να σημειώσουμε ότι ενώ οι ρωσικές κυρώσεις στην εισαγωγή τουρκικής ντομάτας έχουν πάρει πολύ μεγάλη δημοσιότητα, οι τομείς που επηρεάστηκαν περισσότερο από τις ρωσικές κυρώσεις ήταν ο τομέας των αυτοκινήτων και του μηχανολογικού εξοπλισμού. Το εμπορικό ισοζύγιο είναι μάλλον απίθανο να ισορροπήσει εφόσον η Τουρκία δεν μπορεί να διαφοροποιήσει τις πηγές από τις οποίες προμηθεύεται φυσικό αέριο και για όσο καιρό τα προϊόντα που εξάγει στην Ρωσία δεν είναι προϊόντα υψηλής προστιθέμενης αξίας (Askerov, 2018).

Ο κατασκευαστικός τομέας

Το εύρος των οικονομικών σχέσεων των δύο χωρών δεν περιορίζεται στο εμπόριο, τουρκικές κατασκευαστικές εταιρίες είναι ενεργές στη Ρωσική Ομοσπονδία από το 1984 εκμεταλλευόμενοι τη συμφωνία που γράφτηκε τότε. Αρκετές από αυτές έχουν δημιουργήσει καλή φήμη για την ποιότητα της εργασίας τους και στο σύνολό τους οι Τούρκοι κατασκευαστές έχουν ολοκληρώσει συμβόλαια αξίας περίπου 65 δισεκατομμυρίων δολαρίων στη Ρωσία έως το 2017, ενώ έχουν επενδύσει περίπου 10 δισεκατομμύρια δολάρια στη χώρα. Αντίστοιχα οι ρωσικές επενδύσεις στην Τουρκία, εξαιρουμένου του εργοστάσιο παραγωγής πυρηνικής ενέργειας στο Ακούγιου, είναι περίπου στο ίδιο ύψος. Οι ρωσικές επενδύσεις στην Τουρκία επικεντρώνονται σε τομείς όπως η ενέργεια, η μεταλλουργία, ο τραπεζικός τομέας και η βιομηχανία αυτοκινήτων, που είναι υψηλότερης στρατηγικής σημασίας και προστιθέμενης αξίας συγκρινόμενες με τους με τις τουρκικές επενδύσεις στη Ρωσία, που επικεντρώνονται στον κατασκευαστικό τομέα, καθώς και σε τομείς χαμηλής έως μέτριας τεχνολογίας όπως τα χημικά και η παραγωγή γυαλιού. Μέχρι το 2016 υπήρχαν περισσότερους από 2.000 ρωσικές εταιρίες που λειτουργούσαν στην Τουρκία και περίπου 1.500 τουρκικές εταιρίες που λειτουργούσαν στη Ρωσία. Για το 2018 η Ρωσία παραμένει η χώρα με τα υψηλότερα έσοδα για τις τουρκικών κατασκευαστικές εταιρίες, με μεγάλο αριθμό από τις σημαντικότερες εταιρίες να δραστηριοποιούνται εκεί (Masumova, 2018).

Οι τουρκικές κατασκευαστικές εταιρίες, αρκετά επιτυχημένες στη διεξόδυση της παγκόσμιας αγοράς, ξεκίνησαν από τη στιγμή που άρχισαν να δραστηριοποιούνται και να κερδίζουν συμβόλαια στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και της Βόρειας Αφρικής το 1972. Οι δραστηριότητες όμως των Τούρκων κατασκευαστών στη Ρωσία μειώθηκαν σημαντικά λόγω της κατάρριψης του ρωσικού μαχητικού το Νοέμβριο του 15 και παρά την άρση των κυρώσεων, δεν έχουν επανέλθει στο προηγούμενο επίπεδο τους. Από την πλευρά τους οι Ρώσοι και κατασκευαστές είναι επίσης πολύ ενεργοί στην Τουρκία εστιάζοντας, εκτός από το πυρηνικό εργοστάσιο στο Ακούγιου, στη σύμπραξη με

τουρκικές εταιρείες στην κατασκευή υδροηλεκτρικών εργοστασίων και φραγμάτων, καθώς και υπόγειων αγωγών μεταφοράς νερού.

Ο τουρισμός

Ο τουρισμός παίζει ένα σημαντικό ρόλο στις οικονομικές και των δύο χωρών, για ένα μεγάλο διάστημα η Τουρκία και ειδικά η περιοχή της Αττάλειας αποτελούσε τον αγαπημένο προορισμό για τους Ρώσους τουρίστες. Αναμφίβολα, δεδομένο και της φύσεως της βιομηχανίας, ο τουρισμός ήταν ο τομέας που επλήγη βαρύτερα από τις κυρώσεις που επέβαλε ο πρόεδρος Πούτιν μετά την κατάρριψη του ρωσικού μαχητικού. Η απαγόρευση απευθείας πτήσεων προς τη Αττάλεια είχε ένα καταστροφικό αντίκτυπο στην τουριστική βιομηχανία, πολλά από τα ξενοδοχεία της οποίας είχαν αποκλειστικά συμβόλαια για να υποδέχονται Ρώσους τουρίστες και ορισμένα είχαν σχεδιαστεί έχοντας κατά νου τις ιδιαίτερες προτιμήσεις τους. Ο αριθμός των Ρώσων τουριστών που επισκέπτονται την Τουρκία ανήλθε από τους 700.000 το 2000, στα 4,5 εκατομμύρια το 2014. Είναι γενικά αποδεκτό ότι οι κυρώσεις που επεβλήθησαν στην Ρωσία εξαιτίας της προσάρτησης της Κριμαίας και των προβλημάτων στην οικονομία της, είχαν αρχίσει ήδη να έχουν επιπτώσεις στον αριθμό τουριστών που επισκέπτονται την Τουρκία. Το 2015 οι επισκέπτες είχαν ανέλθει στα 3,7 εκατομμύρια, με τον επόμενο χρόνο να περιορίζονται μόνο σε 900.000. Η μετέπειτα βελτίωση των σχέσεων γρήγορα βοήθησε στην ανάκαμψη των αριθμών, καθώς για το 2017 επισκέφθηκαν την Τουρκία 4,7 εκατομμύρια τουρίστες και για το 2018 σχεδόν 6 εκατομμύρια. Από την άλλη πλευρά η άρνηση της Ρωσίας να άρει την έκδοση βίζας για τους Τούρκους που θέλουν να ταξιδέψουν στη Ρωσία έχει σημαντικά περιορίσει τον αριθμό των επισκεπτών προς αυτή (Masumova, 2018, p. 46).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η ΕΝΕΡΓΕΙΑΚΗ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΡΩΣΙΑΣ - ΤΟΥΡΚΙΑΣ

Οι ενεργειακοί δεσμοί Ρωσίας - Τουρκίας ανάγονται στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του 80, όταν στο πλαίσιο της ανάπτυξης οικονομικής συνεργασίας των δύο χωρών η τότε Σοβιετική Ένωση άρχισε να προμηθεύει με φυσικό αέριο την Τουρκία εισάγοντας ως αντάλλαγμα προϊόντα και αγαθά που παρήγαγε αυτή. Στα χρόνια που ακολούθησαν η συνεργασία αυτή διευρύνθηκε και απέκτησε ιδιαίτερη σημασία για αμφότερες τις χώρες λόγω του μεγάλου όγκου των συναλλαγών που είχαν αναπτυχθεί, καθώς και των γεωπολιτικών αλληλεπιδράσεων που αναπτύσσονταν παράλληλα με τη συνεργασία στον τομέα της ενέργειας.

Οι στενοί ενεργειακοί δεσμοί διατηρήθηκαν παρόλα τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν με την εισβολή της Ρωσίας στη Γεωργία το 2008, καθώς και την προσάρτηση της Κριμαίας το 2014. Με μία πρώτη ματιά η ενεργειακή συνεργασία ήταν το μοναδικό τμήμα των διμερών σχέσεων Ρωσίας - Τουρκίας που δεν επηρεάστηκε ιδιαίτερα από το σημαντικό επεισόδιο στις σχέσεις των δύο χωρών, με την κατάρριψη του ρωσικού αεροσκάφος από την τουρκική πολεμική αεροπορία το Νοέμβριο του 2015. Η Gazprom συνέχισε να παραδίδει μεγάλες ποσότητες φυσικού αερίου για την τούρκικη αγορά και μετά το επεισόδιο, ενώ επίσης δεν επηρεάστηκαν και οι προπαρασκευαστικές ενέργειες από την κρατική εταιρεία Rosatom, σε ότι αφορά την κατασκευή του πρώτου πυρηνικού εργοστασίου παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας στο Ακούγιου. Η Τουρκία είναι σχεδόν απόλυτα εξαρτημένη από τις ρωσικές εισαγωγές φυσικού αερίου και αυτό ίσως δίνει στη Μόσχα ένα μοχλό πίεσης σε σχέση με την πολιτική που ακολουθεί η Άγκυρα, από την άλλη όμως αυτός ο δεσμός περιέχει και μία αμοιβαία εξάρτηση που μπορεί να εκμεταλλευτούν οι Τούρκοι αξιωματούχοι. Το 2015 η Τουρκία παρήγαγε μόνο 400 εκατομμύρια κυβικά μέτρα φυσικού αερίου, ενώ οι εισαγωγές από τη Ρωσία ανερχόταν στο ύψος των 27 δισεκατομμυρίων κυβικών μέτρων επί συνόλου εισαγωγών 48 δισεκατομμυρίων (Cetingulec, 2016). Γίνεται άμεσα αντιληπτό ότι το φυσικό αέριο θα παραμείνει κρίσιμο στοιχείο για την κάλυψη των ενεργειακών αναγκών της Τουρκίας στο άμεσο μέλλον. Η Άγκυρα προσβλέπει στην

διαφοροποίηση των προμηθευτών της χρησιμοποιώντας εναλλακτικές πηγές όπως το βόρειο Ιράκ, το Τουρκμενιστάν και το Ισραήλ, ενώ σκοπεύει να εισάγει και περισσότερο υγροποιημένο φυσικό αέριο που θα μεταφέρεται με πλοία. Αυτό το σχέδιο όμως δεν θα υλοποιηθεί σύντομα εξαιτίας των πολιτικών επιλογών, ζητημάτων ασφαλείας καθώς και την έλλειψη κατάλληλων υποδομών. Η τουρκική κυβέρνηση σχεδιάζει να αυξήσει τη χρήση ανανεώσιμων πηγών ενέργειας, να κάνει χρήση μεγαλύτερης ποσότητας τοπικά εξορυσσόμενου άνθρακα και να αναπτύξει τον τομέα της πυρηνικής ενέργειας. Στο τελευταίο όμως κομμάτι της πυρηνικής ενέργειας η εμπλοκή της Rosatom στην κατασκευή του πρώτου πυρηνικού εργοστασίου παραγωγής ενέργειας, που αναμένεται να έχει μία ισχύ της τάξεως των 4.800 MW δείχνει ότι η Άγκυρα απλά μεγαλώσει την εξάρτηση της από τη Μόσχα (Winrow, 2014, pp. 6-7).

Είναι σημαντικό να σημειώσουμε ότι η Τουρκία αποτελεί το δεύτερο μεγαλύτερο εξαγωγικό πελάτη της Gazprom μετά τη Γερμανία και μια ενδεχόμενη αναστολή παράδοσης φυσικού αερίου στην Τουρκία, χωρίς να υπάρχει κατάλληλη νομική αιτιολόγηση, απλά θα δυσφημούσε τη Ρωσία ως αξιόπιστο πάροχο ενέργειας. Επιπλέον πιθανότατα θα κατέληγε στην επιβολή βαριών προστίμων στην εταιρεία για τη παραβίαση όρων συμβολαίων μακροπρόθεσμης προμήθειας φυσικού αερίου. Όπως και να έχει η Ρωσία πάντα έχει την επιλογή να δημιουργήσει κωλύματα, ζητώντας αναπροσαρμογή των τιμών του αερίου και περιορίζοντας τις συμφωνημένες ποσότητες αερίου προς παράδοση χωρίς να παραβιάσει τους όρους των συμφωνιών. Στην πράξη υπάρχει μία ευρεία γκάμα επιλογών στη διάθεση της Ρωσίας ως προμηθευτής φυσικού αερίου, για να κάνει τους Τούρκους πελάτες της να αισθάνονται ανήσυχα.

Η υπόθεση του TurkStream

Επίσημες διμερείς επαφές μεταξύ Τουρκίας - Ρωσίας αναπτύχθηκαν μετά την καθιέρωση του συμβουλίου συνεργασίας υψηλού επιπέδου το Μάιο του 2010. Το 2014 οι εμπορικές συναλλαγές μεταξύ των δύο χωρών ξεπερνούσαν τα 31 δισεκατομμύρια

δολάρια και αναμενόταν να ξεπεράσουν τα 100 δισεκατομμύρια μέχρι το 2020. Αρκετές τουρκικές εταιρείες είχαν επενδύσει στους τομείς των κατασκευών και των τραπεζών στη Ρωσία, σχεδόν 4 εκατομμύρια Ρώσοι τουρίστες επισκέπτονται την Τουρκία κάθε χρόνο και οι στενοί ενεργειακοί δεσμοί μεταξύ των δύο χωρών αντανakλούσαν τη θερμή πολιτική και οικονομική σχέση τους.

Μετά από εκτεταμένη έρευνα και αρκετές συζητήσεις υπό την ασφυκτική πίεση της Μόσχας, η Άγκυρα ενέκρινε το Δεκέμβριο του 2011 την κατασκευή του South Stream εντός της αποκλειστικής οικονομικής ζώνης της Τουρκίας στη Μαύρη θάλασσα. Το σχεδιαζόμενο δίκτυο αγωγών προέβλεπε την ετήσια παράδοση 63 δισεκατομμυρίων κυβικών μέτρων φυσικού αερίου από την Gazprom στην Ευρώπη, διαμέσου τεσσάρων υποθαλάσσιων αγωγών που θα συνέδεαν τη ρωσική ενδοχώρα με τη Βουλγαρία. Αυτό το σχέδιο απειλούσε να διαταράξει το σχεδιασμό της Ευρωπαϊκής Ένωσης για περιορισμό της εξάρτησης από τη Ρωσία, προωθώντας τον νότιο διάδρομο αερίου ο οποίος σκόπευε να μεταφέρει αποθέματα φυσικού αερίου σε αγορές Ευρώπης, μέσω ενός καινούργιου αγωγού που θα διέσχιζε την Τουρκία. Σε αντάλλαγμα για την έγκριση του South Stream από την Άγκυρα, η Μόσχα υποσχέθηκε μειωμένες τιμές φυσικού αερίου και αυξημένη ευελιξία στους τρόπους πληρωμής. Η Ρωσία επίσης έκανε προσαρμογή της υπάρχουσας συμφωνίας, ώστε η Τουρκία να μπορεί να παραλαμβάνει το μέγιστο των 14 δισεκατομμυρίων κυβικών μέτρων αερίου διαμέσου της δυτικής γραμμής που περνάει μέσα από την Ουκρανία και 16 δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα μέσω του Blue Stream που διασχίζει την Μαύρη Θάλασσα. Όμως οι διαπραγματεύσεις με την Ευρωπαϊκή Ένωση πάγωσαν μετά την προσάρτηση της Κριμαίας από τη Ρωσία και ο South Stream έπεσε θύμα των αντιδράσεων των Βρυξελλών οι οποίες ήταν αντίθετες στο σχέδιο, καθώς θεωρούσαν ότι η ιδιοκτησία του αγωγού από την Gazprom έδινε στην εταιρεία σχεδόν μονοπωλιακή ισχύ στην αγορά του φυσικού αερίου της Ευρώπης (EurActiv, 2014).

Αν και ο South Stream αντιμετώπιζε σοβαρές δυσκολίες για την υλοποίησή του, η έκπληξη από την πρόταση αντικατάστασής του από τον TurkStream σε μία επίσκεψη

του προέδρου Πούτιν στην Άγκυρα το Δεκέμβριο του 14 ήταν μεγάλη. Σύμφωνα με ένα μη δεσμευτικό μνημόνιο 63 δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα ρωσικού φυσικού αερίου θα μεταφερόταν από τον TurkStream δια μέσω τεσσάρων ξεχωριστών υποβρυχίων αγωγών που θα διέσχιζαν τη Μαύρη Θάλασσα και θα κατέληγαν στην Τουρκία αντί για τη Βουλγαρία. Ένας από τους αγωγούς θα προμήθευε φυσικό αέριο αποκλειστικά για την τουρκική αγορά και υπήρξε επιπλέον η πρόνοια για επιπλέον 3 δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα δια μέσω του Blue Stream, καθώς και μειωμένες τιμές για μελλοντικές παραδόσεις φυσικού αερίου από τη Ρωσία. Η πρόταση για τον TurkStream είχε μία λογική για τη Μόσχα η οποία είχε ξοδέψει σχεδόν 5 δισεκατομμύρια δολάρια αγοράζοντας υποβρύχιες σωληνώσεις και ήδη χτίσει υποδομές για τον South Stream που τώρα θα μπορούσε να χρησιμοποιηθούν από τον TurkStream. Η σύνδεση με τον νέο αγωγό θα μπορούσε να αντικαταστήσει τις παραδόσεις φυσικού αερίου που λαμβάνει η Τουρκία δια μέσω της δυτικής γραμμής την οποία η Ρωσία σκεφτόταν κλείσει το 2019, προκειμένου να σταματήσει να εξαρτάται από την προβληματική Ουκρανία ως ενδιάμεσου σταθμού για το φυσικό αέριο της. Όμως η Ευρωπαϊκή Ένωση είχε έντονες αντιρρήσεις για το συγκεκριμένο σχέδιο καθώς αύξανε περαιτέρω την εξάρτηση της από τα ρωσικά αποθέματα. Επιπλέον ο αγωγός σύντομα αντιμετώπισε πολλά τεχνικά προβλήματα και η κατάσταση έγινε δυσχερέστερη μετά από διαφωνίες μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας σε σχέση με τις παρούσες τιμές φυσικού αερίου που παραδίδονταν στην τούρκικη αγορά (Stern, et al., 2015, pp. 6-7).

Μία σειρά ζητημάτων που έπρεπε να επιλυθούν πριν μπορέσει ο TurkStream να περάσει στη φάση υλοποίησης ήταν μία διακυβερνητική συμφωνία που έπρεπε να υπογραφεί και να επικυρωθεί, η χρηματοδότηση του έργου έπρεπε να συμφωνηθεί, οι διαδρομές των αγωγών να καθοριστούν και να διαμοιραστούν οι αρμοδιότητες της Gazprom καθώς και της τουρκικής BOTAS, μιας εταιρείας που είναι κρατικών συμφερόντων και χειρίζεται τα θέματα των αγωγών στη επικράτεια. Όλα τα παραπάνω ζητήματα συνδέθηκαν με το ερώτημα της έκπτωσης στις παρούσες παραδόσεις φυσικού αερίου από την Gazprom ιδιαίτερα προς την BOTAS.

Ορισμένες περιφερειακές συμφωνίες για τον TurkStream είχαν υπογραφεί πριν οι συνομιλίες σταματήσουν προσωρινά. Υπήρξαν διαπραγματεύσεις για σμίκρυνση του έργου με δύο αγωγούς αντί για τους σχεδιαζόμενους τέσσερις, εξαιτίας της μικρότερης από την αναμενόμενη ζήτησης αερίου στην Ευρώπη. Η ροή του φυσικού αερίου προς την Τουρκία θα συνεχιζόταν με την ολοκλήρωση του πρώτου από τους αγωγούς που θα μετέφερε 16 δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα το χρόνο και αυτή η σύνδεση θα ήταν η πρώτη θα ολοκληρωνόταν με εκτιμώμενο κόστος περίπου 4 δισεκατομμυρίων δολαρίων (Ανοη., 2016). Υπήρξαν αναφορές ότι η Ρωσία ήταν διατεθειμένη να πληρώσει όλο το κόστος της υποβρύχιας κατασκευής του αγωγού, ενώ η Gazprom σε συνεργασία με την BOTAS θα αναλάμβαναν από κοινού την ανάπτυξη του εγχώριου δίκτυο μεταφοράς στην τουρκική επικράτεια. Τον Ιούνιο του 2015 η Ρωσία διαμαρτυρήθηκε στην Άγκυρα ότι είχε δώσει άδεια μόνο για μία μηχανολογική μελέτη κατασκευής για το υποβρύχιο δίκτυο του αγωγού στην ΑΟΖ της στη Μαύρη θάλασσα, αλλά όχι για άδεια κατασκευής. Επίσης δεν ήταν ξεκάθαρο σε ποιο θα άνηκε το φυσικό αέριο όταν θα έφτανε στο τουρκικό έδαφος και υπήρχαν ακόμα διαφωνίες για τον τρόπο της χρηματοδότησης του έργου. Την ίδια στιγμή η Gazprom δεν κατάφερε να συμφωνήσει για το ποσοστό έκπτωσης των παραδόσεων προς την BOTAS και μετά από μία ακόμα διαφωνία με τις ιδιωτικές εταιρείες εμπορίας φυσικού αερίου για τις ποσότητες που έπρεπε να παραδοθούν, η Άγκυρα ανακοίνωσε τη διακοπή των συνομιλιών για τον TurkStream τον Ιούλη του 2015 πριν υπογραφεί η διακυβερνητική συμφωνία. Αξίζει να σημειώσουμε ότι η διακοπή των συνομιλιών συνέβη τέσσερις μήνες πριν το περιστατικό με την κατάρριψη του ρωσικού μαχητικού και σε μία περίοδο που είχαν σταματήσει όλες οι έρευνες για την κατασκευή του υποβρυχίου αγωγού (Farchy & Srivastava, 2015).

Στη θεωρία η Ρωσία μπορεί ανά πάσα στιγμή να απειλήσει με αύξηση των τιμών προκειμένου να αποκτήσει οικονομικό ή πολιτικό πλεονέκτημα στις σχέσεις με την Τουρκία, η χρήση της διατίμησης του φυσικού αερίου ως μοχλού πίεσεως αποτελεί ένα παραδοσιακό εργαλείο της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής στην μετασοβιετική εποχή. Όμως στην περίπτωση της Τουρκίας η κατάσταση ήταν πιο περίπλοκη δεδομένης της

σημασίας της τουρκικής αγοράς, του ρόλου των ιδιωτικών εταιρειών ενέργειας και ειδικά το ενδιαφέρον της Μόσχας στην ανάπτυξη στενότερων σχέσεων με μία χώρα-μέλος του NATO. Η Gazprom προσπάθησε να χρησιμοποιήσει το θέμα της διατίμησης του αερίου ως δέλεαρ για να εξασφαλίσει πιο ευνοϊκούς όρους στον προτεινόμενο αγωγό TurkStream όμως η BOTAS είχε το δικαίωμα να προσφύγει σε διεθνή επιδιαιτησία για την αύξηση της τιμής εφόσον θεωρούσε ότι αυτή ήταν αδικαιολόγητη. Το ζήτημα περιπλέκεται με το μη δεσμευτικό μνημόνιο που υπογράφηκε για τον TurkStream που δεν διευκρίνιζε υπό ποια μορφή έκπτωσης θα προσφερόταν το αέριο στην Τουρκία, την στιγμή που η Gazprom πουλούσε φυσικό αέριο σε ιδιωτικές εταιρείες στην Τουρκία σε τιμή χαμηλότερη από αυτήν προς την BOTAS. Η αιτία που πωλούνταν αέριο σε χαμηλότερη τιμή στις ιδιωτικές εταιρείες σε σχέση με την BOTAS ήταν ότι η Gazprom διατηρούσε ποσοστό στο μετοχικό κεφάλαιο αρκετών από αυτές τις εταιρείες και με αυτόν τον τρόπο μεγάλωνε το μερίδιο της στην αγορά της Τουρκίας. Οι διαφωνίες στο θέμα της διατίμησης ήρθαν σε μία στιγμή που η Gazprom και από άλλες χώρες πιεζόταν να χαμηλώσει τις τιμές της λαμβάνοντας υπόψη την πτώση των τιμών διεθνώς στο αργό πετρέλαιο (International, 2016).

Σύμφωνα με τα οριζόμενα του νόμου του 2001 που όριζε την αγορά φυσικού αερίου της Τουρκίας η BOTAS που μέχρι εκείνη τη στιγμή απολάμβανε μονοπώλιο στις εισαγωγές φυσικού αερίου, υποχρεώθηκε να μειώσει το μερίδιό της στην αγορά κατά 20%. Μέχρι το 2012 οι ιδιωτικές εταιρείες είχαν εξασφαλίσει το σύνολο των δεκατεσσάρων δισεκατομμυρίων κυβικών μέτρων που προοριζόταν αρχικά για την BOTAS και παραδιδόταν διάμεσό της δυτικής γραμμής. Οι ιδιωτικές εταιρείες βρίσκονταν σε συνεχή διαπραγμάτευση των τιμών με την Gazprom καθώς σε αντίθεση με την κρατική εταιρεία δεν μπορούσαν να ελπίζουν σε γενναιόδωρες επιδοτήσεις της τουρκικής κυβέρνησης αν τα οικονομικά τους αποτελέσματα δεν ήταν καλά. Για τον λόγο αυτό αρκετές εταιρείες είχαν επίσης προχωρήσει σε διάφορες μορφές συνεργασίας με την ρωσική εταιρεία ελπίζοντας να εξασφαλίσουν προνομιακή αντιμετώπιση (International, 2016).

Αποδείχθηκε ότι η έκπτωση στο φυσικό αέριο που προτάθηκε στο μη δεσμευτικό μνημόνιο για τον TurkStream ήταν αποκλειστικά για αέριο που θα προμηθευόταν η BOTAS. Οι ιδιωτικές εταιρείες που τον Ιανουάριο του 2014 είχαν λάβει μία έκπτωση 10% για τον τρέχον χρόνο διαπιστώσαν ότι στο τέλος του χρόνου η έκπτωση αναιρέθηκε και επιβαρύνθηκαν επιπλέον με αύξηση 10% που ανέβαζε το κόστος για ένα κυβικό μέτρο φυσικού αερίου στα 374 δολάρια σε σχέση με τα 305 - 310 που ήταν το προηγούμενο έτος. Αυτή η απότομη αύξηση στις τιμές απείλησε με χρεοκοπία τις ιδιωτικές εταιρείες δεδομένου ότι ήταν υποχρεωμένες να πληρώνουν για το ρωσικό αέριο σε δολάρια, ενώ το πουλούσαν στους καταναλωτές τους σε τουρκική λίρα η αξία της οποίας ήταν συνεχώς σε διολίσθηση. Τελικά τον Απρίλιο 2015 η Gazprom ήρθε σε συμφωνία με τις εταιρείες αυτές για το τρέχον έτος και ως μέρος της συμφωνίας το κυβικό μέτρο φυσικού αερίου διατηρήθηκε στα 300 δολάρια για το πρώτο τρίμηνο, με περαιτέρω μείωση στα 260 για το δεύτερο (Sabadus, 2015).

Η διαμάχη μεταξύ των ιδιωτικών εταιρειών και της Gazprom για τη διατίμηση του φυσικού αερίου ήρθε σε μία στιγμή όταν οι όροι για τον προτεινόμενο TurkStream ήταν υπό συζήτηση και στο παρασκήνιο υπήρχε μια αυξανόμενη ένταση μεταξύ της Gazprom και της BOTAS πάλι για το θέμα των τιμών. Η τουρκική κρατική εταιρεία από καιρό απειλούσε την Gazprom με διεθνή διαιτησία για το θέμα των τιμών, καθώς η BOTAS πλήρωνε περισσότερο από 400 δολάρια το κυβικό μέτρο τουλάχιστον από τις αρχές του 2014. Μόλις τα σχέδια για τον TurkStream ανακοινώθηκαν η απειλή της διαιτησίας αποσύρθηκε και το Φεβρουάριο του 2015 η BOTAS ανακοίνωσε ότι εξασφάλισε έκπτωση 10% στην τρέχουσα τιμή αερίου. Η Gazprom όμως από την πλευρά της αρνήθηκε να επιβεβαιώσει την έκπτωση μέχρι να υπάρξει ουσιαστική πρόοδος στις τεχνικές λεπτομέρειες κατασκευής του TurkStream. Αυτός ο πόλεμος δηλώσεων κορυφώθηκε με την αναστολή των διαπραγματεύσεων για τον TurkStream τον Ιούλη του 2015 οπότε και η Gazprom αρνήθηκε να αυξήσει τις παραδόσεις φυσικού αερίου από τον Blue Stream κατά 3 δισεκατομμύρια κυβικά μέτρα όπως προηγουμένως είχε υποσχεθεί, κάτι που ανάγκασε την BOTAS να πάει την Gazprom σε επιδιαιτησία για αθέτηση συμφωνίας θέμα. Από τα παραπάνω γίνεται κατανοητό ότι

οι διαφωνίες στο θέμα της διατίμησης του αερίου προϋπήρχαν της κρίσης που προήλθε από την κατάρρευση του ρωσικού μαχητικού (Eraz, 2015). Η ειρωνεία είναι ότι το σχέδιο του TurkStream θα διασωζόταν στο πλαίσιο των προσπαθειών επίλυσης της κρίσης μεταξύ Άγκυρας και Μόσχας που προέκυψε από το περιστατικό της κατάρριψης.

Η κρίση στην Συρία

Στις 24 Νοεμβρίου του 2015 η τουρκική αεροπορία κατέρριψε ένα ρωσικό Sukhoi 24, καθώς σύμφωνα με την Άγκυρα είχε παραβιάσει τον τουρκικό εναέριο χώρο. Ο πρόεδρος Πούτιν αντέδρασε οργισμένα αναφερόμενος στην πράξη αυτή «ως μία μαχαιριά στην πλάτη» και προειδοποίησε ότι θα υπήρχαν άμεσα σοβαρές συνέπειες στις σχέσεις Ρωσίας - Τουρκίας (Melvin, et al., 2015). Η Μόσχα αμέσως κατηγόρησε την Άγκυρα ότι έμμεσα υποστηρίζει τον ISIS καθώς κάνει τα στραβά μάτια στην παράνομη διακίνηση πετρελαίου, διαμέσου των Τούρκων - Συριακών συνόρων, η οποία αποτελεί την κυριότερη αρτηρία τροφοδοσίας για τα οικονομικά του ISIS. Με τη σειρά τους οι Τούρκοι αξιωματούχοι καταδίκασαν τους στενούς δεσμούς της Μόσχας με τους Κούρδους της Συρίας, καθώς κατά την άποψή της Άγκυρας το Συριακό Δημοκρατικό Κόμμα Ενότητας δεν διαφορετικό από το PKK, το οποίο είναι χαρακτηρισμένο ως τρομοκρατική οργάνωση από την Τουρκία, την Ευρωπαϊκή Ένωση και τις Ηνωμένες πολιτείες, αλλά όχι από τη Μόσχα.

Η Ρωσία απάντησε στην κατάρριψη του μαχητικού της απαγορεύοντας τις απευθείας πτήσεις προς την Απάλεια, κάτι που είχε άμεση και σοβαρή επίπτωση στην τούρκικη τουριστική βιομηχανία. Επίσης η Ρωσία ανέστειλε το καθεστώς μετακίνησης χωρίς βίζα και επέβαλε δασμούς και περιορισμούς σε πολλά εισαγόμενα τουρκικά είδη διατροφής. Οι τουρκικές εταιρείες δεν θα μπορούσαν να συμμετέχουν σε κατασκευαστικά σχέδια στη Ρωσία εκτός και αν είχαν λάβει ειδική εξαίρεση. Ο αντίκτυπος όλων των παραπάνω μέτρων στο διμερές εμπόριο ήταν αμέσως κατά το πρώτο εξάμηνο του 2016 το εμπόριο μεταξύ Τουρκίας - Ρωσίας ανερχόταν μόλις στα

8,5 δισεκατομμύρια δολάρια, με τις τουρκικές εξαγωγές στη Ρωσία να είναι το μόλις 10% του ανωτέρω ποσού και η χειρότερη επίδοση από το 2004 (Cetingulec, 2016).

Υπό αυτές τις συνθήκες δεν υπήρχε καμία προοπτική για επανεκκίνηση του TurkStream, ούτε για την επίλυση του θέματος της διατίμησης του φυσικού αερίου μεταξύ Gazprom και BOTAS. Επιπλέον η διαμάχη της τιμής του φυσικού αερίου μεταφέρθηκε και στις ιδιωτικές εταιρείες, καθώς αυτές ζητήθηκαν να πληρώσουν μία επιπλέον αύξηση 10% τον Ιανουάριο του 2016. Μια μερική λύση του προβλήματος δόθηκε τον Απρίλιο του 16, όταν συμφωνήθηκε να γίνει παράδοση του συνόλου των ποσοτήτων που είχαν συμφωνηθεί, χωρίς να γίνει γνωστό το ακριβές τίμημα, που σίγουρα ήταν μεγαλύτερο από ότι το προηγούμενο έτος.

Παρά το γεγονός της κατάρριψης του μαχητικού είναι σημαντικό να σημειωθεί ότι η Gazprom συνέχισε να παραδίδει αέριο την ενδιάμεση περίοδο, τόσο στις ιδιωτικές εταιρείες αλλά και στην BOTAS, μέχρι την επίλυση της διαφοράς τον Απρίλιο του 16. Η Ρωσία επίσης τάχθηκε υπέρ της συνέχισης των προπαρασκευαστικών ενεργειών στο εργοστάσιο παραγωγής πυρηνικής ενέργειας στο Ακούγιου, ο πρόεδρος Πούτιν το Δεκέμβρη 15 σημείωσε ότι η συμφωνία για το εργοστάσιο ήταν καθαρά εμπορική και δεν θα επηρεαζόταν από την πολιτική κρίση μεταξύ των δύο χωρών. Το Ακούγιου θα μπορούσαμε να πούμε ότι ήταν η ναυαρχίδα των σχεδίων της Μόσχας και 3,5 δισεκατομμύρια δολάρια είχαν ήδη επενδυθεί σε αυτό (Energy, 2015). Η Άγκυρα χρονοτρίβησε ελαφρά τις εργασίες στο εργοστάσιο αλλά ακόμη και στο αποκορύφωμα της κρίσης, υπήρξε πρόοδος στο ενδεχόμενο να πωληθεί το 49% του σχεδίου σε μία κοινοπραξία τουρκικών εταιρειών. Δεδομένου ότι την ίδια χρονική περίοδο η Ρωσία είχε σοβαρές οικονομικές δυσκολίες καθώς αντιμετώπιζε κυρώσεις της Δύσης μετά την προσάρτηση της Κριμαίας, η Ρωσία ήταν κάτι παραπάνω από πρόθυμη να πουλήσει σημαντικό μέρος του μεριδίου της για να βοηθήσει τη χρηματοδότηση του εργοστασίου (Reuters, 2016).

Αποκατάσταση των σχέσεων

Τον Ιούνιο του 2016 ο πρόεδρος Ερντογάν έστειλε μία επιστολή στο Ρώσο ομόλογό του, εκφράζοντας τη μεταμέλεια του για το περιστατικό της κατάρριψης του ρωσικού μαχητικού (Stubbs & Solovyon, 2016). Η Τουρκία είχε υποφέρει οικονομικά από τις ευρείας κλίμακας κυρώσεις που είχε επιβάλει η Ρωσία. Ήταν επίσης προς όφελος της Άγκυρας να βελτιώσει τις σχέσεις με το Κρεμλίνο ώστε να διαβεβαιώσει ότι δεν θα ήταν αντίθετο σε μία σχεδιαζόμενη τουρκική στρατιωτική παρέμβαση Συρία, προκειμένου να αποτρέψει τους Κούρδους της Συρίας από το να δημιουργήσουν ένα φύλακα εδαφών υπό τον έλεγχο του PYD κατά μήκος των συνόρων. Αντίθετα λοιπόν από τη γενική πεποίθηση, η αναβίωση του TurkStream δεν ήταν ένα από τα κύρια κίνητρα της Τουρκίας όταν επεδίωκε βελτίωση των σχέσεων.

Η απόπειρα πραξικοπήματος τον Ιούλιο 2016 και ειδικά η άμεση δήλωση υποστήριξη που έλαβε ο πρόεδρος Ερντογάν από τον πρόεδρο Πούτιν, σε αντίθεση με τους περισσότερους ηγέτες της Δύσης, βοήθησε στην αναθέρμανση των σχέσεων και η επισημοποίηση ήρθε με τη συνάντησή τους στην Αγία Πετρούπολη τον επόμενο μήνα. Οι απευθείας πτήσεις από την Ρωσία προς την Αττάλεια ξεκίνησαν ξανά και έγινε μερική άρση των περιορισμών σε τουρκικά αγροτικά προϊόντα. Η στρατιωτική συνεργασία των δύο χωρών στην Συρία έχει περάσει από αρκετές διακυμάνσεις και δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως απόλυτα επιτυχής, ούτε η συνύπαρξή τους αρμονική. Έχοντας προηγουμένως ενημερώσει την Ρωσία για τις προθέσεις τους οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις εισήλθαν στη Συρία τον Αύγουστο του 2016 επιτιθέμενοι σε θέσεις του ISIS και προλαμβάνοντας ταυτόχρονα την πιθανή δημιουργία ενός κουρδικού θύλακα από το PYD. Το χειρότερο σημείο της στρατιωτικής σχέσης τους ήταν η αεροπορική προσβολή στρατιωτικής φάλαγγας από ρωσικά μαχητικά, που είχε σαν αποτέλεσμα το θάνατο τουλάχιστον 34 τούρκων στρατιωτών το Φεβρουάριο 2020. Το περιστατικό ξεσήκωσε θύελλα αντιδράσεων στην Τουρκία και το αντιληφθήκαμε και στην χώρα μας, όταν η γείτονα χώρα στην προσπάθεια να αποσπάσει την προσοχή

της κοινής γνώμης προώθησε χιλιάδες μετανάστες στα σύνορα δημιουργώντας ένα εκρηκτικό μίγμα.

Στον τομέα της ενέργειας μετά τη διαδικασία ομαλοποίησης των σχέσεων, παρατηρήθηκε περαιτέρω πρόοδος στις προπαρασκευαστικές εργασίες για το εργοστάσιο παραγωγής πυρηνικής ενέργειας στο Ακούγιου. Τον Αύγουστο του 2016 η Άγκυρα χαρακτήρισε το σχέδιο ως στρατηγική επένδυση, εξασφαλίζοντας την οικονομική στήριξη του σχεδίου καθώς και επιδοτήσεις που μπορεί να ανέλθουν σε δισεκατομμύρια δολάρια. Για παράδειγμα το εργοστάσιο θα εξαιρεθεί από ένα φόρο προστιθέμενης αξίας 18% και θα επωφεληθεί από μία έκπτωση 90% στον εταιρικό φόρο (Zulfikar, 2016). Το Νοέμβριο του 2016 αναφέρθηκε ότι η Rosatom είχε μπει σε διαπραγματεύσεις με τουρκική κοινοπραξία για να πουλήσει το 49% των μετοχών του εργοστασίου. Η ολοκλήρωση του σχεδίου θα βάλει την Τουρκία σε μια ολιγομελή λέσχη κρατών που παράγουν πυρηνική ενέργεια και υπάρχουν μελλοντικά σχέδια για δύο ακόμα πυρηνικά εργοστάσια, σε συνεργασία με άλλες χώρες που θα μειώσουν την εξάρτηση Τουρκίας σε θέματα ενέργειας από τη Ρωσία (Daily Sabah,, 2016).

Ταυτόχρονα υπήρξε επανεκκίνηση του TurkStream καθώς στη συνάντηση του Αυγούστου του 2016 στην Αγία Πετρούπολη ο πρόεδρος Ερντογάν δήλωσε ότι το σχέδιο του αγωγού θα προχωρήσει και αποφασίστηκε η σύσταση μιας ομάδας εργασίας που θα προετοιμάζε ένα οδικό χάρτη για την ολοκλήρωση του έργου. Από κείνη τη στιγμή η πρόοδος των εργασιών για τον TurkStream ήταν ταχύτατες, το Σεπτέμβρη του 2016 η Gazprom εξασφάλισε άδειες ερευνών για τα δύο σκέλη του αγωγού στην ΑΟΖ της Τουρκίας και εξασφάλισε επιτέλους την άδεια κατασκευής του χερσαίου τμήματος. Τον Οκτώβριο του 2016 υπογράφηκε διακυβερνητική συμφωνία από τους δύο υπουργούς ενέργειας των χωρών, που έδωσε το απαραίτητο νομικό πλαίσιο για την κατασκευή των αγωγών ο καθένας με χωρητικότητα 16 δισεκατομμυρίων κυβικών μέτρων το χρόνο. Ο Ρώσος υπουργός ενέργειας σημείωσε ότι η Ρωσία θα κατασκευάσει και θα κατέχει το θαλάσσιο μέρος των δύο αγωγών, ενώ το χερσαίο μέρος του δικτύου θα ανήκει από τουρκική εταιρεία. Επίσης ανακοίνωσε την

ύπαρξη μία κοινοπραξίας μεταξύ των δύο χωρών για την ιδιοκτησία του τμήματος του αγωγού που θα περνούσε σε άλλες χώρες. Η διακυβερνητική συμφωνία επικυρώθηκε από την Άγκυρα το Δεκέμβριο του 2016 και την ίδια περίοδο ο επικεφαλής της Gazprom δήλωσε ότι αμφότεροι οι υποβρύχιοι αγωγοί θα είναι σε λειτουργία έως το τέλος 2019. Επίσης ανέφερε ότι η Gazprom έδινε υψηλή προτεραιότητα στην ανάπτυξη του δικτύου που θα μετέφερε το αέριο διαμέσου της Τουρκίας στα σύνορα με την Ελλάδα (Roberts, 2016).

Προοπτικές

Η διαφαινόμενη προσέγγιση στις σχέσεις Τουρκίας - Ρωσίας έχει προκαλέσει πολλές συζητήσεις, καθώς συνδυάζεται με τα προβλήματα που έχει η Άγκυρα με τις Βρυξέλλες σε ότι αφορά τις διαπραγματεύσεις για την είσοδο στην Ευρωπαϊκή Ένωση, καθώς και τα προβλήματα που έχει με τις Ηνωμένες Πολιτείες σε ότι αφορά την τύχη του ιεροκήρυκα Φετουλάχ Γκιουλέν. Πολλοί εξεπλάγησαν όταν το Νοέμβριο του 2016 η Τουρκία ανέλαβε την προεδρία του ενεργειακής λέσχης του Οργανισμού Συνεργασίας της Σαγκάης, χωρίς να είναι πλήρες μέλος του οργανισμού απλά συμμετέχοντας ως παρατηρητής. Η ανάληψη της προεδρίας ακολουθήθηκε από δηλώσεις του προέδρου Ερντογάν ότι Τουρκία σκέφτεται σοβαρά να θέσει υποψηφιότητα για πλήρη ένταξη σε αυτό τον περιφερειακό οργανισμό του οποίου ηγείται η Κίνα και η Ρωσία και να αποσύρει την υποψηφιότητα για ένταξη στην ΕΕ (Daily Sabah, 2016). Όμως η Τουρκία είναι μάλλον απίθανο να στρέψει εντελώς την πλάτη στην Ευρώπη και να εγκαταλείψει τις Ηνωμένες Πολιτείες και το NATO στο άμεσο μέλλον, λαμβάνοντας υπόψη τις στενές οικονομικές πολιτικές και αμυντικές σχέσεις. Οι σχέσεις της Τουρκίας με τη Ρωσία είναι επί μονίμου βάσεως σε μία κατάσταση επαναπροσδιορισμού, η εξέλιξη του θέματος της Συρίας μπορεί ανά πάσα στιγμή να βελτιώσει ή να επιδεινώσει τις σχέσεις, αν και πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι η δολοφονία του Ρώσου πρέσβη στην Άγκυρα τον Δεκεμβρίου του 2016 δεν διέκοψε την επαναπροσέγγιση με τη Μόσχα. Από την άλλη το Κρεμλίνο δεν φαίνεται να βιάζεται για άρση της ανάγκης έκδοσης της βίζας στα ταξίδια, ούτε να άρει τους εναπομείναντες περιορισμούς στα τουρκικά γεωργικά

προϊόντα. Στον τομέα της ενέργειας δεδομένης της σημασίας που έχει η σχέση για αμφότερες τις χώρες, οι εργασίες στο πυρηνικό εργοστάσιο στο Ακούγιου αναμένεται να συνεχιστούν και η προμήθεια φυσικού αερίου δια μέσω του Blue Stream πιθανότατα θα ανανεωθεί και για την περίοδο πέρα από 2025. Παρόλα αυτά το θέμα της τιμής του αερίου παραμένει ένα αγκάθι στις σχέσεις για όλες τις εταιρείες που παίρνουν φυσικό αέριο στην Τουρκία και είναι ένα τα θέματα το οποίο θα συνεχίσει να απασχολεί τις δύο χώρες, αν και εκτιμάται ότι δεν θα επηρεάσει το σχέδιο για τον TurkStream (Tass, 2016).

Οι κυβερνώντες στην Άγκυρα έχουν επανειλημμένως τονίσει ότι ο σκοπός τους είναι να αναβαθμίσουν την Τουρκία ως μία χώρα που είναι ενεργειακός κόμβος και η συνεργασία τους με τη Ρωσία δεν έχει σκοπό να διακινδυνέψει αυτό το στόχο. Η ολοκλήρωση του TurkStream δεν αναμένεται να θέσει σε κίνδυνο τις προοπτικές Τουρκίας ως ενεργειακού κόμβου, δεδομένου ότι υπάρχουν κι άλλη προτεινόμενοι αγωγοί οι οποίοι βρίσκονται στη φάση της κατασκευής ή είναι στο στάδιο της μελέτης. Σκοπός είναι ότι όταν ολοκληρωθεί αυτό το δίκτυο αγωγών θα υπάρχει η δυνατότητα για μεταφορά φυσικού αερίου από παραγωγούς όπως το Αζερμπαϊτζάν, αλλά και ακόμα μακρύτερα όπως το βόρειο Ιράκ ή το Τουρκμενιστάν οι οποίοι εφόσον καταφέρουν και φέρουν το φυσικό αέριο τους στην Τουρκία, θα είναι υπάρχει έτοιμο σύστημα μεταφοράς προς την Ευρώπη (Bochkarev & Ozdemir, 2016). Η Μόσχα σίγουρα δεν θα θέλει να αντιμετωπίσει αυτόν τον ανταγωνισμό, αλλά βρίσκεται ενάντια στη δεδομένη θέληση των Βρυξελλών ώστε οι χώρες-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης να μειώσουν την εξάρτησή τους από τις εισαγωγές ρωσικού φυσικού αερίου. Η Τουρκία έχει δυνατότητα να αυξήσει τη σημασία της ως ενεργειακός κόμβος, αν και πρέπει να γίνουν αρκετές ακόμα μεταρρυθμίσεις στην αγορά φυσικού αερίου, ώστε να μπορέσει να εκπληρώσει τις φιλοδοξίες της. Οι εργασίες που ολοκληρώνονται στο πρώτο σκέλος του TurkStream που θα προμηθεύει φυσικό αέριο την Τουρκία δεν αναμένεται να αυξήσει την εξάρτηση της από την Ρωσία, καθώς είναι πιθανότερο ότι θα αντικαταστήσει τις ποσότητες φυσικού αερίου που έτσι κι αλλιώς προμηθευόταν διαμέσου του δυτικού αγωγού που περνάει από την Ουκρανία. Σε αυτή την περίπτωση

η Gazprom θα πρέπει να κάνει καινούργιες συμφωνίες με τις ιδιωτικές εταιρίες της Τουρκίας που προμηθεύονταν αέριο από τον δυτικό αγωγό, κάποιες από τις οποίες είχαν συμβόλαια και πέρα από το 2021. Το δεύτερο σκέλος TurkStream μπορεί να μην ολοκληρωθεί ποτέ δεδομένο ότι Βρυξέλλες είναι κάτι λιγότερο από ενθουσιώδεις για το σχέδιο, αλλά όπως και να έχει ακόμα και αυτή η μικρή έκδοση του TurkStream θα μπορεί να δικαιολογήσει το κόστος κατασκευής. Η σημαντική ενεργειακή συνεργασία Τουρκίας - Ρωσίας είναι βέβαιο ότι θα συνεχιστεί στο άμεσο μέλλον, ανεξάρτητα των πολιτικών εξελίξεων, η αλληλεξάρτηση της σχέσης είναι βέβαιο ότι θα αντέξει οποιασδήποτε κρίσης, όπως έχουμε σήμερα στην Συρία και την Λιβύη. Το μέλλον μπορεί να επιφυλάσσει διαφωνίες σε θέματα διατίμησης του φυσικού αερίου, της χρηματοδότησης ενεργειακών σχεδίων ή άλλων τεχνικών ζητημάτων, αλλά είναι βέβαιο ότι η Άγκυρα και η Μόσχα θα παραμείνουν στρατηγικοί συνεργάτες σε θέματα ενέργειας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: ΓΕΩΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΑΛΛΗΛΕΠΙΔΡΑΣΕΙΣ

Η ρωσική εμπλοκή στην Συρία

Μετά την κατάρρευση της σοβιετικής Ένωσης το πεδίο ενδιαφέροντος της Ρωσίας δεν περιοριζόταν στις πρώην σοβιετικές δημοκρατίες, αλλά και στη Μέση Ανατολή η οποία εξακολουθούσε να αποτελεί περιοχή ζωτικών συμφερόντων. Δεν πρέπει ξεχνάμε ότι αυτή τη στιγμή η Ρωσία είναι η χώρα με το μεγαλύτερο μουσουλμανικό πληθυσμό στην Ευρώπη και αυτός είναι ένας επιπλέον λόγος προκειμένου να διατηρήσει καλές σχέσεις με τον ισλαμικό κόσμο (Kreutz, 2018, p. 5). Η Συρία για πολύ καιρό ήτανε μία από τις λιγότερες επαφές με τη δύση και ειδικότερα τις Ηνωμένες Πολιτείες, ενώ διατηρούσε πολύ στενές σχέσεις με τη Ρωσία από την εποχή της Σοβιετικής Ένωσης. Κατά τη διάρκεια του ψυχρού πολέμου η στενή σχέση των δύο χωρών είχε ως αποτέλεσμα μεγάλος αριθμός Ρώσων να διαμένει στη Συρία και σημαντικός αριθμός Σύριων, ειδικά από τα ανώτερα κοινωνικά στρώματα, να έχει σπουδάσει σε ρωσικά πανεπιστήμια (Barshchevskaya, 2013). Η διαχείριση του θέματος της Τσετσενίας μετά την πτώση της Σοβιετικής Ένωσης απαίτησε πολύ λεπτούς χειρισμούς από πλευράς της Ρωσίας, καθώς έπρεπε να αντισταθμίσει δύο ετερόκλητες προκλήσεις (Kreutz, 2018, p. 5). Η πρώτη ήταν να αντιμετωπίσει μία απειλή ενός αποσχιστικού κινήματος ακραίας ιδεολογίας στα νότια σύνορα της και η δεύτερη να το χειριστεί με τέτοιο τρόπο ώστε να μην προκαλέσει ρήξεις στις σχέσεις με τον ισλαμικό κόσμο. Ένα τέτοιο ενδεχόμενο θα λειτουργούσε σαν Λερναία Ύδρα με την ανάπτυξη πολλαπλών κινήματων αντίστοιχα ακραίας ιδεολογίας στο σύνολο της ρωσικής επικράτειας (Sharp & Blanchard, 2012, p. 7).

Από το ξεκίνημα της κρίσης στην Συρία η Ρωσία έχει έρθει αρκετές φορές αντιμέτωπη με τις άλλες χώρες της Δύσης στη διεθνή αρένα. Παρά το γεγονός ότι η θέση της Ρωσίας από την έναρξη της κρίσης είναι σχετικά σταθερή, υπάρχουν κατά περιόδους δηλώσεις Ρώσων αξιωματούχων που θεωρούνται ως ένα συμβιβαστικό βήμα προς αυτό που η Ρωσία έχει κηρύξει ως θέση της "καμία στρατιωτική παρέμβαση

στην Συρία". Ο Ρώσος υπουργός εξωτερικών Σεργκέι Λαβρόφ δεν ξεχνάει να υπενθυμίσει τις ενστάσεις της Ρωσίας, μετά την υιοθέτηση ψηφίσματος του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ για τη Λιβύη, που επέτρεπε τη στρατιωτική επέμβαση για την προστασία της ζωής των αμάχων η οποία όμως το μοναδικό που έκανε ήταν να φέρει το χάος στη Λιβύη. Συνεπακόλουθα ο Λαβρόφ έχει περιγράψει τη θέση της Ρωσίας για τη Συρία ως "δεν προστατεύουμε κανένα καθεστώς" και εναντιώθηκε σε μία στρατιωτική παρέμβαση στο στυλ της Λιβύης εναντίον του καθεστώτος Άσαντ (Anon., 2011). Ας μην ξεχνάμε ότι η Συρία ήταν από τα πιο συνεπή κράτη στο πλευρό της Σοβιετικής Ένωσης μέχρι τη δεκαετία του 90 και στη συνέχεια διατήρησε μία ειδική σχέση με τη ρωσική ομοσπονδία.

Οι κύριοι πυλώνες της ρωσικής εξωτερικής πολιτικής στη Συρία

Ο πρόεδρος Γιέλτσιν κληρονόμησε από τη Σοβιετική Ένωση μία σχετικά ψυχρή σχέση μεταξύ Δαμασκού και Μόσχας, που οφειλόταν στις ριζοσπαστικές πολιτικές του προέδρου Γκορμπατσόφ και δούλεψε σκληρά για να αναθερμάνει τις σχέσεις και να αναβιώσει τη στενή συνεργασία που υπήρχε από την εποχή του ακόμη του Μπρέζνιεφ. Η Ρωσία πάντα διαχώριζε τις διμερείς σχέσεις στην Μέση Ανατολή σε ότι αφορούσε το Ισραήλ και στις λοιπές. Παρά κάποιες διαφωνίες που υπήρχαν με την ηγεσία της Συρίας για το Ισραήλ, η Σοβιετική Ένωση εξακολουθούσε να ενισχύει την αεράμυνα της Συρίας με εγχώρια παραγόμενα συστήματα για να μπορέσει να αντισταθμίσει την αεροπορική ισχύ του γείτονά της (Nizameddin, 1999, p. 160). Το 1994 η Ρωσία παρόλα τα προβλήματα αντιμετώπιζε η οικονομία της εκείνη την περίοδο, προχώρησε σε διακανονισμό ενός παλαιού δάνειου ύψους 10 δισεκατομμυρίων δολαρίων, διευκολύνοντας τη Συρία με επιμήκυνση των πληρωμών και προτείνοντας την αποπληρωμή του με την εισαγωγή αγαθών από τη Συρία αντί με συνάλλαγμα (Nizameddin, 1999, p. 161). Από το 1998 η Ρωσία επανήλθε στο προσκήνιο της πολιτικής σκηνής στη Μέση Ανατολή εμπλεκόμενο ενεργά στις διαδικασίες ειρήνευσης, με τον τότε υπουργό εξωτερικών Πριμακόφ να ακολουθεί μία πιο ρεαλιστική πολιτική σε σχέση με το Ισραήλ και τους γείτονες του (Ginat, 2010, p. 232).

Από μία συγκυρία της τύχης στα μέσα του 2000 ο επί μακρόν ηγέτης της Συρίας Χαφέζ Αλ Μπάσαντ απεβίωσε κατά τη διάρκεια του πρώτου χρόνου της προεδρίας του προέδρου Πούτιν, ο οποίος όταν τηλεφώνησε στο νέο ηγέτη της Συρίας Μπασάρ Αλ Άσαντ, γιο του αποθανόντος προέδρου, συλλυπήθηκε αποκαλώντας τον πατέρα του "ως ένα από τους πιο εξέχοντες και διακεκριμένους ηγέτες του σύγχρονου κόσμου και ένα ειλικρινή φίλο της Ρωσίας, οποίος έκανε πολλά για την ανάπτυξη της συνεργασίας Ρωσίας - Συρίας" (Kreutz, 2007, p. 25). Η εξωτερική πολιτική του προέδρου Πούτιν σε σχέση με τη Συρία χαρακτηρίστηκε ως συντηρητική, που οποία διερευνούσε τις πιθανότητες για περαιτέρω ανάπτυξη των σχέσεων των δύο χωρών, διατηρώντας τις θετικές πλευρές από προηγούμενες εμπλοκές της Μόσχας στη Μέση Ανατολή και έχοντας ως κύριο σκοπό την προαγωγή της εικόνας της Ρωσίας ως μία χώρα φιλική προς το Ισλάμ. Σε σχέση με τους οικονομικούς δεσμούς των δύο χωρών, η Συρία είναι μία από τις πολύ σημαντικές αγορές για την ρωσική πολεμική βιομηχανία και επίσης λίγο πριν το ξέσπασμα της κρίσης η ρωσική εταιρεία αερίου Gazprom, ετοιμαζόταν να αναλάβει πρωταγωνιστικό ρόλο στην ανάπτυξη της βιομηχανίας πετρελαίου και αερίου της Συρίας. Έτσι σε ένα ενδεχόμενο αλλαγής του καθεστώτος Άσαντ η Ρωσία διακινδύνευε να χάσει συμβόλαια και συμφωνίες τα οποία ήταν σε ισχύ, μία κατάσταση που της θύμιζε ότι έχει συμβεί παλιότερα στο Ιράκ το 2003 και στη Λιβύη το 2011. Επιπλέον το 2010 ο τότε πρόεδρος Μεντβέντεφ σε μία επίσκεψή του στη Συρία είχε κάνει μία αξιοσημείωτη συνάντηση με τον ηγέτη της Χαμάς, κατά την οποία υποστήριξε ότι η Χαμάς θα πρέπει να βρίσκεται στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων κατά τις ειρηνευτικές διαπραγματεύσεις στη Μέση Ανατολή. Αυτή η δήλωση εξέπληξε αρκετούς καθώς θεωρήθηκε ότι ήτανε αρκετά επιθετική προς το Ισραήλ, το οποίο θεωρεί τη Χαμάς ως το πλέον επιθετικό πολιτικό οργανισμό εναντίον της και εναντιώνεται σε οποιαδήποτε αναγνώριση της οργάνωσης ως επίσημο δρώντα στην περιοχή (Rawshandil & Lean, 2011, p. 76).

Εν μέσω της αραβικής άνοιξης η οποία ξεκίνησε το 2010 άρχισαν και στη Συρία να διοργανώνονται διαμαρτυρίες οι οποίες ζητούσανε μεταρρυθμίσεις, ενώ υπήρχαν και φωνές που ζητούσαν την άμεση παραίτηση του προέδρου Άσαντ και την

αναμόρφωση όλου του πολιτικού συστήματος της Συρίας (Phillips, 2012, p. 37). Παρόλα αυτά μετά από δύο χρόνια και σε αντίθεση με ότι συνέβη στη Λιβύη, την Αίγυπτο και την Τυνησία, το συριακό καθεστώς είχε καταφέρει να επιβιώσει. Μπορούσε ακόμα να πληρώνει το στρατό καθώς και τη δημόσια διοίκηση βασιζόμενο σε αποθέματα συναλλάγματος που διέθετε, ενώ εκμεταλλεύτηκε τη βοήθεια που προήλθε από τη Ρωσία και το Ιράν (House, 2012, p. 4). Στο ξεκίνημα της κρίσης στη Συρία οι Ηνωμένες πολιτείες και η Ευρωπαϊκή Ένωση προώθησαν κυρώσεις εναντίον του καθεστώτος και προσπάθησαν να περάσουν ψηφίσματα στον ΟΗΕ που θα αύξαναν τη διεθνή πίεση, ενώ ταυτόχρονα καλούσαν τον πρόεδρο Άσαντ να παραιτηθεί. Ταυτόχρονα σχεδίαζαν μία πολύπλευρη στρατιωτική παρέμβαση η οποία θα ενορχηστρωνόταν από το ΝΑΤΟ ή εναλλακτικά από μία συμμαχία Αγγλίας – Γαλλίας - Ηνωμένων Πολιτειών και Τουρκίας. Η στρατιωτική παρέμβαση παρουσιαζόταν ως η μοναδική επιλογή που μπορούσε να δώσει λύση στην κρίση της Συρίας, κάτι που προκαλούσε την έντονη αντίδραση της Ρωσίας (Nerguizian, 2011, p. ii).

Η Συρία αποτελεί το τελευταίο εναπομείναντα και σταθερό σύμμαχο της Ρωσίας στη Μέση Ανατολή, καθώς και φιλοξενεί τη μοναδική ρωσική ναυτική βάση που βρίσκεται στη Μεσόγειο και συγκεκριμένα στην Ταρσό, η οποία κατασκευάστηκε το 1971. Η ναυτική παρουσία της Ρωσίας στη Μεσόγειο επιβλήθηκε από τις ανάγκες του ψυχρού πολέμου, αλλά την παρούσα στιγμή εξυπηρετούσε τρεις σκοπούς, δήλωνε την ισχυρή υποστήριξη της Ρωσίας στον Άσαντ, ήταν αγκάθι στα σχέδια οποιουδήποτε σχεδίαζε επέμβαση στη Συρία και αποτελούσε και το σημείο κλειδί ότι οποιαδήποτε επέμβαση Συρία θα σήμαινε αυτόματα την επιστροφή των σχέσεων Δύσης - Ρωσίας σε μία κατάσταση αντίστοιχης αυτής του ψυχρού πολέμου. Παρά τον κεντρικό ρόλο που είχε η Συρία στην εξωτερική πολιτική της Ρωσίας, το Κρεμλίνο επικεντρώθηκε κυρίως στη διπλωματία αντί στη χρήση στρατιωτικής δύναμης, έτσι η Ρωσία παρέχει διπλωματική κάλυψη και προστασία στο καθεστώς Άσαντ μέσα στον ΟΗΕ, προστατεύοντας το από ψηφίσματα εναντίον του και αποτρέποντας την νομιμοποίηση μίας πιθανής διεθνούς παρέμβασης (Geifman & Teper, 2012, p. 2). Επιπλέον προκειμένου να αποτρέψει την πτώση του καθεστώτος Άσαντ η Ρωσία, σε συνεργασία

με την Κίνα, έθεσε βέτο τρεις φορές το 2011 και 2012 σε ψηφίσματα τα οποία θα άνοιγαν το δρόμο για στρατιωτική παρέμβαση στη χώρα. Παρόλο που η Ρωσία έχει αρνηθεί να υποστηρίξει οποιοδήποτε ψήφισμα του ΟΗΕ που θα επέφερε ενδεχομένως κυρώσεις ή χρήση στρατιωτικής δύναμης ενάντια στο καθεστώς Άσαντ, η Μόσχα υποστήριζε ταυτόχρονα μία διαδικασία ειρήνευσης, πολιτική και διπλωματική, υπό την ηγεσία του ΟΗΕ και για αυτό το λόγο δέχθηκε πολλές φορές αντιπροσώπους από όλες τις πλευρές του συριακού εμφυλίου πολέμου κατά τα δύο πρώτα χρόνια της σύγκρουσης. Ακόμη ένας από τους έντονους φόβους της Ρωσίας είναι ότι μία Συρία στην μετά Άσαντ εποχή, θα κυριαρχείται από ισλαμιστές οι οποίοι αποτελούν κίνδυνο για αναζωπύρωση αντίστοιχων κινημάτων στις νότιες περιοχές της Ρωσίας (Byman, et al., 2012, p. 3). Την παρούσα στιγμή από τη μία πλευρά το Ιράν και η Ρωσία υποστηρίζουν ενεργά το καθεστώς Άσαντ, παρέχοντας πολύπλευρη βοήθεια και από την άλλη Ηνωμένες Πολιτείες, Ευρώπη καθώς και περιφερειακές χώρες, όπως η Τουρκία και το Κατάρ, παρέχουν βοήθεια σε άλλες παρατάξεις του συριακού εμφυλίου (Byman, et al., 2012, p. 5).

Από τα μέσα του 2012 οι ελπίδες της πτώσης του καθεστώτος Άσαντ άρχισαν φθίνουσε, καθώς γινόταν αντιληπτό ότι θα μπορέσει να επιβιώσει μακροπρόθεσμα και έχει τα μέσα για να αγωνιστεί, παρά το γεγονός ότι οι αντίπαλοι του Συρία λάμβαναν υποστήριξη τόσο οικονομική όσο και στρατιωτική. Το καθεστώς Άσαντ εξακολουθούσε να έχει την υπεροπλία και το πλεονέκτημα στις στρατιωτικές δυνατότητες και σίγουρα ήταν ικανό να παρατείνει τη σύγκρουση για χρόνια, εξαίρεση στο παραπάνω σενάριο είναι να υπάρξει μαζικός ξεσηκωμός σε κάποια μεγάλη πόλη όπως η Δαμασκός και το Χαλέπι ή μία ξένη παρέμβαση (House, 2012, p. 2). Φυσικά η ρωσική υποστήριξη είναι ένα εμπόδιο στις πρωτοβουλίες διεθνούς δράσης και πολλοί πιστεύουν ότι είναι, ενδεχομένως, και ο λόγος για τον οποίο η Ρωσία μπορεί να άρει την υποστήριξη στο καθεστώς. Μία ενδεχόμενη και μη ελεγχόμενη κατάρρευση του καθεστώτος θα δημιουργήσει ένα τεράστιο πολιτικό κενό στη Συρία το οποίο σίγουρα δεν θα είναι προς όφελος των ρωσικών συμφερόντων (Bellin & Krause, 2012, p. 5). Με άλλα λόγια οι αντιρρήσεις της Ρωσίας στην αλλαγή καθεστώτων γενικά σε τρίτες χώρες όπως η Συρία

δεν έχει να κάνει τόσο με τις αρχές της «μη παρέμβασης σε κυρίαρχα κράτη», αλλά περισσότερο με την ανησυχία το τι θα προκύψει μετά την αλλαγή του καθεστώτος τους για εκείνη τη χώρα.

Το ενδεχόμενο αλλαγής πλεύσης της Ρωσίας

Είναι προφανές ότι για τη Μόσχα η εξέλιξη των γεγονότων στη Συρία στέλνει ένα πολύ διαφορετικό μήνυμα σε σχέση με ότι έγινε στην Τυνησία, στην Λιβύη ή την Αίγυπτο εξαιτίας της στενής σχέσης που απολαμβάνει με την Δαμασκό εδώ και έξι δεκαετίες. Αμφότερες χώρες έχουν βαθείς ιστορικούς δεσμούς και αμοιβαία συμφέροντα, στοιχεία που είναι πολύ σημαντικά αν θέλουμε εξετάσουμε τη συνέχεια και τη διάρκεια των σχέσεων τους. Η Συρία παραμένει ένας στενός σύμμαχος της Μόσχας στη Μέση Ανατολή από την εποχή του ψυχρού πολέμου και μετά το τέλος της Σοβιετικής Ένωσης, η Δαμασκός παρέμεινε πιστή στη Μόσχα με αποτέλεσμα ειδικά μετά την άνοδο στην εξουσία του προέδρου Πούτιν να αναβαθμιστεί η σχέση τους, ως υπ' αριθμόν 1 συμμαχία στο χώρο της Μέσης Ανατολής. Αν θέλουμε να εξετάσουμε συγκεκριμένους λόγους για αυτή τη σχέση μπορούμε να πούμε ότι η Συρία έχει μεγάλη αξία για τη Μόσχα λόγω της θέσης της στην καρδιά της Μέσης Ανατολής, καθώς και των δεσμών της Μόσχας με την οικογένεια Άσαντ εδώ και τέσσερις δεκαετίες (Trenin, 2012). Η Ρωσία έχει μία εμπορική υπέροχη στην χώρα σε ότι αφορά θέματα εμπορίου όπλων και είναι βέβαιο ότι δεν θέλει να την απωλέσει. Η Συρία είναι μεταξύ των μεγαλύτερων αγοραστών ρωσικών όπλων και την παρούσα στιγμή οι δύο χώρες έχουν τρέχοντα συμβόλαια τα οποία ανέρχονται στο ύψος των 3,5 δισεκατομμυρίων δολαρίων. Κατά την περίοδο 2007-2011 η Συρία αύξησε δραστικά τις εισαγωγές όπλων, σχεδόν τις εξαπλασίασε, εκ των οποίων το 80% αφορούσε όπλα ρωσικής παραγωγής (Parfitt, 2012).

Στην μεταψυχροπολεμική εποχή η Ρωσία άρχισε να ακολουθεί μία εξωτερική πολιτική που βασιζόταν στην «πολυπολική» παγκόσμια ισορροπία, προκειμένου να ανακτήσει τη θέση της στο παγκόσμιο σύστημα και αντιστάθμισε τις μονομερείς

αμερικανικές στρατιωτικές ενέργειες κυρίως με τη χρήση διπλωματίας. Η Ρωσία ήταν ενάντια τόσο στο δεύτερο πόλεμο του κόλπου, καθώς και στην στρατιωτική επέμβαση στη Λιβύη. Έκανε συντονισμένες προσπάθειες για την αποτροπή στρατιωτικών επιχειρήσεων από τις Ηνωμένες Πολιτείες με τη χρήση διπλωματικών εργαλείων σε διεθνείς οργανισμούς και εκ του αποτελέσματος αισθάνεται δικαιωμένη για τις θέσεις και τις επιλογές της. Υπό αυτό το πρίσμα η αποτροπή ξένης στρατιωτικής επέμβασης στη Συρία, με τη χρήση διπλωματικών μέσων εξυπηρετεί αυτό ακριβώς το σκοπό την «πολυπολικής» εξωτερικής πολιτικής.

Ένα σημείο που δεν έχει αναφερθεί ως τώρα για το ενδιαφέρον της Ρωσίας στη Συρία, έχει σχέση με το μεγάλο αριθμό πολιτών με καταγωγή από την Κιρκασία που ζούνε στη Συρία και έχουν στους δεσμούς με τον αντίστοιχο πληθυσμό στο βόρειο Καύκασο. Στη Συρία διαβιούν περίπου 150.000 Κιρκάσιοι οι οποίοι στη Συρία έχουν τη φήμη καλών μαχητών και έχουνε συμμετάσχει σε πολλές επιχειρήσεις τόσο στρατιωτικές όσο και αστυνομικές τις τελευταίες δεκαετίες. Οι Κιρκάσιοι αποτελούν κοσμικό στοιχείο της κοινωνίας, γενικά υποστηρίζουν το καθεστώς Άσαντ και πριν την έναρξη του εμφυλίου ήταν μία από τις ομάδες που δεν είχε ιδιαίτερα προβλήματα ή αντιπαλότητες με άλλη εθνική ομάδα εντός Συρίας (Karasik, 2012). Για αυτό το λόγο η ασφάλεια των Κιρκάσιων στην περιοχή έχει μεγάλη σημασία για τη Ρωσία και ενδεχομένως θα αποτελέσει και το κύριο πρόβλημα σε μία Συρία όπου δεν θα υπάρχει πλέον το καθεστώς Άσαντ με την κάλυψη που τους παρέχει.

Τέλος η Ρωσία, έχοντας γνωρίσει από κοντά με τις σκληρές μάχες που έδωσε εναντίον των ισλαμιστών στην Τσετσενία και το Νταγκεστάν, ανησυχεί για το ενδεχόμενο ότι μία Συρία χωρίς τον Άσαντ θα κυριαρχείται από ισλαμιστές με εχθρικές διαθέσεις προς τη Μόσχα. Το Κρεμλίνο γνωρίζει ότι ήδη αυτή τη στιγμή ένα μέρος από τους έξι χιλιάδες ξένους μαχητές που πολεμούν στη Συρία υπό τη σημαία κάποιας ισλαμιστικής οργάνωσης ανήκουν σε ακραίους ισλαμιστές που προέρχονται από κάποια ρωσική Δημοκρατία (Vatchagaev, 2012).

Η Ρωσία γνωρίζει ότι στη Συρία και στη κρίση που βιώνει δίνει εξετάσεις αν θα μπορέσει να ξαναγίνει παγκόσμια δύναμη. Σε αυτό το πλαίσιο ενώ το Κρεμλίνο υποστηρίζει το καθεστώς της Συρίας, προσπαθεί να εμφανίσει τις ενέργειές της ως μία αντίσταση στη Δύση και στις παρεμβατικές πολιτικές της. Την ίδια στιγμή η Ρωσία στοχεύει στην μακροχρόνια προστασία των συμφερόντων της στη Συρία, καθώς διεξάγει συνομιλίες με πολλές από τις παρατάξεις της σύγκρουσης για παν ενδεχόμενο. Ίσως το πιο σημαντικό στοιχείο είναι η ρωσική ναυτική παρουσία στη Μεσόγειο στην βάση της Ταρσού (Kedar, 2012). Η Μόσχα θα εξαντλήσει κάθε πιθανότητα για να διατηρήσει αυτήν την παρουσία στη Συρία για οικονομικούς, διπλωματικούς και στρατιωτικούς λόγους. Για το λόγο αυτό η Ρωσία διαπραγματεύεται με μέλη της αντιπολίτευσης και καλεί για μία συμφωνία μεταξύ του καθεστώτος Ασαντ και όλων των αντιμαχόμενων, δηλώνοντας ταυτόχρονα ότι οι Σύριοι πρέπει να αποφασίσουν για το μέλλον της Συρίας, χωρίς ξένες πιέσεις και παρεμβολές και ότι το μέλλον της χώρας ανήκει στον ίδιο της τον λαό (RT, 2012).

Με το βλέμμα στο μέλλον

Είναι προφανές ότι η Ρωσία προσπαθεί με οποιοδήποτε τρόπο να αποτρέψει να συμβεί στη Συρία ότι στη Λιβύη, δηλαδή να μείνει εκτός του παιχνιδιού σε ενδεχόμενη πτώση του καθεστώτος Άσαντ. Οι συνομιλίες που διεξάγει με όλα τα μέρη διασφαλίζουν τη συνέχιση της παρουσίας της στην περιοχή. Διαχωρίζει τον εαυτό της από τους υπόλοιπους που επιθυμούν παρέμβαση με στρατιωτικά μέσα στην χώρα και διατηρεί ένα ευρύ φάσμα συμφερόντων με τη ναυτική βάση, το εμπόριο όπλων, τις επενδύσεις στον τομέα της ενέργειας καθώς και ένα μεγάλο αριθμό Ρώσων πολιτών. Η αντίληψη της Ρωσίας για την Συρία συνοψίζεται σε μία δήλωση του πρεσβευτή της στον ΟΗΕ ο οποίος είπε "η παρούσα κατάσταση στη Συρία παρόλο την αυξανόμενη ένταση και τις συνεχιζόμενες συγκρούσεις δεν αντιπροσωπεύει μία απειλή για τη διεθνή Ειρήνη και ασφάλεια. Μία πραγματική απειλή στην ασφάλεια της περιοχής, κατά τη δική μας άποψη, μπορεί μόνο να προέλθει από την εξωτερική παρέμβαση στα

εσωτερικά θέματα της Συρίας" μία δήλωση η οποία εξακολουθεί να ισχύει ακόμη και σήμερα.

Η αντιμετώπιση του εμφύλιου στη Συρία από την Τουρκία

Η εμπλοκή της Τουρκίας στον εμφύλιο πόλεμο της Συρίας μπορεί να κατανοηθεί καλύτερα αν πάμε λίγα χρόνια πίσω και συγκεκριμένα λίγο πριν την έναρξη του δεύτερου πολέμου στον κόλπο, που είχε σαν σκοπό την ανατροπή του καθεστώτος του Σαντάμ Χουσεΐν από το Ιράκ. Η Τουρκία είχε κάνει ξεκάθαρη την αντίθεση της στην προοπτική ανατροπής του Σαντάμ Χουσεΐν καθώς είχε προβλέψει ότι ένα κράτος όπως το Ιράκ το οποίο ήταν ένα μείγμα διαφορετικών εθνοτικών ομάδων θα ήταν πολύ δύσκολο να παραμείνει ενωμένο χωρίς την σιδηρά θέληση ενός απολυταρχικού ηγέτη. Ο ενδόμυχος φόβος της άρχουσας τάξης της Τουρκίας είναι το ενδεχόμενο η σημαντική μειονότητα των Κούρδων, που είναι διεσπαρμένοι κατά κύριο λόγο σε τέσσερις χώρες Τουρκία, Ιράν, Ιράκ και Συρία, να καταφέρει να αποκτήσει πολιτική αυτονομία η οποία πιθανόν θα αποτελέσει το πρώτο βήμα για τη δημιουργία ενός ανεξάρτητου κουρδικού κράτους. Μία οντότητα που μελλοντικά μπορεί να έχει επεκτατικές βλέψεις ενάντια και στην Τουρκία. Αυτός ήταν ο κύριος λόγος για τον οποίο η Τουρκία ήταν ενάντια στην ανατροπή του καθεστώτος Σαντάμ και ο λόγος για τον οποίο απαγόρευσε στις δυνάμεις της συμμαχίας να χρησιμοποιήσουν το χερσαίο ή εναέριο χώρο της, προκειμένου να επιτεθούν στο Ιράκ. Παράλληλα η Τουρκία στην χαοτική κατάσταση στην οποία περιήλθε το Ιράκ μετά την πτώση του Σαντάμ προσπάθησε να δημιουργήσει επαφές στο βόρειο Ιράκ, κάτι το οποίο ενόχλησε τους Αμερικανούς που δεν είχαν δώσει έγκριση για κάποια τέτοια επιχείρηση και οδήγησε στο γνωστό περιστατικό της σύλληψης Τούρκων στρατιωτικών από Αμερικανούς. Ένα περιστατικό το οποίο τραυμάτισε βαθύτατα την τουρκική κοινωνία που δεν είναι συνηθισμένη να βλέπει κακομεταχείριση του στρατού της και έφερε τις σχέσεις Τουρκίας - Ηνωμένων Πολιτειών πιθανότατα στο ιστορικό χαμηλό τους.

Μία από τις κύριες ανησυχίες σε σχέση με την ασφάλεια ενός κράτους είναι η ακεραιότητα της εδαφικής επικράτειας και η κυριαρχία επ' αυτής. Απειλές σε σχέση με την επικράτεια μπορεί να είναι τόσο εσωτερικές όσο και εξωτερικές, ειδικά οι εξωτερικές

αφορούν κάποιους που επιβουλεύονται το έδαφός της χώρας καθώς και την αλλαγή της δομής με την οποία διοικείται αυτή (Buzan, 2007, pp. 89-90).

Το τουρκικό καθεστώς βρίσκεται εδώ και πάρα πολλά χρόνια σε μία σύγκρουση με το Κουρδικό Εργατικό Κόμμα (PKK) το οποίο μάχεται για ένα ανεξάρτητο κουρδικό κράτος και αυτονομία για τη μειονότητα των Κούρδων στην Τουρκία. Η σύγκρουση συνεχίζεται εδώ και πάνω από 30 χρόνια με διακυμάνσεις από περιόδους έντονων συγκρούσεων και περιόδους εκεχειρίας. Οι Κούρδοι είχαν ένα πολύ ενεργό ρόλο στο συριακό εμφύλιο πόλεμο, συγκεκριμένα το κουρδικό Κόμμα Δημοκρατικής Ενότητας (PYD) και το ένοπλο σκέλος του το YPG, αντιπροσωπεύουν και υποστηρίζουν τα δικαιώματα των Κούρδων στη Συρία. Οι δύο αυτοί οργανισμοί από ιδεολογικής απόψεως δεν απέχουν πάρα πολύ από PKK, επιπλέον αυτές οι δυνάμεις αντιμετώπισαν τόσο το συριακό καθεστώς όπως και το Ισλαμικό Κράτος στο Ιράκ και την Συρία (ISIS) προστατεύοντας τις περιοχές των ομοεθνών τους στη βόρεια Συρία ενώ ταυτόχρονα προωθούσαν τις πολιτικές τους θέσεις (Oztig, 2019, p. 121). Με την έναρξη του εμφυλίου πολέμου στη Συρία και αφού άρχισε να σταθεροποιούνται οι αντίπαλες παρατάξεις που είχαν δημιουργηθεί σε αυτό, η Τουρκία φοβήθηκε ότι οι Κούρδοι της Συρίας θα επιτύγχαναν να δημιουργήσουν αυτοδιοικητές περιοχές οι οποίες θα ήταν στα σύνορα σύριας – Τουρκίας. Μια ενέργεια που πίστευαν ότι αναπόφευκτα θα έδινε τη σπίθα για αντίστοιχα κινήματα αυτονομίας και αυτοδιάθεσης στο εσωτερικό της Τουρκίας. Επιπλέον η Τουρκία δεν ήθελε να σκέφτονται το ενδεχόμενο να συνεργαστεί το συριακό καθεστώς με τους Κούρδους, ενισχύοντας τη θέση τους και θα άφηνε ελεύθερο έδαφος για διασυννοριακές επιθέσεις προς την Τουρκία.

Το 2012 καθώς ο συριακός στρατός αποσυρόταν από αρκετές περιοχές της Βόρειας Συρίας, οι δυνάμεις των Κούρδων επέκτειναν τον έλεγχό τους σε περιοχές περιλαμβάναν τη Τζαζίρα, το Κομπάνι και το Αφρίν, πόλεις δίπλα στα τουρκικά σύνορα (Federici, 2015, p. 83). Με το καθεστώς σε αδύναμη θέση το PYD ήταν σε θέση να οργανώσει καινούργιες δομές σε αυτές τις περιοχές, με την Τουρκία να απαντά ότι σε

καμία περίπτωση δεν θα αναγνωρίσει ότι περιοχές στη βόρεια Συρία κυβερνώνται από το PYD. Φοβούμενη περαιτέρω ενδυνάμωση και εδαφική επέκταση από τους Κούρδους, η τουρκική κυβέρνηση αποφάσισε να περιορίσει γεωγραφικά τις περιοχές τους, για να ελαχιστοποιήσει το ρίσκο περαιτέρω επέκτασης του PYD. Προς αυτό το σκοπό η Τουρκία έκλεισε αρκετά συνοριακά περάσματα για να περιορίσει την δυνατότητα του PYD να ενισχυθεί από ομοεθνούς του στην Τουρκία (Oztig, 2019, p. 221).

Στις αρχές του 2018 οι Ηνωμένες Πολιτείες που είχαν υποστηρίξει τις κουρδικές δυνάμεις στη μάχη τους εναντίον του ISIS δήλωσαν ότι θα οργάνωναν μία νέα δύναμη αποτελούμενη από 30.000 μαχητές του PYD οι οποίοι θα αναλάμβαναν την ασφάλεια στα σύνορα Συρίας - Τουρκίας για την αποτροπή ενίσχυσης του ISIS με νέους μαχητές. Δεν αποτέλεσε έκπληξη ότι η δήλωση αυτή δημιούργησε μεγάλη αναταραχή στην Τουρκία η οποία φοβόταν ότι οι δυνάμεις του PYD θα μπορούσαν να ενισχυθούν περαιτέρω, να επεκτείνουν ακόμη περισσότερο την περιοχή υπό τον έλεγχό τους και να αποτελέσουν μια απειλή για την εδαφική ακεραιότητα της Τουρκίας. Ο πρόεδρος Ερντογάν αν με πολύ έντονο τρόπο διατύπωσε τον προβληματισμό του για αυτή τη δράση, αναφερόμενος στο PYD ως ένα στρατό τρομοκρατών και επιφυλάχθηκε για τα μέτρα τα οποία θα έπαιρνε για να προστατεύσει τη χώρα. Η απάντηση της Τουρκίας ήταν η επιχείρηση «Κλάδος Ελαίας» που είχε σκοπό να αντισταθμίσει την απειλή των δυνάμεων του PYD σε περιοχές πλησίον τουρκικών συνόρων. Η στρατιωτική αυτή επιχείρηση στις περιοχές της Βόρειας Συρίας είχε σκοπό να προλάβει τους Κούρδους της Συρίας από το να πλησιάσουν εγγύτερα στην τουρκική επικράτεια και επιπλέον να μειώσει την ισχύ και τις θέσεις που είχαν ήδη καταλάβει, καθώς και να απομακρύνει δυνάμεις του PYD (Oztig, 2019, p. 123).

Παρόλα αυτά οι κουρδικές δυνάμεις αποτελούμενο από τον YPG καθώς και από ένα συνασπισμό τοπικών αραβικών πολιτοφυλακών που ονομαζόταν Συριακές Δημοκρατικές Δυνάμεις (SDF) αντιμετώπισαν επιτυχώς τον ISIS και κατάφεραν να καταλάβουν αρκετά τμήματα στις βόρειες επαρχίες της Συρίας μεταξύ του 2015 και του

2019. Την άνοιξη του 2019 το PYD μαζί με τον SDF κατάφερε να νικήσει τον ISIS και να πάρει υπό τον έλεγχο του την τελευταία περιοχή που κατείχε στη βόρεια Συρία. Επίσης ίδρυσαν και μία ανεξάρτητη αρχή για τη διακυβέρνηση της περιοχής που μόλις κατέλαβαν από κοινού. Η Τουρκία ένιωσε να απειλείται από τις επιτυχίες του PYD και τη δυνατότητα που αποκτούσε για να προωθήσει περαιτέρω το στόχο για ανεξαρτησία. Έτσι αποφάσισε με μια νέα στρατιωτική επιχείρηση που ονομάστηκε επιχείρηση «Άνοιξη Ειρήνης» να στραφούν εναντίον των δυνάμεων του SDF και των Κούρδων. Ο πρόεδρος Ερντογάν ισχυρίστηκε ότι ο σκοπός της επιχείρησης ήταν να εξολοθρεύσει την απειλή αποτελούσε οι δυνάμεις του PYD που έλεγχαν μεγάλες περιοχές της Βόρειας Συρίας, καθώς αυτή η οργάνωση είναι χαρακτηρισμένη ως τρομοκρατική από το τουρκικό καθεστώς και συνεργάζεται με το PKK που έχει επίσης απαγορευτεί στην Τουρκία (BBC, 2019).

Η αντιμετώπιση του ISIS

Μία άλλη απειλή για Τουρκία η οποία άρχισε να αναπτύσσεται σταδιακά κατά τη διάρκεια της κρίσεως στη Συρία ήταν το Ισλαμικό Κράτος στο Ιράκ και τη Συρία ευρύτερα γνωστό ως ISIS. Μέσα στην κατάσταση της γενικής αναταραχής στη Συρία και εξαιτίας του απολυταρχικού τρόπου αντιμετώπισης της κρίσης από τη συριακή κυβέρνηση ο ISIS βρήκε κατάλληλο έδαφος για να αναπτυχθεί και έτσι κυριάρχησε σε αρκετές περιοχές της χώρας, λόγω της αδυναμίας της κυβέρνησης να ανταποκριθεί στις ανάγκες ασφάλειας σε όλη την επικράτεια. Η απειλή του ISIS προς την Τουρκία αυξήθηκε όταν μέλη της οργάνωσης άρχισαν να διεξάγουν επιχειρήσεις μέσα στην τουρκική επικράτεια, κάτι το οποίο αύξανε την αστάθεια και αποτελούσε ανοιχτή πρόκληση για την κυριαρχία της Τουρκίας. Αρκετές τρομοκρατικές επιθέσεις διεξήχθησαν από την οργάνωση, στην τουρκική πόλη Νίγδη την άνοιξη του 2014 και το 2015 η Τουρκική πόλη Σουρούτς έγινε στόχος βομβιστικής επίθεσης που άφησε πίσω της αρκετούς νεκρούς (Parlar Dal, 2019, p. 140).

Η ανάπτυξη και διάδοση του ISIS στη Συρία σε περιοχές δίπλα στα σύνορα με την Τουρκία, γινόταν με συνεχώς επιταχυνόμενο ρυθμό και έδειχνε ότι ήταν η χώρα ήταν ευάλωτη από αυτήν τη νέα απειλή, συνδυαζόμενη και με το παλαιό κουρδικό πρόβλημα στην ίδια περιοχή. Η διεθνής κοινότητα από την άλλη πλευρά κατηγορούσε την Τουρκία ότι ήταν εν μέρει υπεύθυνη για την γρήγορη γιγάντωση και κατοχή εδαφών από τον ISIS, εξαιτίας της πλημμελούς φύλαξης των συνόρων κατά τα αρχικά στάδια του εμφυλίου πολέμου, όταν πολύ ξένοι μαχητές από διάφορες χώρες μπορούσαν να περάσουν τα σύνορα και να ενταχθούν σε αυτόν. Η Τουρκία υπερασπίστηκε στον εαυτό της ότι ποτέ εκούσια δεν επέτρεψε ξένους μαχητές να εισέλθουν στη Συρία. Για οποιοδήποτε αιτία και αν έγινε, η ευκολία με την οποία πέρασαν τα σύνορα κατά τις πρώτες φάσεις του συριακού εμφυλίου μαχητές που εντάχθηκαν στον ISIS ή στις κουρδικές δυνάμεις, είχε σημαντικό αντίκτυπο στην ασφάλεια του Τουρκίας αφού έδωσε τη δυνατότητα σε δίκτυα ισλαμιστών να σχηματιστούν και να αναπτυχθούν εντός και πλησίον της επικρατείας της (Oztig, 2019, p. 838). Ως απάντηση στις κατηγορίες από τη διεθνή κοινότητα η Τουρκία επαύξησε την ασφάλεια στα σημεία εισόδου της χώρας, προκειμένου να περιορίσει τη στρατολόγηση από τον ISIS. Αυτό επιτεύχθηκε αυξάνοντας την ασφάλεια στα σημεία όπου γίνεται η μεταφορά ανθρώπων όπως αεροδρόμια, σταθμοί λεωφορείων και σταθμοί τρένων, όπου έγινε πολύ στενή έως ασφυκτική η παρακολούθηση ειδικά ξένων υπηκόων που ήταν πιθανοί υποψήφιοι για να προσχωρήσουν στο ISIS. Η Τουρκία αποφάσισε να συμπράξει με τις αμερικανικές ένοπλες δυνάμεις προκειμένου για την καταπολέμηση του ISIS το 2014. Με τη συνεργασία κατάφεραν να περιορίσουν την εξάπλωση της οργάνωσης σε ένα βαθμό, όμως αυτή η ξαφνική αλλαγή στάσης έναντι στην οργάνωση, έκανε τον ISIS να στραφεί εναντίον της Τουρκίας. Η οργάνωση κήρυξε πόλεμο ενάντια στο τουρκικό καθεστώς δηλώνοντας ότι είχε σκοπό να το ανατρέψει και να τα αντικαταστήσει με καθεστώς που θα λειτουργούσε με βάση τον Ισλαμικό νόμο (Parlar Dal, 2019, p. 143).

Από τα μέσα του 2015 η Τουρκία αποφάσισε να υιοθετήσει μία ακόμα σκληρότερη στάση ενάντια στην οργάνωση, διεξάγοντας αρκετές επιθέσεις εναντίον εξτρεμιστών του ISIS που είχαν ως βάση περιοχές εντός της τουρκικής επικρατείας.

Παρά την πίεση ο ISIS δεν έδειξε να υποχωρεί αντίθετα εξαπέλυσε νέες επιθέσεις εντός της τουρκικής επικράτειας, στοχεύοντας τον κρατικό μηχανισμό και την κοινωνία, προκαλώντας επιπλέον ανησυχίες τόσο για τη σταθερότητα της κυβέρνησης, όσο και για τη δυνατότητα της να ασκεί έλεγχο σε όλη την επικράτεια της (Merz, 2018, p. 3).

Η επιβολή αυστηρότερων μέτρων ελέγχου των συνόρων δεν ήταν όμως αρκετή από μόνη της για να αυξήσει το αίσθημα ασφάλειας στην χώρα. Για αυτό η Τουρκία ξεκίνησε την επιχείρηση «Ασπίδα του Ευφράτη» το 2016 όπου οι τουρκικές ένοπλες δυνάμεις εισήλθαν σε περιοχές Βόρειας Συρίας. Ο σκοπός της επιχείρησης ήταν να ασφαλίσουν τις περιοχές πλησίον των συνόρων απομακρύνοντας τις δυνάμεις του ISIS που βρισκόταν εκεί καθώς και να ελαχιστοποιήσουν τον κίνδυνο από τις δυνάμεις των Κούρδων. Έτσι απέτρεπαν το ενδεχόμενο επέκτασης της κυριαρχία τους και την προσπάθεια να δημιουργίας μίας αυτόνομης περιοχής δίπλα στα τουρκικά σύνορα. Σήμερα ο ISIS έχει χάσει το μεγαλύτερο μέρος των εδαφών που κατείχε στη Συρία, παρόλα αυτά όμως η οργάνωση είναι ακόμα ενεργή απλά έχει περιοριστεί πάρα πολύ η επιρροή της σε όλη την περιοχή της Μέσης Ανατολής. Από την άνοιξη του 2019 ο ISIS έχασε και το τελευταίο εδαφικό προπύργιο που είχε στη Συρία και πέρασε ξανά σε μία φάση «υπόγειας» λειτουργίας, ως μία μυστική οργάνωση που εξακολουθεί όμως να είναι μία αξιόπιστη απειλή. Η Τουρκία ανάμεσα στα μέτρα για αναχαίτιση της απειλής του ISIS φυλάκισε αρκετούς μαχητές του από το τέλος του 2017, καταφέροντας να μειώσει την εμφανή παρουσία της οργάνωσης (Meir, 2018).

Από τα παραπάνω γίνεται κατανοητό ότι η απειλή τόσο του ISIS όσο και των κουρδικών δυνάμεων αποτελούν μία σημαντική ανησυχία για το τουρκικό κράτος. Η Τουρκία προσπαθεί να περιορίσει το ενδεχόμενο δημιουργίας μίας αυτόνομης περιοχής ελεγχόμενης από τους Κούρδους που θα λειτουργούσε ως φάρος για τους ομοεθνείς τους στην χώρα και από την άλλη ο ISIS αποτελούσε μία απειλή που στρεφόταν ευθέως κατά του τουρκικού κράτους και της Τουρκίας γενικότερα ως μιας χώρας με κοσμικό προσανατολισμό.ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

Η ρωσική πολιτική στην Λιβύη

Η ρωσική πολιτική στη Μέση Ανατολή μετά την πτώση της σοβιετικής Ένωσης χαρακτηρίστηκε από πραγματισμό, συνεργασία και συνομιλία με ετερόκλητους δρώντες χωρίς να υπάρχει κάποια ιδεολογική συγγένεια, καθώς και από έναν ομπορτουνισμό, προσεκτικά όμως επιλεγμένο, ώστε να καταστεί παραγωγικός και όχι επικίνδυνος για τα συμφέροντα της χώρας. Αυτός ο ομπορτουνισμός δηλώνει την ετοιμότητα της Ρωσίας να συνεργαστεί με τους περισσότερους περιφερειακούς δρώντες, παραβλέποντας πολλές φορές εντάσεις που υπάρχουν μεταξύ τους σε άλλα ζητήματα. Αυτό έχει καταστεί ιδιαίτερα φανερό από την μακροχρόνια καλή σχέση που έχει η χώρα τόσο με το Ιράν όσο και το Ισραήλ, παραβλέποντας το γεγονός ότι οι δύο αυτές χώρες μεταξύ τους αποτελούν θανάσιμους εχθρούς. Βελτιωμένες σχέσεις με τα περισσότερα από τα κράτη της περιοχής του περσικού κόλπου, ειδικά στην διαχείριση του εμφυλίου πολέμου της Συρίας. Η περίπτωση της Λιβύης όμως αποτελεί ένα ξεχωριστό κεφάλαιο, λόγω της ιστορίας και των πολιτιστικών δεσμών που έχει με την Ευρώπη η χώρα αυτή αποτελούσε πάντα το σημείο όπου η επιρροή της Ευρώπης ήταν πάντα ισχυρότατη. Περισσότερο ίσως από οποιοδήποτε άλλο κράτος της ευρύτερης περιοχής της Μέσης Ανατολής και Βόρειας Αφρικής η σταθερότητα εγκαθίδρυσης ενός λειτουργικού κράτους στη Λιβύη είναι προς το συμφέρον της Ευρώπης περισσότερο από οποιονδήποτε άλλο. Η Ρωσία φάνηκε να επωφελήθηκε από την παύση ενασχόλησης της Ευρώπης με τη Λιβύη, μετά την αρχική εμπλοκή κατά την περίοδο της πτώσης του Μουαμάρ Καντάφι και απέκτησε πάτημα σε μία περιοχή στην οποία είχε ελάχιστη έως μηδαμινή παρουσία.

Αναζητώντας τα αίτια

Στην περιοχή της Μέσης Ανατολής και της βόρειας Αφρικής η εμπλοκή της Ρωσίας ήταν εστιασμένη κυρίως στη Συρία και σαφώς πιο περιορισμένη στη σύγκρουσή της Υεμένης. Καθώς η Μόσχα άρχισε να έχει ένα συνεχώς αυξανόμενο ρόλο στη Λιβύη, πολλοί παρατηρητές προσπαθούσαν να βρουν μοτίβα που θα

προσομοιάζαν την εμπλοκή της Ρωσίας στη χώρα όπως περίπου έγινε και στη Συρία. Δυστυχώς πολλές φορές αυτές οι προσομοιώσεις ήταν σε μεγάλο βαθμό παραπλανητικές και κατασκευασμένες, με αποτέλεσμα να υπερεκτιμούν τόσο το ενδιαφέρον της Ρωσίας για τη Λιβύη όσο και την επιρροή που ασκεί αυτή, δείχνοντας ότι αγνοούν τις σημαντικές διαφορές που υπάρχουν μεταξύ των δύο συγκρούσεων (Matthews, et al., 2017).

Υπό τον πρόεδρο Μεντβέντεφ η Ρωσία υποστήριξε αρχικά τις περιορισμένες κυρώσεις εναντίον του Μουαμάρ Καντάφι, υπό τη σκιά ενός νέου γύρου διαδηλώσεων που είχε ξεσπάσει στη Βεγγάζη στο τέλος του 2010. Σε αντίθεση με τα δυτικά κράτη που έδειχναν να έχουν την πρωτοβουλία των διπλωματικών κινήσεων, αλλά σε συμφωνία με κάποια άλλα μέλη του συμβουλίου Εθνικής ασφαλείας όπως η Κίνα, η Γερμανία και η Βραζιλία, η Μόσχα απείχε από το ψήφισμα το οποίο άνοιγε το δρόμο για τη στρατιωτική επέμβαση στη Λιβύη. Η επέμβαση της οποίας ηγήθηκαν η Γαλλία και το Ηνωμένο Βασίλειο, ενώ είχαν ενεργό ρόλο Ηνωμένες Πολιτείες και το ΝΑΤΟ, ενέπλεξε επίσης και άλλες ευρωπαϊκές χώρες όπως την Ιταλία και την Ισπανία, καθώς και το Κατάρ. Το αποτέλεσμα της επέμβασης ήταν η ανατροπή του καθεστώτος Καντάφι η οποία προκάλεσε έντονες αντιδράσεις από τη Ρωσία, καθώς και από αραβικά κράτη όπως η Αίγυπτος και η Αλγερία, που δείδαν ότι η ανατροπή του καθεστώτος έφερε πολλούς κινδύνους ασφαλείας στην περιοχή. Εκ του αποτελέσματος δικαιώθηκαν στη θέση που είχαν ότι η στρατιωτική επέμβαση έπρεπε να χρησιμοποιηθεί μόνο για προστασία πολιτών και όχι για υποβοήθηση κάποιας πλευράς για να επικρατήσει στη σύγκρουση. Το χάος που ακολούθησε πολύ σύντομα μετά την αλλαγή του καθεστώτος και η επακόλουθη κλιμάκωση του εμφυλίου πολέμου στη χώρα έδωσε την αφορμή στον Ρώσο υπουργό εξωτερικών Σεργκέι Λαβρόφ να δηλώσει ότι "ο μοναδικός στόχος της μαζικής καμπάνια βομβαρδισμού της Λιβύης ήταν η εξουδετέρωση ενός μη συνεργάσιμου ηγέτη και όχι η πρόοδος της χώρας" (Larssen, 2016, pp. 67-85).

Επιπλέον η Μόσχα είχε προειδοποιήσει για την συστηματική σύνδεση μεταξύ της κατάρρευσης μιας κρατικής δομής και το επακόλουθο χάος που ακολουθούσε, με την χαλάρωση των ελέγχων στα σύνορα, την εξάπλωση της βίας και της ασταθείς τόσο στη Λιβύη όσο και στην ευρύτερη περιοχή, καθώς και τις ευκαιρίες που παρουσιάζει αυτό το ασταθές περιβάλλον. Το κενό εξουσίας που εμφανίζεται παρέχει την ευκαιρία σε τρομοκράτες να εκμεταλλευτούν το πρόσφορο έδαφος και να αναπτυχθούν χωρίς κανένα περιορισμό. Η θέση της Ρωσίας για την Μέση Ανατολή επισήμως αποδίδει "την περίοδο των διαταραχών περνάει η περιοχή" ως ένα αποτέλεσμα της "άφρονας πρακτικής γνώστης ως «γεωπολιτική μηχανική» (Affairs, 2017) που περιλαμβάνει την ανάμειξη στις εσωτερικές υποθέσεις κυρίαρχων κρατών και την αλλαγή καθεστώτος και έχει οδηγήσει σε μία άνευ προηγουμένου αύξηση του επιπέδου απειλής από την τρομοκρατία" (Affairs, 2017).

Η υποστήριξη στον Χαφτάρ

Στο πρώτο σου μισό της προηγούμενης δεκαετίας η Ρωσία δεν έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη Λιβύη, αν και έδωσε επίσημη υποστήριξη για την συμφωνία του Σκιράτ που υπογράφηκε στο Μαρόκο, καθώς και τις προσπάθειες διαμεσολάβησης του ΟΗΕ. Η προσωρινή Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας (GNA) υπό τον πρωθυπουργό και πρόεδρο του προεδρικού συμβουλίου Φαγεζ Αλ Σαραζ, απέτυχε να κερδίσει την υποστήριξη της Βουλής που εδρεύει στο Τομπρούκ και ακόμη περισσότερο να αποκτήσει τον έλεγχο της Τρίπολης, στην οποία εδρεύει μέσα σε μία συνεχώς επιδεινούμενη κατάσταση ασφαλείας. Μπροστά σε αυτό του πισωγύρισμα η Ρωσία άρχισε να δείχνει σημάδια υποστήριξης προς το στρατάρχη Χαλίφα Χάφταρ, ένα στρατιωτικό ηγέτη ο οποίος υποστηρίζεται από το νόμιμο εκλεγμένο κοινοβούλιο και τυγχάνει επίσης της υποστήριξης της Αίγυπτου και των Ηνωμένων αραβικών Εμιράτων. Η συγκεκριμένη κίνηση είχε μία λογική καθώς ο Χαφτάρ κατάφερε να εξουδετερώσει αρκετές οργανώσεις τζιχαντιστών στη Βεγγάζη και να αναδιοργανώσει τα υπολείμματα των Ενόπλων Δυνάμεων της Λιβύης σε ένα λειτουργικό οργανισμό που θα μπορούσε να παρέχει ασφάλεια, τον εθνικό στρατό της Λιβύης (LNA). Με τη χρήση

του LNA ο Χαφτάρ κατάφερε να κερδίσει τον έλεγχο γύρω των κυριότερων εγκαταστάσεων παραγωγής πετρελαίου καθώς και τα σημαντικότερα λιμάνια από τα οποία γίνεται η μεταφορά του προς τις διεθνείς αγορές. Ο αναδυόμενος ισχυρός άνδρας της Λιβύης λαμβάνει επίσης και την υποστήριξη της Γαλλίας, ιδιαίτερα στον τομέα των αντιτρομοκρατικών επιχειρήσεων, ενώ επίσης φαίνεται να έχει ανοίξει διαύλους επικοινωνίας με την Ιταλία, χωρίς αυτό να εμποδίζει την επίσημη υποστήριξη της Ιταλίας προς την Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας (Dockery, 2016).

Η υποστήριξη της Ρωσίας προς το Χαφτάρ δημιούργησε ανησυχίες, πιθανόν υπερβολικές στη Δύση, καθώς υπήρξε συζήτηση για το αν ο Χαφτάρ είναι ο επόμενος «Άσαντ» (Muntasser, 2017), καθώς και ποια είναι τα ευρύτερα σχέδια της Ρωσίας για τη Λιβύη με το ενδεχόμενο μιας στρατιωτικής παρέμβασης στο στυλ της Συρίας. Πολλές δυτικές χώρες υπερβάλλουν σε σχέση με τα ρωσικά συμφέροντα που διακυβεύονται στη Λιβύη, το ενδιαφέρον που υπάρχει για επενδύσεις στη χώρα (Alexandrova, 2011) ή ακόμα και τη δημιουργία μιας μεγάλης ναυτικής βάσης στη Βεγγάζη, μια εξέλιξη που θα προκαλούσε έντονη ανησυχία στην Ευρώπη. Από την άλλη υπάρχουν και κάποιοι που πιο ψύχραιμα επισημαίνουν ότι πιθανόν ο αυξανόμενος ρόλος και εμπλοκή της Ρωσίας στη Λιβύη, να αποτελεί έναν γεωπολιτικό μοχλό πίεσης, σε μία ιδιαίτερα υψηλής στρατηγικής σημασίας χώρα για την Ευρώπη, ώστε να διευρύνει τη στρατηγική επιρροή της Ρωσίας διεθνώς.

Η Τουρκική πολιτική στη Λιβύη

Οι σχέσεις της Τουρκίας με τη Λιβύη ανάγονται στα μέσα του 16ου αιώνα οπότε και η περιοχή της Τριπολιτιδας και της Κυρηναϊκής, όπως λεγόταν τότε, περιήλθαν στα χέρια της οθωμανικής αυτοκρατορίας μέχρι και το 1912. Η υπαγωγή στο σουλτάνο δεν ήταν πάντα σταθερή, άλλοτε τα εδάφη διοικούνταν απευθείας από αυτόν και άλλοτε ήταν αυτόνομη επαρχία υπό την εποπτεία του. Το 1912 συνέπεια του Ιταλό-Τουρκικού πολέμου οι Τούρκοι απώλεσαν όλη την επαρχία, ένα γεγονός που τους έχει τραυματίσει βαθύτατα, καθώς αποτέλεσε το έναυσμα για το τελευταίο επεισόδιο της διάλυσης της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η ήττα στον Ιταλό-Τούρκικο πόλεμο ακολουθήθηκε από τους βαλκανικούς πολέμους, τον πρώτο παγκόσμιο και τον πόλεμο του 1919-1923 που σήμανε και το οριστικό τέλος της αυτοκρατορίας. Κατά τη διάρκεια του 20^{ου} αιώνα ως μουσουλμανικά κράτη και τα δύο, διατηρούσαν στενές σχέσεις που διαταράχτηκαν από την επανάσταση και την ανατροπή του βασιλιά Ίδρις από τον συνταγματάρχη Καντάφι, η οποία δημιούργησε μία ψυχρότητα στις σχέσεις των δύο χωρών. Η αλλαγή πολιτικής και το άνοιγμα της Λιβύης στη Δύση από τον Καντάφι έφερε μία αναθέρμανση των σχέσεων, καθώς η Τουρκία σύναψε σημαντικό αριθμό εμπορικών συμφωνιών με τη Λιβύη, ιδιαίτερα στον τομέα των κατασκευών και της εκμετάλλευσης των φυσικών πόρων (Oyeniği, 2019).

Η στάση της Τουρκίας στη Λιβύη από το 2011 και μετά πρέπει να εξεταστεί μέσα στο ευρύτερο πλαίσιο των εξελίξεων στη Μέση Ανατολή, λόγω της επανομαζόμενης «Αραβικής Άνοιξης». Η ταχύτατη αλλαγή καθεστώτων σε πολλές χώρες, με την αστάθεια που χαρακτήριζε πολλές φορές τη νέα κατάσταση, προβλημάτισε την Τουρκία που προσπαθούσε να χαράξει μία νέα στρατηγική που θα εξυπηρετούσε τα συμφέροντα της σύμφωνα με τα νέα δεδομένα. Στη Λιβύη αρχικά η Τουρκία κράτησε μία επιφυλακτική θέση μη συμφωνώντας με τον άμεσο παρεμβατισμό που επέδειξαν οι άλλες ευρωπαϊκές χώρες, όπως η Γαλλία και το Ηνωμένο Βασίλειο, αν και σχετικά σύντομα απέσυρε την υποστήριξή της στον Καντάφι, υποστηρίζοντας το Εθνικό Μεταβατικό Συμβούλιο (NTC) από τον Ιούλιο του 2011. Σε αυτό το σημείο πρέπει να

σημειώσουμε ότι η στάση της Τουρκίας στη Λιβύη συνδέεται σε πολύ μεγάλο βαθμό με την εξέλιξη της Αραβικής Άνοιξης στη γειτονική Αίγυπτο. Η ανατροπή του προέδρου Μουμπάρακ στην Αίγυπτο συνοδεύτηκε με την άνοδο του στην εξουσία του Μοχάμεντ Μόρσι, ενός πολιτικού που προήλθε από το κίνημα της μουσουλμανικής αδελφότητας, ενός κινήματος που έχει πολλά παρακλάδια σε όλο το μουσουλμανικό κόσμο και θεωρείται ότι είναι αδελφό ιδεολογικά με το Κόμμα Προόδου και Ανάπτυξης (ΑΚΡ) του προέδρου Ερντογάν. Έτσι εκείνη τη στιγμή η Τουρκία βρέθηκε στην ευτυχή θέση να δει την ηγεσία μιας πολύ σημαντικής και ισχυρής χώρας στον αραβικό κόσμο, να ταυτίζεται ιδεολογικά με τη δικιά της. Η ανατροπή όμως του προέδρου Μόρσι από το στρατό το 2013 και η αντικατάσταση του από τον πρόεδρο Ελ Σίσι, αποτέλεσε ένα ισχυρό πλήγμα στα σχέδια της Τουρκίας για την περιοχή και επηρέασε σε πολύ μεγάλο βαθμό και την στρατηγική που ακολούθησε στη Λιβύη (Egypt Today Staff, 2019).

Μετά το ξέσπασμα του δεύτερου εμφυλίου πολέμου στη Λιβύη το 2014 η Τουρκία υποστήριξε την αναγνωρισμένη από τον ΟΗΕ Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας (GNA) που έδρευε στην Τρίπολη, πρωθυπουργός της οποίας εξελέγη το 2016 ο Μοχάμεντ Φαραζ ένας Λίβυος τουρκικής καταγωγής, καθώς η οικογένειά του παλιότερα άνηκε στο οθωμανικό διοικητικό σύστημα πριν το 1911. Η επιλογή αυτή της Τουρκίας είχε σχέση τόσο με το πρόσωπο του Φαράζ, όσο και με το γεγονός ότι στον έτερο πολιτικό πόλο της χώρας, η Βουλή που έδρευε στο Τομπρούκ, υποστηρίζονται από την Αίγυπτο, η οποία πλέον είχε καθαρά εχθρική στάση προς την Τουρκία. Η Τουρκία αιτιολόγησε την εμπλοκή της στη Λιβύη επικαλούμενη ιστορικούς δεσμούς με τη χώρα, αλλά στην πραγματικότητα εκτιμάται ότι αποτελεί μέρος της καινούργιας στρατηγικής που ακολουθεί θέλοντας να εμφανιστεί ως μία περιφερειακή δύναμη (Elsayed, 2019).

Η εμπλοκή της Τουρκίας στη Λιβύη μεγάλωσε σημαντικά όταν οι δύο αντίπαλες παρατάξεις στη χώρα ξεκίνησαν ένα νέο γύρο συγκρούσεων, ο οποίος στα πρώτα στάδια φαινόταν να γέρνει υπέρ του στρατάρχη Χαφτάρ, καθώς οι δυνάμεις του είχαν φτάσει στα περίχωρα της Τρίπολης. Η πρωτεύουσα απειλούταν με κατάληψη και η Κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας να βρισκόταν σε ετοιμότητα να μεταφερθεί στο εξωτερικό

προκειμένου να εξασφαλίσει την επιβίωση της. Τη στιγμή αυτή η Τουρκία αποφάσισε να εμπλακεί άμεσα στην εμφύλια σύγκρουση τροφοδοτώντας τις δυνάμεις του πρωθυπουργού Φαράζ με παντός είδους στρατιωτικό εξοπλισμό, καθώς και με αποστολή μισθοφορικών δυνάμεων που μετέφερε από τη Συρία προς ενίσχυση του συμμάχου της. Η επέμβαση της Τουρκίας υπήρξε καίριας σημασίας καθώς κατάφερε να ανακόψει την επέλαση των δυνάμεων του στρατάρχη Χαφτάρ και τους εξανάγκασε σε αναδίπλωση φέρνοντας εκ νέου μία εύθραυστη ισορροπία ισχύος στη χώρα (AW Staff, 2018).

Βεβαίως η εμπλοκή της Τουρκίας δεν ήταν με το αζημίωτο καθώς μία από τις πιο αμφιλεγόμενες κινήσεις της περιόδου ήταν η υπογραφή συμφωνίας καθορισμού θαλάσσιων ζωνών επιρροής μεταξύ Λιβύης-Τουρκίας. Μία συμφωνία που είναι βέβαιο ότι υπαγορεύτηκε και επιβλήθηκε από την Τουρκία ως αντάλλαγμα της υποστήριξης που παρείχε στον πρωθυπουργό Φαράζ. Τα διαλαμβανόμενα στη συμφωνία αμφισβητήθηκαν σχεδόν από όλες τις γείτονες χώρες, όπως και από διεθνείς οργανισμούς σαν την Ευρωπαϊκή Ένωση. Αξίζει να σημειωθεί ότι η συμφωνία Λιβύης – Τουρκίας δεν επικυρώθηκε ούτε από τη Βουλή που εδρεύει στο Τομπρούκ, αντίθετα καταγγέλθηκε ως προϊόν εξωτερικών παρεμβάσεων και υπήρξε ένσταση καθώς για την εφαρμογή της συμφωνίας ήταν απαραίτητη η έγκριση της Βουλής (Butler & Gumrikcu, 2019).

Η περίπλοκη περιοχή του Καυκάσου

Η περιοχή του Καυκάσου αποτελεί εδώ και παραπάνω από 200 χρόνια ένα πεδίο ανταγωνισμού μεταξύ Ρωσίας και Τουρκίας. Η χρησιμότητα του ορεινού όγκου ως αμυντικό εμπόδιο για οποιονδήποτε θέλει να κοιμηθεί από βορρά προς νότο ή αντίστροφα έκανε την οροσειρά ζωτικό έδαφος για οποιαδήποτε δύναμη ενεργούσε στην περιοχή. Το σύνθετο δημογραφικό μωσαϊκό της περιοχής περιπλέκει την κατάσταση, καθώς απαιτεί πολύ λεπτούς χειρισμούς για τη διατήρηση των λεπτών ισορροπιών μεταξύ των ετερογενών πληθυσμών που κατοικούν στην περιοχή. Η αξία του Καυκάσου ως στρατηγική περιοχή μεγάλωσε κατά τον 20ο αιώνα όταν ανακαλύφθηκαν σημαντικά αποθέματα υδρογονανθράκων.

Η περιοχή βρίσκεται υπό τον έλεγχο της Ρωσίας τα τελευταία 200 χρόνια, αν και η Τουρκία ποτέ δεν έπαψε να θεωρεί την περιοχή ως ένα χώρο που έχει σημαντικά συμφέροντα και προσπαθούσε πάντα να διατηρεί ανοιχτές τις γραμμές επικοινωνίας με τους τουρκογενείς πληθυσμούς της περιοχής. Η σφυρηλάτηση στενών δεσμών με τα κράτη του νότιου Καυκάσου με τα οποία η Τουρκία είχε στενούς εθνικούς, θρησκευτικούς, γλωσσικούς, και πολιτισμικούς δεσμούς έγινε αντιληπτή σαν μία ευκαιρία μετά το τέλος του ψυχρού πολέμου, που αν μπορούσε να χρησιμοποιηθεί σωστά θα έδινε νέες δυνατότητες στη χώρα κατά τις συνομιλίες με τις δυνάμεις της Δύσης. Αυτή η προοπτική αντιμετωπιζόταν θετικά και από τη Δύση, η Τουρκία ως κοινοβουλευτική Δημοκρατία, με οικονομία της αγοράς, ένα κοσμικό κράτος και συνασπισμένη με το Δυτικό κόσμο, θα μπορούσε να βοηθήσει αυτές τις χώρες στην πολιτική και οικονομική ανασυγκρότηση τους, και την ενσωμάτωση τους στο διεθνές σύστημα ως ανεξάρτητα μέλη (German, 2012).

Η Τουρκία έχει καταφύγει σε πολιτικά και οικονομικά εργαλεία για να αυξήσει την επιρροή και το κύρος της στην περιοχή από τις αρχές της δεκαετίας του 90. Η οργάνωση συνάντηση κορυφής μεταξύ το τουρκογενών κρατών με τη συμμετοχή του Αζερμπαϊτζάν, Καζακστάν, Ουζμπεκιστάν, Τουρκμενιστάν και του Κιργιστάν, καθώς και

η αναβίωση του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας, ήταν μερικές από τις πρωτοβουλίες που έλαβε για να προωθήσει τις θέσεις της. Στην οικονομική σφαίρα η Τουρκία εστίασε την προσπάθειά της να παρουσιαστεί ως ένας περιφερειακός οικονομικός κόμβος σε θέματα ενέργειας και μεταφορών, που θα βοηθούσε την περιοχή του νότιου Καυκάσου και της κεντρικής Ασίας να έρθει σε επαφή με την δύση (Larrabee & Lesser, 2002).

Η Ρωσία είχε υπό την κατοχή της την περιοχή του νότιου Καυκάσου από τις αρχές του 19ου αιώνα έως τις αρχές του 1990. Η Ρωσία μετά από μία σύντομη περίοδο δισταγμού, σύγχυσης και εσωτερικών αναταραχών, ανανέωσε το ενδιαφέρον της και την εμπλοκή της στα δρώμενα των πρώην περιοχών της. Η επίσημη θέση της Ρωσίας σε επίπεδο στρατιωτικό, άμυνας και εξωτερικής πολιτικής, είναι ότι η ίδια είναι υπεύθυνη για την επίλυση διαφορών και συγκρούσεων στις χώρες των πρώην σοβιετικών δημοκρατιών, και για την πρόληψη εξάπλωσης τους στη ρωσική επικράτεια. Η Ρωσία επιπλέον επικαλείται τα 25 εκατομμύρια πολιτών ρωσικής καταγωγής που κατοικούν σε αυτές τις δημοκρατίες καθώς και τα σημαντικά οικονομικά συμφέροντα που έχει. Η περιοχή του νότιου Καυκάσου αποτελεί το κύριο σημείο του ανταγωνισμού Ρωσίας - Τουρκίας καθώς οι δύο πλευρές έχουν υποστηρίξει διαφορετικές παρατάξεις σε τοπικές συγκρούσεις και προσπαθούν να επηρεάσουν τις εξελίξεις με οικονομικά μέσα. Οι περιοχές του Ναγκόρνο – Καραμπάχ, της Αμπχαζίας και της νότιας Οσσετίας στις οποίες υπήρχε διαμάχη, οι συγκρούσεις ήταν αποτέλεσμα της χάραξης συνόρων από τη σοβιετική εποχή (Naumkin, 2002).

Ναγκόρνο Καραμπάχ: ο γόρδιος δεσμός του νότιου Καυκάσου

Το Ναγκόρνο - Καραμπάχ ανακηρύχθηκε σαν αυτόνομη περιοχή εντός του Αζερμπαϊτζάν το 1923 από τους σοβιετικούς εξαιτίας, της πλειοψηφίας του αρμενικού πληθυσμού. Η Αρμενία ποτέ δεν αποδέχθηκε αυτή τη διακήρυξη και πάντα διατηρούσε το θέμα στην επιφάνεια εντός της Σοβιετικής Ένωσης, η πιο διαλλακτική πολιτική στάση του προέδρου του Γκορμπατσόφ έδωσε την ευκαιρία για διενέργεια δημοψηφίσματος

μεταξύ των κατοίκων της περιοχής οι οποίοι ζήτησαν την απόσχιση τους από το Αζερμπαϊτζάν και την ενσωμάτωση τους στην Αρμενία (Herzig, 1999, p. 13). Το Αζερμπαϊτζάν δήλωσε ότι το δημοψήφισμα ήταν παράνομο και χωρίς καμία ισχύ, ενώ επέμενε ότι τα σύνορα των δύο χωρών ήταν σαφώς καθορισμένα και ήταν ενάντια σε οποιαδήποτε εδαφική μεταβολή (Panossian, 2002, p. 144).

Η διαμάχη Αζερμπαϊτζάν και Αρμενίας εξελίχθηκε ταχέως μετά την ανεξαρτησία τους και το 1992 ξεκίνησαν στρατιωτικές επιχειρήσεις, αντίστοιχες ενός κανονικού πολέμου, στη σκιά της διάλυσης της σοβιετικής Ένωσης. Το αποτέλεσμα της σύγκρουσης ήταν ιδιαίτερα ευνοϊκό για τους Αρμένιους καθώς ο θύλακας του Ναγκόρνο - Καραμπάχ καθώς κι άλλες εφτά επαρχίες να βρίσκονται στα χέρια τους, μία κατάσταση που δημιούργησε ένα εκατομμύριο προσφύγων για το Αζερμπαϊτζάν. Οι εδαφικές κτήσεις των Αρμενίων σήμαναν και τη διακοπή της επικοινωνίας του θύλακα του Νακτσιβάν με το υπόλοιπο Αζερμπαϊτζάν .

Η σύγκρουση διακόπηκε τον Μάιο του 1994 όταν υπογράφηκε εκεχειρία και η πολιτική διαχείριση της σύγκρουσης δόθηκε στην Ομάδα του Μίνσκ που αποτελούνταν από τις Ηνωμένες Πολιτείες, την Ρωσία και την Γαλλία. Η ομάδα ποτέ δεν κατάφερε να καταλήξει σε μία συμφωνία που θα επέτρεπε την μόνιμη και ειρηνική επίλυση της σύγκρουσης. Έτσι το Αζερμπαϊτζάν ένιωθε ότι είχε αδικηθεί μένοντας με χιλιάδες πρόσφυγες από τις κατεχόμενες περιοχές και σχεδόν το 20% της επικρατείας του υπό τον έλεγχο των Αρμενίων (Antonenko, 2005).

Ο ανταγωνισμός Ρωσίας - Τουρκίας στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ

Το ζήτημα του Ναγκόρνο - Καραμπάχ απασχολεί την Τουρκία και τη Ρωσία από τις αρχές της δεκαετίας του 90, με τις δύο χώρες να έχουν ανταλλάξει σκληρές δηλώσεις ειδικά κατά την περίοδο των ενόπλων συγκρούσεων. Το 1992 ο πρόεδρος Οζάλ δήλωσε ότι η Άγκυρα οφείλει να στείλει στρατεύματα για την προστασία του θύλακα του Νακτσιβάν, καθώς ήταν εγγυητής της ακεραιότητας του από τη συνθήκη του Καρς

το 1921. Στην παραπάνω δήλωση η Ρωσία απάντησε άμεσα, καθώς ο υπουργός άμυνας της δήλωσε ότι η παρουσία στρατιωτικών δυνάμεων από τρίτη χώρα ήταν άκρως επικίνδυνη και θα μπορούσε να ξεκινήσει ένα τρίτο παγκόσμιο πόλεμο που θα ενέπλεκε όλη την υφήλιο (Goldberg, 1992). Το 1993 μετά την κατάληψη της πόλης Κελμπεζάρ από τους Αρμένιους ο Οζάλ κατηγόρησε τη Ρωσία ότι υποστηρίζει στρατιωτικά τους Αρμένιους του Καραμπάχ και υπονόησε ότι θα υπάρξουν στενότερη στρατιωτική συνεργασία της χώρας του με το Αζερμπαϊτζάν. Στην παραπάνω δήλωση ο Ρώσος υπουργός άμυνας προειδοποίησε με τον πιο επίσημο τρόπο την Άγκυρα να μην ενισχύσει το Αζερμπαϊτζάν κατά τη διάρκεια της επίσκεψής του στην Τουρκία (Pry, 1999, p. 123).

Η κυβέρνηση του προέδρου Ντεμιρέλ που ακολούθησε επέλεξε να είναι πολύ πιο προσεκτική στις δηλώσεις της. Είναι φανερό ότι Ρωσία είχε σαφή υπεροχή στον τομέα της διπλωματικής επιρροής και των στρατιωτικών δυνατοτήτων. Επίσης ήταν μία περίοδος κατά την οποία αναπτύσσονταν οικονομικοί και εμπορικοί δεσμοί μεταξύ Ρωσίας – Τουρκίας και θεωρήθηκε ότι οι δηλώσεις υποστήριξης του Αζερμπαϊτζάν ενδεχομένως θα έβλαπταν αυτούς τους δεσμούς (Herzig, 1999).

Μετά την υπογραφή της εκεχειρίας μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν ο ανταγωνισμός το δύο χωρών για το θέμα πέρασε μία λανθάνουσα φάση. Οι δύο χώρες δεν έκαναν δημόσιες δηλώσεις για το θέμα, αν και ο τρόπος αντιμετώπισης και επίλυσης της διαφοράς ήταν διαφορετικός για τις δύο χώρες. Η Τουρκία υποστήριζε πλήρως τη διεξαγωγή διαπραγματεύσεων μεταξύ των δύο πλευρών για την εξεύρεση λύσης που θα ήταν αμοιβαία ικανοποιητική. Σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο θα μπορούσε να ανοίξει τα σύνορα και να ομαλοποιήσει τις σχέσεις με την Αρμενία, οι οποίες ήταν παγωμένες. Αυτή η συμπεριφορά της Τουρκίας προς την Αρμενία ήταν ένα αγκάθι στις διεθνείς σχέσεις, καθώς δεχόταν κριτική τόσο από την Ευρωπαϊκή Ένωση όσο και από τις Ηνωμένες Πολιτείες για την πολιτική κλειστών συνόρων μεταξύ γειτόνων χωρών. Η Άγκυρα κοιμήθηκε ενεργά στην κατεύθυνση της συμφιλίωσης των δύο πλευρών αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες μία εκ των οποίων προέβλεπε την ανταλλαγή εδαφών

μεταξύ των δύο χωρών προκειμένου να αποκτήσει πρόσβαση το Αζερμπαϊτζάν στο θύλακα του Νακτσιβάν και την υπογραφή οριστικής συμφωνίας ειρήνης, με την αποδοχή των συνόρων όπως θα διαμορφωνόταν μετά την ανταλλαγή εδαφών (Libaridian, 2007, p. 262). Παρόλο που η παραπάνω πρόταση της Τουρκίας δεν έγινε αποδεκτή από καμία από τις δύο πλευρές, η Άγκυρα συνέχισε να δουλεύει πυρετωδώς πάνω στο ζήτημα καθώς ήθελε διακαώς την επίλυση των τεταμένων σχέσεων με την Αρμενία. Η κύρια αιτία της αποκατάστασης των σχέσεων ήταν οι οικονομικές προοπτικές που θα δημιουργούνταν σε ενδεχόμενο άνοιγμα των αρμενικών συνόρων για την ανάπτυξη ολόκληρης της περιοχής του Καυκάσου.

Η Ρωσία αντίθετα με την Τουρκία δεν βιαζόταν ιδιαίτερα για την επίλυση της σύγκρουσης καθώς η θέση της πάνω στη διαμάχη, της εξασφάλιζε αυξημένη επιρροή τόσο στο Μπακού όσο και στο Γερεβάν. Η Αρμενία είχε παραχωρήσει τον απόλυτο στρατιωτικό και οικονομικό έλεγχο της χώρας στη Ρωσία, με αντάλλαγμα την προστασία της από το Αζερμπαϊτζάν και την Τουρκία. Η Ρωσία επίσης επικροτούσε την προσέγγιση Αρμενίας – Τουρκίας, καθώς θεωρούσε ότι η επιρροή της στην Αρμενία δεν θα επηρεαζόταν από την αναθέρμανση των σχέσεων. Επιπλέον εκτιμούσε ότι το ενδεχόμενο ανοίγματος των συνόρων Τουρκίας -Αρμενίας και η οικονομική ανάπτυξη που θα ακολουθούσε, έβρισκε την ίδια ωφελημένη λόγω της έντονης οικονομικής διεύθυνσης που είχε στην Αρμενία (Phillips, 2012, p. 47).

Η μελέτη της πρόσφατης συγκρούσεως στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ και η υπογραφή της συμφωνίας εκχειρίας μεταξύ Αζερμπαϊτζάν και Αρμενίας μπορεί να μας καταδείξει πώς διαμορφώνεται η αντίληψη της Ρωσίας και της Τουρκίας για την σύγκρουση σήμερα. Η Τουρκία από μέρους της στήριξε άμεσα διπλωματικά το Αζερμπαϊτζάν στην επίθεση που εξαπέλυσε κατά μήκος της γραμμής επαφής, ενώ έχει επιβεβαιωθεί ότι προμήθευσε το Αζερμπαϊτζάν με μεγάλες ποσότητες πολεμικού εξοπλισμού και είχε μεγάλο αριθμό συμβούλων που παρείχαν επιτόπου υποστήριξη στις ένοπλες δυνάμεις των Αζέρων. Επιπλέον είναι σχεδόν σίγουρο ότι στο πλευρό των Αζέρων συμμετείχαν και μισθοφορικό τμήματα τα οποία έχει χρησιμοποιήσει η Τουρκία

για την υποστήριξη των συμμάχων της, τόσο στη Συρία όπως και στη Λιβύη. Η Τουρκία διαβλέποντας στα αρχικά στάδια της σύγκρουσης ότι το Αζερμπαϊτζάν είχε επιτύχει στρατηγικό αιφνιδιασμό και η εξέλιξη της σύγκρουσης έγερνε προς το πλευρό των Αζέρων υποστήριξε ότι η εκχειρία του 1994 ήταν ατελής και άδικη για τον Αζερμπαϊτζάν. Για αυτό το λόγο υποστήριξε ότι το Αζερμπαϊτζάν είχε κάθε νόμιμο δικαίωμα στην επιχείρηση που εξαπέλυσε, καθώς προσπαθούσε να ανακαταλάβει εδάφη τα οποία ανήκουν σε αυτό και βρισκόταν υπό την κυριαρχία των Αρμενίων.

Η στάση της Ρωσίας στην πρόσφατη σύγκρουση ήταν πολύ διαφορετική σε σχέση με παλαιότερα και πρέπει να διερευνηθεί τι μεσολάβησε που προκάλεσε αυτή την αλλαγή. Η Ρωσία από το ξεκίνημα της σύγκρουσης συνιστούσε ψυχραιμία και επάνοδο στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων, χωρίς να λάβει ξεκάθαρα το μέρος μιας εκ των δύο αντιμαχόμενων πλευρών. Η στάση αυτή ήταν πολύ διαφορετική καθώς στο παρελθόν είχε ταχθεί σαφέστατα υπέρ της Αρμενίας, υποστηρίζοντας την σε όλα τα επίπεδα και απαγορεύοντας ταυτόχρονα βοήθεια τρίτων προς το Αζερμπαϊτζάν. Η μοναδική περίπτωση κατά την οποία η Ρωσία απείλησε με επέμβαση ήταν σε ενδεχόμενο που οι δυνάμεις των Αζέρων θα περνούσαν τα σύνορα της δημοκρατίας της Αρμενίας. Η σημαντικότερη πρωτοβουλία που πήρε η Ρωσία αφορούσε στην εκχειρία για την παύση των συγκρούσεων και τη συμφωνία για αποδοχή της ανταλλαγής εδαφών μεταξύ των δύο πλευρών, καθώς άσκησε πίεση ειδικά προς την Αρμενία για να αποδεχθεί τα προτεινόμενα σημεία της συμφωνίας. Η αμφιλεγόμενη αυτή στάση της Ρωσίας προκαλεί απορία σε πολλούς μελετητές καθώς αποτελούσε ριζική αλλαγή της στάσης που είχε κρατήσει παλιότερα. Εκτιμάται ότι Ρωσία προσπαθούσε να μην εμπλακεί άμεσα στη σύγκρουση γιατί την παρούσα χρονική περίοδο το Αζερμπαϊτζάν και οι φυσικοί πόροι που διαθέτει, έχουν αποκτήσει ιδιαίτερη σημασία στο διεθνές περιβάλλον και η διατήρηση της συνεργασίας μεταξύ των δύο χωρών κρίθηκε ιδιαίτερα σημαντική.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5: Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΩΝ

Ο νέος Σουλτάνος

Στις 15 Ιανουαρίου 2015 έγιναν στην Άγκυρα τα επίσημα εγκαίνια του καινούργιου προεδρικού οίκου, για τον οποίο γράφτηκαν πολλά άρθρα τα οποία σχολίαζαν το κόστος και την κατά πολλούς περιττή πολυτέλεια κατά την κατασκευή του, και ο νέος πρόεδρος της Τουρκίας Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν τον οποίον πολλοί περιγράφουν σαν ένα νέο σουλτάνο επίσημα εγκαταστάθηκε στο καινούργιο του παλάτι. Αξίζει όμως να δούμε ποιος είναι αυτός ο πολιτικός που έχει τραβήξει τα φώτα της δημοσιότητας πάνω του και μαζί με τον Αχμέτ Νταβούτογλου είναι οι αναβιωτές ενός οθωμανικού οράματος, ως την μελλοντική προοπτική μιας νέας Τουρκίας. Ένας άνθρωπος πολύ δραστήριος και ενεργητικός στη διεθνή σκηνή, είναι ο ίδιος που κατά πολλούς μπορεί να αποτελέσει τον μοιραίο άνθρωπο που θα οδηγήσει την Τουρκία στη διάλυση της (Cagartay, 2019).

Το προφίλ του ηγέτη της Τουρκίας στον 21^ο αιώνα είναι ιδιότυπο και μάλλον αναπάντεχο, ειδικά η εξέλιξη που είχε από την ταπεινή καταγωγή του. Ο Ερντογάν γεννήθηκε σε μία οικογένεια χαμηλού εισοδήματος στην Κωνσταντινούπολη στις 26 Φεβρουαρίου του 1954. Η οικονομική δυσπραγία της οικογένειας τον ανάγκασε να κάνει αρκετές δουλειές μεγαλώνοντας όπως να δουλεύει σαν τοπικός πωλητής, πουλώντας λεμονάδα και κουλούρια στο δρόμο. Ο Ερντογάν όμως έδειξε ενδιαφέρον για τον αθλητισμό και σύμφωνα με αρκετές μαρτυρίες υπήρξε ταλαντούχος ποδοσφαιριστής ως έφηβος του και αρκετοί μεγάλοι σύλλογοι είχαν δείξει ενδιαφέρον για τη μεταγραφή του. Όμως η επιμονή του πατέρα του να συνεχίσει σπουδές του έκλεισαν οριστικά αυτό το μονοπάτι στη ζωή του. Η επιμονή του πατέρα του στις σπουδές αποδείχθηκε ήταν πολύ σημαντική, καθώς το πανεπιστήμιο ήταν ο χώρος όπου ο Ερντογάν ήρθε πρώτη φορά σε επαφή με τα πολιτικά ζητήματα (Karahan, 2019) (Phillips, 2017).

Ο Ερντογάν θεωρείται ως μία χαρισματική πολιτική φυσιογνωμία και πολλοί από τους οπαδούς του, τον παρομοιάζουν με τον πρώην πρόεδρο της χώρας Τουργκούτ Οζάλ. Η κοινή συνιστώσα μεταξύ Ερντογάν και Οζάλ ήταν ότι και οι δύο πίστευαν ότι η συνέχεια της ύπαρξης, για μία περίπλοκη χώρα όπως η Τουρκία, απαιτούσε την πολιτική σύνθεση μεταξύ αξιών του εθνικιστικού κινήματος του Κεμάλ Ατατούρκ αλλά και του παραδοσιακού τουρκικού ισλαμισμού. Ο συνδυασμός των δύο φαινομενικά αντίθετων ιδεολογιών ήταν ο ιδανικός που σύμφωνα και με τους δύο, θα μπορούσε να ξαναφέρει την Τουρκία μέσα στην ελίτ των παγκόσμιων δυνάμεων. Ειδοποιός διαφορά όμως μεταξύ των δύο πολιτικών ήταν η υποστήριξη που είχαν από το στρατιωτικό κατεστημένο της Τουρκίας, παραδοσιακό θεματοφύλακα του κεμαλισμού. Ο Οζάλ είχε την αμέριστη υποστήριξη της τουρκικής στρατιωτικής ηγεσίας μετά το πραξικόπημα του Κενάν Εβρέν το 1980 και εκμεταλλεύτηκε τις λεπτές ισορροπίες εκείνης εποχής. Πέτυχε να πείσει τους στρατιωτικούς ότι θα έπρεπε να συνεργαστούν με το ισλάμ ,για να αντιμετωπίσουν την απειλή από την τρομοκρατία των αριστερών οργανώσεων της δεκαετίας του 80, καθώς και το κουρδικό ζήτημα που γιγαντώνεται εκείνη την εποχή. Ο Ερντογάν αντίθετα είναι εδώ και πολλά χρόνια το κόκκινο πανί για τους στρατιωτικούς, ερχόμενος συχνά σε αντιπαράθεση μαζί τους και έχει καταφέρει τα τελευταία χρόνια να αποκτήσει το πάνω χέρι, με το πολιτικό ισλάμ να αποτελεί πλέον την κυρίαρχη δύναμη στη χώρα (Kutlu, 2016).

Τον Αύγουστο του 2001 ο Ερντογάν επίσημα ανακοίνωσε την ίδρυση του Κόμματος Ανάπτυξη και Δικαιοσύνης (AKP), που είχε σαν βάση τα μέλη του ισλαμιστικού Κόμματος Πρόνοιας, το οποίο είχε απαγορευτεί μετά από απόφαση του τουρκικού ανώτατου συνταγματικού δικαστηρίου. Εκτός όμως από τους ισλαμιστές ο Ερντογάν είχε φροντίσει να προσελκύσει στο νέο κόμμα ένα σημαντικό αριθμό πολιτικών δυσαρεστημένων από τα παλιότερα κόμματα. Ειδικότερα προσέλκυσε στελέχη από τα δύο κόμματα της δεξιάς αυτό της Μητέρας Πατρίδας και του Ορθού Δρόμου και η φιλοδοξία του για το νέο κόμμα ήταν να γίνει το σημείο αναφοράς του κέντρο-δεξιού χώρου που θα κυβερνούσε την Τουρκία στα επόμενα χρόνια.

Η κυβέρνηση Ερντογάν από την αρχή είχε δείξει τις προθέσεις της καθώς ήθελε να μετακινήσει την κατεύθυνση της χώρας από μία κοσμική διακυβέρνηση, προς μία που θα είχε περισσότερα θρησκευτικά στοιχεία στη λειτουργία της. Μία απόφαση που ήταν βέβαιο θα την έφερνε σε άμεση αντιπαράθεση με το στρατιωτικό κατεστημένο. Ο κύριος αντίπαλός του όμως θα ήταν το βαθύ κεμαλικό κράτος το οποίο ξεκίνησε αρχικά προσεκτικά και μετά με αποφασιστικά βήματα, να το αντικαθιστά με ισλαμικά στοιχεία. Βεβαίως αυτές οι αλλαγές δεν θα μπορούσαν να περάσουν χωρίς αντιδράσεις με τους διαφωνούντες να χάνουν συνεχώς έδαφος στη διαμάχη, ειδικά μετά το 2008, όταν άρχισαν να κυκλοφορούν σενάρια στρατιωτικών συνωμοσιών που συνήθως ενέπλεκαν αξιωματούχους που αντιστεκόταν δυναμικά στις ισλαμιστικές μεταρρυθμίσεις (Smith, 2019).

Ο Ερντογάν εξελέγη ως δήμαρχος Κωνσταντινούπολης και υπηρέτησε από 1994 έως το 1998, κατά τη διάρκεια της θητείας του ως δήμαρχος το κόμμα της Πρόνοιας με το οποίο εξελέγη κηρύχθηκε παράνομο από τουρκικό συνταγματικό δικαστήριο. Το Δεκέμβρη του 1997 ο Ερντογάν απήγγειλε ένα ποίημα η δημόσια ανάγνωση του οποίου, σύμφωνα με τον τουρκικό νόμο, θεωρείτο ως μία πρόκληση για τη δημιουργία θρησκευτικού και φυλετικού μίσους. Ο Ερντογάν εξαναγκάστηκε σε παραίτηση από το δημαρχιακό θώκο το 1998 και τον επόμενο χρόνο καταδικάστηκε σε φυλάκιση 10 μηνών, η οποία συνοδεύτηκε και μία απαγόρευση ενασχόλησης με τα πολιτικά δρώμενα. Από το 2003 έως το 2014 και για τρεις συνεχόμενες θητείες ο Ερντογάν εξελέγη ως πρωθυπουργός της χώρας. Θεωρήθηκε μία χαρισματική αλλά και αμφιλεγόμενη προσωπικότητα η οποία βρέθηκε στο τιμόνι της χώρας για τη μεγαλύτερη συνεχόμενη πολιτική περίοδο της σύγχρονης Τουρκίας. Ένα πρόσωπο το οποίο λατρεύεται από τους οπαδούς του, που αποτελούν παραπάνω από το μισό του τουρκικού πληθυσμού και την ίδια στιγμή χαρακτηρίζεται ως ο υπ' αριθμόν ένα κίνδυνος για την ίδια τη χώρα από τους υπόλοιπους. Βλέπει τον εαυτό του ως ένα άνθρωπο του λαού και φροντίζει να στηρίζει αυτή την εικόνα του προβαίνοντας σε χειρονομίες που έχουν απήχηση στο λαό φωτογραφούμενος να αγκαλιάζει μωρά, παρουσιάζεται ως ένας οικογενειάρχης, άνθρωπος με αρχές και αδιάφθορος, ως

προστάτης των αδύναμων και των φτωχών καθώς και υπερασπιστής της Τουρκίας εναντίον των εσωτερικών και εξωτερικών εχθρών (Cagaptay, 2017).

Μετά τη νίκη του με μία ελαφρά πλειοψηφία για την προεδρία της δημοκρατίας τον Αύγουστο 2014 και αφού εξασφάλισε το 52% των ψήφων, φαίνεται ότι ο επόμενος στόχος που έχει θέσει ο Ερντογάν είναι να αποτελέσει τον επόμενο μεγάλο ηγέτη του ισλαμικού κόσμου. Το κόμμα του ποτέ δεν έκρυψε το στόχο του για αλλαγή του συντάγματος και υιοθέτηση ενός προεδρικού συστήματος για την Τουρκία. Μία προοπτική που εφόσον υλοποιηθεί θα έχει σημαντικές επιπτώσεις στην Τουρκία, αλλά και στην ευρύτερη περιοχή. Συνεπακόλουθα το ζήτημα του πολιτικού συστήματος είναι στρατηγικής σημασίας αφού θα καθορίσει σε μεγάλο βαθμό τους μελλοντικούς στόχους και επιδιώξεις της Τουρκίας. Λαμβάνοντας υπόψη αυτή την παρατήρηση η απαίτηση του ΑΚΡ για νέο Σύνταγμα και η εισαγωγή ενός προεδρικού συστήματος εξουσίας, μαρτυρά την ιστορική και ιδεολογική συνέχεια με το παλαιότερα ισλαμικά κινήματα. Η αλλαγή του συντάγματος και ενίσχυση της εκτελεστικής εξουσίας, σύμφωνα με το νέο προεδρικό σύστημα, είναι μία από τις παλαιές απαιτήσεις του τουρκικού πολιτικού ισλάμ η οποία έχει εκμοντερνιστεί τι και προσαρμοστεί στα σημερινά δεδομένα από το κόμμα του Ερντογάν. Όλα τα παραπάνω δείχνουν ότι η κυρία επιδίωξη του Ερντογάν είναι να αντικαταστήσει τον Κεμάλ Ατατούρκ ως τη μεγαλύτερη πολιτική προσωπικότητα της σύγχρονης Τουρκίας (Phillips, 2017).

Ο πράκτορας που έγινε πρόεδρος

Αφού σκιαγραφήσαμε την πολιτική προσωπικότητα του προέδρου Ερντογάν είναι σημαντικό να δούμε και το αντίπαλο δέος στη Ρωσία τον πρόεδρο Βλαντιμίρ Πούτιν. Ο πρόεδρος Πούτιν οποίος βρίσκεται στη θέση του προέδρου της ρωσικής ομοσπονδίας από το Μάιο 2012, έχοντας βρεθεί στην ίδια θέση από το 2000 έως το 2008 και υπηρετώντας ως πρωθυπουργός της Ρωσίας στην ενδιάμεση περίοδο. Κατά τη διάρκεια της πρώτης οκταετίας του η ρωσική οικονομία μετά από μία μεγάλη χρονική περίοδο παρουσίασε ανάπτυξη, ειδικότερα μεγάλη ανάπτυξη παρατηρήθηκε στον

τομέα της ενέργειας και εκμετάλλευσης φυσικών πόρων, όπως το πετρέλαιο και το φυσικό αέριο. Η ανάπτυξη αυτή είχε σαν αποτέλεσμα η Ρωσία να μπει μέσα στο G8, την ομάδα των οκτώ ισχυρότερων κρατών στον κόσμο, λόγω της μεγάλης ανάπτυξης του ΑΕΠ της το οποίο προσέγγισε το αντίστοιχο της Σοβιετικής Ένωσης το 1980 (Harris, 2020).

Ο πρόεδρος Πούτιν γεννήθηκε στο Λένινγκραντ τον Οκτωβρίου του 1952 και μεγάλωσε όπως ήταν φυσιολογικό για την περίοδο σε ένα διαμέρισμα που ανήκε στο κράτος με τους γονείς του. Η καριέρα του Πούτιν στη δημόσια ζωή ξεκίνησε στην πραγματικότητα το 1975, όταν πήρε το πτυχίο του στη νομική από το κρατικό πανεπιστήμιο του Λένινγκραντ και τον ίδιο χρόνο προσελήφθη από την KGB, ξεκινώντας έτσι μία μακρά καριέρα στον χορό των σοβιετικών μυστικών υπηρεσιών. Το 1990 αποχώρησε από την ενεργή υπηρεσία στην KGB με το βαθμό του αντισυνταγματάρχη και αποφάσισε στην πολιτική του ζωή να ασχοληθεί με το χώρο της πολιτικής. Έτσι έγινε ειδικός σύμβουλος στον πρώτο δημοκρατικά εκλεγμένο δήμαρχο της Αγίας Πετρούπολης Βασίλη Σόμπτσακ. Ο Πούτιν γρήγορα κέρδισε την εμπιστοσύνη του Σόμπτσακ, απέκτησε φήμη ανθρώπου που φέρνει σε πέρας τη δουλειά και αυτό είχε ως αποτέλεσμα το 1994 να ανελιχθεί στη θέση του αντιδημάρχου της πόλης (Hill, 2000). Το 1996 μετακόμισε στη Μόσχα και σύντομα γνωρίστηκε με τον πρόεδρο Μπόρις Γιέλτσιν μία γνωριμία που τον βοήθησε να εξασφαλίσει τη θέση του διευθυντή στην ομοσπονδιακή υπηρεσία ασφαλείας, η οποία αποτελούσε τον εγχώριο διάδοχο στη Ρωσία της KGB που είχε υπηρετήσει για 15 χρόνια. Στη συνέχεια ορίστηκε ως γραμματέας στο Συμβούλιο Ασφαλείας της Ρωσίας, ενός φόρουμ που έχει πολύ μεγάλη επιρροή στη ρωσική πολιτική σκηνή (Gevorkyan, 2000).

Το 1999 διορίστηκε πρωθυπουργός από τον πρόεδρο Γιέλτσιν ο οποίος βρισκόταν σε φάση αναζήτησης ενός διαδόχου που θα αναλάμβανε τα καθήκοντά του. Η στιγμή αυτή ήρθε στις 31 Δεκεμβρίου του 99 όταν με μία αναπάντεχη ανακοίνωση ο Γιέλτσιν ανακοίνωσε την παραίτησή του και ονόμασε ως προσωρινό πρόεδρο τον Βλαντιμίρ Πούτιν. Ο πολύ λίγο γνωστός στο ευρύ κοινό Πούτιν επιδεικνύοντας ένα

αυστηρό και συγκρατημένο προφίλ, κέρδισε εύκολα με 53% τις εκλογές του Μαρτίου του 2000 έχοντας ως κύριο σύνθημα την ανασυγκρότηση τις αποδυναμωμένης Ρωσίας (Gessen, 2012). Ένα από τα κύρια σημεία της πολιτικής εκστρατείας του που ανέβασε ιδιαίτερα τη δημοφιλία του, ήταν η προσπάθεια περιορισμού της διαφοράς. Η διαφορά είχε καταστεί συστημική στη μετασοβιετική Ρωσία και αποτελούσε τη σημαντικότερη τροχοπέδη της ανάπτυξης και η λειτουργία μιας οικονομίας της αγοράς, η οποία όμως θα είχε αυξημένη επιτήρηση και παρεμβάσεις από την κεντρική κυβέρνηση. Το Μάρτιο του 2008 μετά τη νίκη του Ντιμίτρι Μεντβέντεφ στις προεδρικές εκλογές ο Πούτιν δέχτηκε τη θέση του επικεφαλής του κόμματος της Ενωμένης Ρωσίας. Σύντομα επιβεβαιώνοντας τις προβλέψεις πολλών ορίστηκε ως πρωθυπουργός της χώρας, εντός ολίγων ωρών από τη στιγμή που ανήλθε στην προεδρία ο Μεντβέντεφ. Με αυτό τον τρόπο παρέμεινε στην κεντρική πολιτική σκηνή θεωρούμενος από τους περισσότερους ως η πραγματική δύναμη στο Κρεμλίνο (Belton, 2020).

Η άποψη που έχει για τον Πούτιν μεγάλο μέρος του ρωσικού πληθυσμού είναι του ανθρώπου που ανόρθωσε το κύρος της Ρωσίας, ηγήθηκε της ανάκαμψης της οικονομίας μετά από μία δεκαετία ύφεσης και υπερασπίστηκε τη ρωσική αξιοπρέπεια και κύρος στους διεθνείς οργανισμούς. Επιπλέον θεωρήθηκε ως ένας από τους ηγέτες που καθοδηγεί στη χώρα κατά τη διάρκεια της μεγαλύτερης οικονομικής κρίσης που έπληξε την υφήλιο από το 1930. Αυτή η επιτυχία του δίνει μεγάλο πλεονέκτημα όταν έρθει σε σύγκριση με τους δύο τελευταίους ηγέτες της Ρωσίας, τον Μιχαήλ Γκορμπατσόφ και τον Μπόρις Γιέλτσιν των οποίων η ηγεσία χαρακτηρίστηκε από την οικονομική κατάρρευση της χώρας (Myers, 2015).

Τον Μάιο του 2012 ο Πούτιν ορκίστηκε ως πρόεδρος για τρίτη φορά και η θητεία αυτή χαρακτηρίστηκε από μεγάλη ένταση στις διεθνείς σχέσεις χώρας, κυρίως στη διαφορετική αντίληψη σε σχέση με το εμφύλιο πόλεμο της Συρίας, ενώ επίσης η αναταραχή στην Ουκρανία και η προσάρτηση της Κριμαίας στη Ρωσία συνάντησε έντονες αντιδράσεις και επέφερε βαρύτατες οικονομικές κυρώσεις από τις Ηνωμένες Πολιτείες και την Ευρωπαϊκή Ένωση. Επίσης σημαντικό στοιχείο της τρίτης περιόδου

διακυβέρνησης από τον Πούτιν ήταν η διαχείριση της σχέσης με την Τουρκία η οποία είχε πολλά σκαμπανεβάσματα αλλά έδειξε να βελτιώνεται μετά την επίσκεψη του προέδρου Πούτιν στην Άγκυρα το Δεκέμβριο 2014 και την ανακοίνωση μιας πολυεπίπεδης συνεργασίας στον ενεργειακό τομέα που θα αναβάθμιζε τις σχέσεις των δύο χωρών (Belton, 2020).

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6: ΕΠΙΜΕΤΡΟ, ΜΙΑ ΑΜΦΙΡΡΟΠΗ ΚΑΙ ΕΚΡΗΚΤΙΚΗ ΣΧΕΣΗ

Η Ρωσία και η Τουρκία είναι δύο από τις μεγαλύτερες χώρες στην ευρύτερη περιοχή της Ευρασίας. Η σχέση τους είναι μία εξαιρετική μελέτη πολιτικού ρεαλισμού και αέναου διεθνούς ανταγωνισμού ισχύος. Η γεωγραφική θέση τους, όπως και ιστορικές περιστάσεις, με το αντίστοιχο αυτοκρατορικό παρελθόν τους, έχουν φέρει συχνά τις δύο χώρες αντίπαλες στη διεθνή αρένα. Αν και πολλές φορές η εμπλοκή τους σε πόλεμο ήταν αποτέλεσμα των συμμαχιών που συμμετείχαν, έχουν υπάρξει και περίοδοι συνεργασίας και αμοιβαίας στήριξης. Η μεταβολή στις σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών μπορεί να χαρακτηριστεί επιστημονικά ως ένα περιοδικό φαινόμενο.

Τα γεγονότα και οι αλλαγές στο διεθνές σύστημα είναι ο σημαντικός παράγων για τη διαμόρφωση της υψηλής στρατηγικής κάθε κράτους, που πρέπει να προσαρμόζεται στις επικρατούσες συνθήκες. Έτσι η δεκαετία του 1990 καθώς και η νέα χιλιετία έφεραν σημαντικές αλλαγές στις σχέσεις Ρωσίας - Τουρκίας. Ειδικότερα η Ρωσία ήταν σε μία φάση αναδιοργάνωσης και επαναπροσδιορισμού του ρόλου της μετά την κατάρρευση Σοβιετικής Ένωσης, ενώ η Τουρκία είχε ξεκινήσει την προσπάθεια για απόκτηση ενός σημαντικότερου ρόλου στον Καύκασο, την κεντρική Ασία και τη Μέση Ανατολή. Μέσα στο πλαίσιο της γενικής αστάθειας εξαιτίας της κατάρρευσης του διπολικού συστήματος, οι σχέσεις των δύο χωρών εισήλθαν σε μία νέα φάση αυτή της συνεργασίας επικεντρωμένη κυρίως στην οικονομία και την ενέργεια.

Πρέπει να σημειώσουμε ότι από το 2000 οι δύο χώρες έχουν αναβαθμίσει τις πολιτικές και διπλωματικές τους σχέσεις. Έτσι η οικονομική και εμπορική συνεργασία Ρωσίας Τουρκίας έχει ανθίσει, με τον τομέα της ενέργειας να βρίσκεται στην κορυφή της ατζέντας. Σήμερα η Τουρκία εισάγει τη μεγαλύτερη αναλογικά ποσότητα φυσικού αερίου από τη Ρωσία. Όμως από το 2010 μία σειρά από περιφερειακά και διεθνή ζητήματα έχουν φέρει τη σχέση των δύο χωρών σε μία περίεργη φάση, καθώς συχνά τα συγκρουόμενα συμφέροντα αφήνουν ελάχιστο χώρο για συνεργασία. Η μεγαλύτερη

αλλαγή στην ισορροπία ισχύος έγινε φανερή στον εμφύλιο πόλεμο της Συρίας, τη στιγμή που αυτός είχε ήδη τέσσερα χρόνια από την έναρξη του. Η κατάρριψη του ρωσικού μαχητικού από την Τουρκία το Νοέμβριο του 2015 ήταν το αποφασιστικό του σημείο που έφερε τις σχέσεις των δύο χωρών σε βαθιά κρίση. Χρειάστηκε να περάσει μία σημαντική περίοδος κατά την οποία οι σχέσεις ήταν πρακτικά παγωμένες και να γίνουν βήματα κυρίως από την πλευρά της Τουρκίας, για να μπορέσει η σχέση τους να ξαναβρεί το δρόμο της συνεργασίας.

Η Τουρκία βρίσκεται σε μία από τις πιο ασταθείς περιόδους της σύγχρονης ιστορίας, της καθώς η σχέση της με την Ευρωπαϊκή Ένωση είναι υπό έντονη αμφισβήτηση. Οι επιλογές της Τουρκίας στο θέμα της Συρίας την έχουν φέρει σε αντιπαράθεση τόσο με τις Ηνωμένες Πολιτείες, όσο και με τη Ρωσία σε ότι αφορά την αντιμετώπιση των πολιτοφυλακών των Κούρδων. Ο πρόεδρος Ερντογάν προκειμένου να επιτύχει τους σκοπούς του έχει δείξει ότι δεν διστάζει να φέρει τις σχέσεις των δύο χωρών σε σοβαρή κρίση ή ενδεχομένως να προχωρήσει ακόμα παραπέρα. Από την άλλη ο πρόεδρος Πούτιν δεν είναι ο ηγέτης που θα επιτρέψει σε οποιονδήποτε να κάνει την πολιτική του, χωρίς η χώρα του να έχει κάποιο όφελος. Αμφότεροι οι ηγέτες εξαντλούν όλες τις πιθανότητες για να επιτύχουν μία κατάσταση win-win με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα την αντιμετώπιση της Συρίας αλλά και την πολύ πρόσφατη σύγκρουση στο Ναγκόρνο - Καραμπάχ. Οι δύο ισχυροί άνδρες της Τουρκίας και της Ρωσίας είναι αναμφισβήτητα σημαντικές προσωπικότητες, που ηγούνται των χωρών τους με διαφορετικό τρόπο από ότι οι προκάτοχοί τους. Είναι οι τύποι των ηγετών που θα απασχολήσουν έντονα τους ιστορικούς στο σύντομο μέλλον.

Μία κοινή ομοιότητα στον τρόπο που διαχειρίζονται τις σχέσεις τους με τις άλλες χώρες καθώς και τη μεταξύ τους σχέση αφορά τον τρόπο αντιδράσης σε απρόσμενες καταστάσεις. Στον Πρόεδρο Μάο Τσε Τουνγκ αποδίδεται η ρήση «Μεγάλη αναταραχή, υπέροχη κατάσταση». Το γνωμικό αυτό ακόμα και αν δεν μπορεί να επιβεβαιωθεί ότι το είπε ο πρόεδρος Μάο, χαρακτηρίζει απόλυτα την εξωτερική πολιτική της Τουρκίας και της Ρωσίας. Οι δύο χώρες έχουν καταφέρει να διεισδύσουν σε περιοχές οι οποίες

είχαν μικρή έως μηδαμινή παρουσία, εκμεταλλευόμενοι την κούραση και το κενό εξουσίας που αφήνουν οι παραδοσιακοί μεγάλοι δρώντες της διεθνούς σκηνής και να επιτύχουν πολύ σημαντικά οφέλη για το κύρος τους. Το παράδειγμα της Λιβύης είναι πολύ χαρακτηριστικό για να μας δείξει πώς κατάφεραν να λογίζονται ως σημαντικά μέρη του προβλήματος, που πρέπει να έχουν λόγο στον τρόπο επίλυσης της σύγκρουσης. Ακόμη πιο σημαντικό, ιδιαίτερα εξετάζοντας το από την Ελληνική πλευρά, είναι η ακούσια συνεργασία που έδειξαν οι δύο χώρες στην πρόσφατη σύγκρουση του Ναγκόρνο - Καραμπάχ. Ειδικά η Ρωσία έδειξε ότι την παρούσα στιγμή θεωρεί πολύ πιο σημαντική την διατήρηση καλών σχέσεων με το Αζερμπαϊτζάν και την Τουρκία που την υποστήριζε, από το να σταθεί αποφασιστικά στο πλάι των Αρμενίων όπως είχε κάνει προ 25ετίας.

Οι ρωσοτουρκικές σχέσεις είναι αναμφίβολα ένα ζήτημα που δεν θα πάψει να απασχολεί τη διεθνή κοινότητα. Οι γεωπολιτικές, ιστορικές και πολιτιστικές σχέσεις των δύο χωρών συνεχώς προσαρμόζονται στο πολιτικό και οικονομικό περιβάλλον. Αυτή η προσαρμογή θα δημιουργήσει μία έλλειψη προβλεψιμότητας στην εξέλιξη της σχέσης τους για τα επόμενα χρόνια. Αυτό που είναι σίγουρο είναι ότι αμφότερες είναι πολύ σημαντικές για τη διατήρηση της περιφερειακής σταθερότητας. Η εμφάνιση του Βλαντιμίρ Πούτιν στη ρωσική πολιτική σκηνή, καθώς και η άνοδος του Ερντογάν στην εξουσία, σήμανε μία σημαντική μεταβολή στις μέχρι τότε συγκρουόμενες σχέσεις των δύο χωρών. Παρατηρώντας τις πράξεις και των δύο γίνεται ξεκάθαρο ότι ο στόχος τους είναι να μεγιστοποιήσουν την ισχύ τους με οποιοδήποτε μέσον διαθέσιμο, είτε μέσω σύγκρουσης ή συνεργασίας. Σήμερα που το διεθνές σύστημα ισχύος είναι εξαιρετικά ασταθές οι ρωσοτουρκικές σχέσεις αναμένεται να έχουν μεγάλη επίδραση στη διεθνή ασφάλεια και σταθερότητα.

ΣΕΛΙΔΑ ΣΚΟΠΙΜΑ ΚΕΝΗ

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Affairs, R. M. o. F., 2017. *Foreign Minister Sergey Lavrov's remarks and answers Hassan Shoukry following 2+2 talks between Russian and Egyptian foreign and defence ministers.* [Ηλεκτρονικό] Available at: http://www.mid.ru/en/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02B/content/id/2769439 [Πρόσβαση 16 Νοέμβριος 2020].
- Alexandrova, M., 2011. *The Arab World: Russia's Lost Profit.* [Ηλεκτρονικό] Available at: https://www.bbc.com/russian/business/2011/04/110420_arab_russia_economics.shtml [Πρόσβαση 09 Νοέμβριος 2020].
- Anon., 2011. *Middle East Online, Russia Will Not Allow Libya-Style Military Intervention in Syria.* [Ηλεκτρονικό] Available at: <http://www.middle-east-online.com/english/?id=48833> [Πρόσβαση 12 Νοέμβριος 2020].
- Anon., 2016. *Cost of Turkish Stream Estimated at 11.4 Billion. Hürriyet Daily News, 21 December.*
- Antonenko, O., 2005. *A War with No Winners. Survival, Issue 5, pp. 23-36.*
- Askerov, A., 2018. *Contemporary Russo-Turkish Relations: From Crisis to Cooperation.* Washington D.C: Lexington Books.
- Aslan, D. H. & Sharapov, M., 2014. *Turkey and the Black Sea Economic Cooperation (BSEC).* [Ηλεκτρονικό] Available at: http://cejsh.icm.edu.pl/cejsh/element/bwmeta1.element.desklight-fdfa942c-349f-49be-bbc0-9dd658239a5b/c/Zeszyty-naukowe-34_2014.126-136.pdf [Πρόσβαση 19 Νοέμβριος 2020].

- AW Staff, 2018. *Haftar accuses Turkey of violating arms embargo on Libya*. [Ηλεκτρονικό] Available at: <https://thearabweekly.com/haftar-accuses-turkey-violating-arms-embargo-libya> [Πρόσβαση 19 Νοέμβριος 2020].
- Aydin, K., L.I., O. L. & Bulut, E., 2016. The Economic Impact of the Suitcase Trade on Foreign Trade: A Regional Analysis of the. *International Business Research*;
- Aydin, M., 2019. *Between Euphoria and Realpolitik: Turkish Policy toward Central Asia and the Caucasus*. London: Taylor and Francis.
- Barshchevskaya, A., 2013. Russia's Many Interest in Syria. *Policy Watch 2023*, 24 January.
- BBC, 2019. *Turkey launches ground offensive in northern Syria*. [Ηλεκτρονικό] Available at: <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-49983357> [Πρόσβαση 12 Νοέμβριος 2020].
- Bellin, E. & Krause, P., 2012. Intervention in Syria: Reconciling Moral Premises and Realistic Outcomes. *Brandeis University. Middle East Brief No.64*, June.
- Belton, C., 2020. *Putin's People, How the KGB took back Russia and then took the West*. London: William Collins.
- Bochkarev, D. & Ozdemir, V., 2016. *The EU-Russia-Turkey Energy Triangle*. [Ηλεκτρονικό] Available at: <https://www.elektormagazine.com/news/the-eu-russia-turkey-energy-triangle> [Πρόσβαση 19 Νοέμβριος 2020].
- Butler, D. & Gumrikcu, T., 2019. *Turkey signs maritime boundaries deal with Libya amid exploration row*. [Ηλεκτρονικό] Available at: <https://www.reuters.com/article/us-turkey-libya-idUSKBN1Y213I> [Πρόσβαση 20 Νοέμβριος 2020].

- Buzan, B., 2007. *People, states & fear: an agenda for international security studies in the post-cold war era*. 2 επιμ. Colchester: ECPR Press.
- Byman, D., Doran, M., Pollak, K. & Shaikh, S., 2012. Saving Syria: Assessing Options For Regime Change. *Brookings Institute. MEMO No.21*, March.
- Cagaptay, S., 2017. *The New Sultan Erdogan and the Crisis of Modern Turkey*. London: I.B. Tauris.
- Cagaptay, S., 2019. *Erdogan's Empire: Turkey and the Politics of the Middle East*. London: I.B. Tauris.
- Cetingulec, M., 2016. *Can Turkey-Russia Trade Reach \$100 Billion Target?*. [Ηλεκτρονικό] Available at: <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/016/08/turkey-russia-trade-reach-100-billion-target.html> [Πρόσβαση 16 Νοέμβριος 2020].
- Daily Sabah,, 2016. *Rosatom Holds Talks with Turkish CKK Group for Akkuyu Partnership*. [Ηλεκτρονικό] Available at: <http://www.dailysabah.com/energy/2016/11/15/rosatom-holds-talks-with-turkish-ckk-group-for-akkuyu-partnership> [Πρόσβαση 19 Νοέμβριος 2020].
- Daily Sabah, 2016. *Turkey to Chair 2017 Energy Club of Shanghai Cooperation Organization*. [Ηλεκτρονικό] Available at: <http://www.dailysabah.com/energu/2016/11/23/turkey-to-chair-2017-energy-club-> [Πρόσβαση 20 Νοέμβριος 2020].
- Dockery, W., 2016. *Russia Seeks Influence in Libya*. [Ηλεκτρονικό] Available at: <http://p.dw.com/p/2Tpwh> [Πρόσβαση 11 Νοέμβριος 2020].

- Eder, M., Yakovlev, A. & Çarkoglu, A., 2003. Suitcase Trade Between Turkey and Russia: Microeconomics and Institutional Structure..
- Egypt Today Staff, 2019. *Libyan National Army: Turkey supports terrorists, directly interferes in Libya.* [Ηλεκτρονικό] Available at: <https://www.egypttoday.com/Article/1/72230/Libyan-National-Army-Turkey-supports-terrorists-directly-interferes-in-Libya> [Πρόσβαση 21 Νοέμβριος 2020].
- Elekdag, S., 1996. From Geopolitics to Geo-economics. *The Quarterly Journal of TÜSİAD*, January.
- Elsayed, Y., 2019. *Analysis: Turkey Has Been in Libya Since Gaddafi's Fall.* [Ηλεκτρονικό] Available at: <https://see.news/analysis-turkey-has-been-there-in-libya-since-gaddafis-fall/> [Πρόσβαση 21 Νοέμβριος 2020].
- Energy, K., 2015. *Putin Says Construction of Nuclear Plant 'Strictly Commercial.* [Ηλεκτρονικό] Available at: <https://www.kallanishenergy.com/2015/12/> [Πρόσβαση 18 Νοέμβριος 2020].
- Eraz, S., 2015. *Russian Energy Giant Gazprom Refuses Turkey's Demand for Additional Natural Gas.* [Ηλεκτρονικό] Available at: <http://www.dailysabah.com/energy/2015/10/09/russian-energy-giant-gazprom-refuses-turkeys-demand-for-additional-gas> [Πρόσβαση 13 Νοέμβριος 2020].
- EurActiv, 2014. *South Stream Victim of Crimea Annexation.* [Ηλεκτρονικό] Available at: <https://www.euractiv.com/section/energy/news/south-stream-victim-of-crimea-annexation/> [Πρόσβαση 20 Νοέμβριος 2020].

- Farchy, J. & Srivastava, M., 2015. Turkey Initiates Legal Action Against Russia's Gazprom. *Financial Times*, 27 October.
- Federici, V., 2015. The Rise of Rojava: Kurdish Autonomy in the Syrian Conflict. *The SAIS Review of International Affairs* 35.2, pp. 81-90.
- Geifman, A. & Teper, Y., 2012. Russia's Declining Influence in the Middle East. *BESA Center Perspectives, Paper No.194*, 24 December.
- German, T., 2012. Securing the South Caucasus: Military Aspects of Russian Policy towards the Region since 2008. *Europe-Asia Studies*, pp. 1650-1666.
- Gessen, M., 2012. *The Man without a Face, The Unlikely Rise of Vladimir Putin*. London: Granta.
- Gevorkyan, N., 2000. *First Person: An Astonishingly Frank Self-Portrait by Russia's President*. New York: PublicAffairs.
- Ginat, R., 2010. *Syria and the Doctrine of Arab Nationalism: From Independence to Dependence*. Eastbourne: Sussex Academic Press.
- Gingeras, R., 2016. *Fall of the Sultanate: The Great War and the End of the Ottoman Empire, 1908-1922*. Oxford: Oxford University Press.
- Goldberg, C., 1992. Moscow Sees War Threat if Outsiders Act in Karabakh. *Los Angeles Times*, 21 May.
- Hall, R. C., 2014. *War in the Balkans: An Encyclopedic History from the Fall of the Ottoman Empire to the Breakup of Yugoslavia*. Santa Barbara: ABC-CLIO.
- Harris, B., 2020. *VLADIMIR PUTIN: THE BIOGRAPHY*. s.l.:s.n.

- Hasanli, J., 2011. *Stalin and the Turkish Crisis of the Cold War, 1945–1953*. Washington D.C: Lexington Books.
- Herzig, E., 1999. *The New Caucasus: Armenia, Azerbaijan and Georgia..* New York: Pinter.
- Hill, F., 2000. *Mr. Putin: Operative in the Kremlin*. Washington D.C.: Brookings Institution Press.
- House, C., 2012. The Political Outlook For Syria. *MENA Programme: Meeting Sumamry*, January.
- House, C., 2012. *The Political Outlook For Syria, MENA Programme: Meeting Sumamry*. London, s.n.
- International, S., 2016. *Gazprom May Lose Shares in Turkey's Largest Private Importer of Russian Gas*. [Ηλεκτρονικό] Available at: <https://sputniknews.com/business/201612201048776929-gazprom-akfel-shares> [Πρόσβαση 18 Νοέμβριος 2020].
- Karahan, M., 2019. *President Erdogan's Biography*. 3 επιμ. Istanbul: Karahan. Mehmet.
- Karasik, T., 2012. *Explaining Russia's Policy Towards Syria*. [Ηλεκτρονικό] Available at: <http://www.eurasiareview.com/09122011-explaining-russias-policy-towards-syria-analysis/> [Πρόσβαση 10 Νοέμβριος 2020].
- Kedar, M., 2012. Mordechai Kedar: The Division of Syria. *The Jewish Press*, 21 February.
- King, C., 2005. *Black Sea: A History*. Oxford: Oxford University Press.

- Kreutz, A., 2007. *Russia in the Middle East: Friend or Foe?*. Santa Barbara: Greenwood Pub. Group.
- Kreutz, A., 2018. Syria: Russia's Best Asset in the Middle East. *IFRI/NIS Center, Russie.Nei.Visions.*, November.
- Kutlu, I., 2016. *The Life of Recep Tayyip Erdogan*. Scotts Valley: CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Larrabee, F. S. & Lesser, I., 2002. *Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty*. Santa Monica: RAND.
- Larssen, A. K., 2016. *Political Rationale and International Consequences of the War in Libya*. Oxford: Oxford University Press.
- Libaridian, G. J., 2007. *Modern Armenia: People, Nation, State..* Brunswick: Transaction Publishers.
- Masumova, N., 2018. Russia and Turkey: Resetting Economic Partnership. *Perceptions: Journal of International Affairs*, p. 34.
- Matthews, O., Moore, J. & Sharkov, D., 2017. How Russia Became the Middle East's New Power Broker. *Newsweek*, 9 February.
- Meir, R., 2018. *Clarion Project 2018. 2018: Where is ISIS Active?*. [Ηλεκτρονικό] Available at: <https://clarionproject.org/2018-isis-active> [Πρόσβαση 30 Οκτώβριος 2020].
- Melvin, D., Martinez, M. & Bilginsoy, Z., 2015. *Putin Calls Jet's Downing 'Stab in the Back': Turkey says Warning Ignored*. [Ηλεκτρονικό] Available at:

<http://edition.cnn.com/2015/11/24/middleeast/warplane-crashes-near-syria-turkey-border> [Πρόσβαση 14 Νοέμβριος 2020].

Merz, F., 2018. *CSS Analyses in Security Policy. Security and stability in Turkey*. [Ηλεκτρονικό] Available at: <https://css.ethz.ch/en/center/CSS-news/2018/02/security-and-stability-in-turkey.html> [Πρόσβαση 11 Νοέμβριος 2020].

Muntasser, E. Z., 2017. *Russia Is Emboldening a Libyan Strongman Who Could Dictate the Future of the Country*. [Ηλεκτρονικό] Available at: https://www.huffingtonpost.com/entry/russia-libya-haftar_us_58d01ebee4b0be71dcf6eccc [Πρόσβαση 21 Νοέμβριος 2020].

Myers, S. L., 2015. *The New Tsar, The Rise and Reign of Vladimir Putin*. London: Simon & Schuster.

Naumkin, V., 2002. Russian Policy in the South Caucasus. *The Quarterly Journal*, Issue 3, pp. 31-37.

Nerguizian, A., 2011. *Instability in Syria: Assessing the Risk of Military Intervention*. Washington: CSIS.

Nizameddin, T., 1999. *Russia and the Middle East*. London: C.Hurst & Co.Pub.

Olson, R. W., 2001. *Turkey's Relations with Iran, Syria, Israel, and Russia, 1991-2000: The Kurdish and Islamist Question*. Costa Mesa: Mazda Publication.

Oyenyi, B. A., 2019. *The History of Libya*. Santa Barbara: ABC-CLIO.

- Oztig, L. I., 2019. *Syria and Turkey: Border-Security Priorities*. [Ηλεκτρονικό] Available at: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/mepo.12404> [Πρόσβαση 19 Νοέμβριος 2020].
- Oztig, L. I., 2019. *Syria and Turkey: Border-Security Priorities*. [Ηλεκτρονικό] Available at: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/mepo.12404> [Πρόσβαση 14 Νοέμβριος 2020].
- Panossian, R., 2002. The Irony of Nagorno-Karabakh: Formal Institutions versus Informal Politics. Στο: *In Ethnicity and Territory in the Former Soviet Union: Regions in Conflict*. Portland: Frank Cass, pp. 143-164.
- Parfitt, T., 2012. Syria: Dramatic Increase Reported In Foreign Arms Supplies to Assad Regime Between 2007-2011. *The Telegraph*, 19 MARCH.
- Parlar Dal, E., 2019. Impact of the Transnationalization of the Syrian Civil War on Turkey: Conflict Spillover Cases of ISIS and PYD-YPG/PKK. *Cambridge Review of International Affairs* .
- Phillips, C., 2012. *Syria's Bloody Arab Spring*, London: LSE IDEAS Special Report.
- Phillips, D. L., 2012. *Diplomatic History: The 2009 Protocol on the Establishment of Diplomatic Relations between the Republic of Armenia and the Republic of Turkey and the 2009 Protocol on the Development of Bilateral Relations between the Republic of Turkey and the Republic*. New York: Institute for the Study of Human Rights.
- Phillips, D. L., 2017. *An Uncertain Ally*. Abingdon: Routledge.
- Pry, P. V., 1999. *War Scare: Russia and America on the Nuclear Brink..* Westport: Praeger Publishers.

Rawshandil, J. & Lean, N. C., 2011. *Iran, Israel, and the US: Regime Security Vs. Political Legitimacy*. Santa Barbara: ABC-CLIO.

Reuters, 2016. *Turkey's Cengiz in Talks with Russia's Rosatom*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://uk.reuters.com/article/turkey-russia-nuclearpower-idUKL5N17U2AS>. [Πρόσβαση 16 Νοέμβριος 2020].

Reynolds, M., 2011. *Shattering Empires: The Clash and Collapse of the Ottoman and Russian Empires 1908–1918*. Cambridge: Cambridge University Press.

Roberts, J., 2016. *Putin to Set Turkish Stream Terms: Analysis*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.naturalgasworld.com/turkish-stream-to-follow-putins-terms-30990> [Πρόσβαση 14 Νοέμβριος 2020].

RT, 2012. *Syria's Future Belongs to Its People - Russian Premier*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://rt.com/politics/syria-russia-medvedev-conflict-047>
[Πρόσβαση 12 Νοέμβριος 2020].

Sabadus, A., 2015. *Gazprom, Turkish Importers Agree on Discount – Sources*. [Ηλεκτρονικό]
Available at: <http://www.icis.com/resources/news/2015/04/28/9880344/gazprom-turkish-importers-agree-on-discount-sources>
[Πρόσβαση 17 Νοέμβριος 2020].

Sharp, J. & Blanchard, C. M., 2012. *Armed Conflict in Syria: US and International Regime.. CRS RL33487*, 21 August.

Smith, H. L., 2019. *Erdogan Rising: The Battle for the Soul of Turkey*. London: Harper Collins.

Stern, J., Pirani, S. & Yafimava, K., 2015. *Does the Cancellation of South Stream Signal a Fundamental Reorientation of Russian Gas Export Policy?*. [Ηλεκτρονικό]

Available at: <https://www.oxfordenergy.org/wpcms/wp-content/uploads/2015/01/Does-cancellation-of-South-Stream-signal-a-fundamental-reorientation-of-Russian-gas-export-> [Πρόσβαση 19 Νοέμβριος 2020].

Stubbs, J. & Solovyov, D., 2016. *Kremlin Says Turkey Apologized for Shooting Down Russian Jet*. [Ηλεκτρονικό] Available at: <http://www.reuters.com/article/us-russia-turkey-jet-idUSKCN0ZD1PR> [Πρόσβαση 17 Νοέμβριος 2020].

Tareq, I. & Aydin, M., 2003. *Turkey's Foreign Policy in the 21st Century: a changing role in world politics*. Farnham: Ashgate.

Tass, 2016. *Gazprom Signs Contract for Construction of Turkish Stream's First Line with Allseas*. [Ηλεκτρονικό] Available at: <http://tass.com/economy/917853>. [Πρόσβαση 19 Νοέμβριος 2020].

Trenin, D., 2012. *Why Russia Supports Assad*. [Ηλεκτρονικό] Available at: <http://carnegieendowment.org/2012/02/09/why-russia-supports-assad/9j2x> [Πρόσβαση 13 Νοέμβριος 2020].

Vatchagaev, M., 2012. Chechens Are Among Foreigners Fighting to Overthrow Bashar al-Assad. *Eurasia Daily Monitor*, 9(219).

Winrow, G., 2014. Realization of Turkey's Energy Aspirations: Pipe Dreams or Real Projects. *Brookings Institute, Turkey Projext Policy Paper*, April.

Yardimci, O., 2015. [Ηλεκτρονικό] Available at: www.linkedin.com/pulse/energy-cooperation-history-turkish-russian-relations-okan-yardimci [Πρόσβαση 21 Νοέμβριος 2020].

Yardimci, O., 2015. *Energy Cooperation in the History of Turkish-Russian Relations*. [Ηλεκτρονικό] Available at: <https://www.linkedin.com/pulse/energy->

cooperation-history-turkish-russian-relations-okan-yardımcı [Πρόσβαση 23 10 2020].

Ziya, O. & Suhnaz, Y., 2016. Turkey and Russia in a shifting global order: cooperation, conflict and asymmetric interdependence in a turbulent region. *Third World Quarterly*.

Zulfikar, D., 2016. *Putin Gets Big Kiss-and-Make-up Gift from Erdoğan*. [Ηλεκτρονικό] Available at: <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2016/08/turkey-russia-nuclear-plant-special-status.html> [Πρόσβαση 20 Νοέμβριος 2020].